

Heidi Handeland

Tid og arkeologisk narrativ

Introduksjon

Å studere fortida kan seiast å utvide den tidserfaringa vi lever i til dagleg. Dette kjem til uttrykk når kunnskap om fortida vert sett som eit kollektivt minne, som på ulike måtar forklarar og set nåtida inn i ein kronologisk og meiningsberande samanheng. Tid er eit omfattande og komplekst filosofisk tema, og kan studerast gjennom mange tilnæringsmåtar. Likevel har arkeologien vore prega av relativt lite problematisering omkring dette. Arkeologisk tidsoppfatting bygger på eit historisk, lineært og evolusjonistisk tidssyn (Shanks og Tilley 1987:viii; Karlsson 2001:46f; Olivier 2001: 62).

Sidan 1990-talet kan ein sjå ei aukande arkeologisk interesse for fenomenologisk filosofi (Staaf 2000:135), noko som har ført til større medvit om og problematisering av menneskeleg temporalitet i høve til materiell kultur. Både fenomenologisk litteratur, og litteratur inspirert av andre filosofiske retningar, prøver på ulike måtar å tilnærme seg temporale og historiske aspekt ved fortidige samfunn (sjå til dømes Welinder 1992:15, 20; Thomas 1999; Karlsson 2001:51). At arkeologisk tekst kunne ha ei rolle i høve til å framstille tid narrativt, har det blitt fokusert mindre på. Den lineære, representerande tida det arkeologiske tidssynet bygger på, blir i lita grad problematisert som narrativ eining. Den vitskaplege teksten sine strenge sjangerkrav og det narrative si komplekse rolle i tidsframstilling er truleg nokre grunnar til at tidsuttrykket i arkeologi kan seiast å vere lite nyansert. Ikkje desto mindre kan det vere av interesse å sjå om tidssynet har endra seg i løpet av faget si utvikling og endring på andre område. Kanskje kan dette også peike på nye måtar arkeologien kan forhalde seg til tid på.

Litteraturvitskap har lenge vore nært knytta til filosofi, og resultert i teoretiske reiskap som kan bidra til å belyse dette temaet. Ei slik tilnærming kan gi større medvit om kva det vil seie å produsere diskurs, det narrative si rolle som konstituerande for røyndommen, og temporale aspekt i denne prosessen. Det teoretiske fundamentet for analyse av narrativ tid er henta frå poststrukturalistisk filosofi. Etersom tidsramma kan sjåast som del av arkeologien sitt epistemologiske grunnlag, kan ei problematisering av tidssyn ha erkjenningmessige implikasjonar. Det problemfeltet kan imidlertid ikkje utviklast her. Det skal heller ikkje argumenterast for at arkeologien bør forlate det lineære tidssynet. Det ville ha vore meiningslaust, ettersom den lineære narrative

tida er sterkt rotfesta i vår kultur. Eg vil imidlertid hevde at tilhøvet mellom fortalt tid og faktisk tidsforløp i fortida er berettiga å studere, ettersom det er ein føresetnad for gjenforteljing og forståing av fortida. Merksemda blir difor retta mot tidslege uttrykk i arkeologisk tekst, det Ricoeur kallar den fortalte tid (Ricoeur 1999a:161ff). Tilhøvet mellom narrativ tid og tid i verda er komplekst; eit omfattande tema i studier av skjønnlitteratur. Ettersom historisk narrativ vil seie noko sant om verda og fortida, skal den narrative tida i historisk tekst representere eit faktisk tidsforløp. Dette må innebere at tidsselement i sanningspretenderande tekst har innverknad på korleis tid kan opplevast og uttrykkjast. Ricoeur stiller eit sentralt spørsmål i denne samanhengen; kva skjer med tida når den skal gjenforteljast i ein narrativ?

Problematisering av den lineære tida i arkeologisk litteratur er relevant av fleire grunnar. Ovanfor nemnde tematikk føreset handsaming av arkeologi som narrativt betinga verksemd. Ettersom arkeologisk kunnskap i all hovudsak blir framstilt tekstleg, kan studier av arkeologisk tekst oppfattast like sentrale som studier av arkeologisk gjenstandsmateriale (Hesjedal 2000:2). Arkeologisk tekst er, som all annan tekst, strukturert ved ei klassisk oppbygging basert på Aristoteles sine retoriske og poetiske prinsipp. Ein heilskapleg tekst må ut frå dette synet innehalde ei innleiande byrjing, ein argumentativ midtdel og ei konkluderande avslutning (til dømes Damm 2001:32f). Denne heilskapen er imidlertid eit resultat av ei poetisk handling, og ikkje ein eigenskap ved temaet sjølv (Solli 1996:42; H. White 1974:30f). Språket er i si oppbygging temporært, slik at tidslege aspekt syntaktisk og grammatisk er innskrive i teksten. Ulike språk legg imidlertid ulik vekt på grammatisk tempus. På språk med få grammatiske tider kan ein i større grad uttrykke seg gjennom grammatisk aspekt, altså i høve til om ei handling er pågåande eller avslutta. Dette skulle tale for at framstilling av tid er ei eining med kulturelle variasjonar. Grammatiske tider har innverknad på korleis vi kan tenkje, og kva vi kan ytre på det diskursive nivået (Ermarth 1992:140; sjå også Hygen 1999:19), og det er det vi vil befatte oss med her. Ifølge Ricoeur kan ein ikkje bruke dei same verktøya til å analysere element på dei ulike språklege nivåa (ord/setning/tekst), ettersom desse er kvalitativt forskjellige (Ricoeur 1999b:6ff). Ein tekst er meir enn summen av setningane den består av. Kvar einskilde tekst relaterer seg til all annan tekst (intertekstualitet), og skaper ei litterær verd (Ricoeur 1999c:141). For Ricoeur er det ikkje eit mimetisk tilhøve mellom den litterære verda (historisk eller fiktiv) og den ytre røyndommen. Forteljingar, historiske eller fiktive, er avgjerande for korleis vi forstår tida.

The ultimate problem is (...) to show in what way history and fiction contribute, in virtue of their common narrative structure, to the description and redescription of our historical condition. In a word, what is ultimately at stake in our inquiry is

the correlation, or better the mutual belonging, between narrativity and historicity
(Ricoeur 1983:274).

For å presentere mulege alternativ til det historiske tidsomgrepet arkeologien bygger på, vil eg sjå på arkeologiske arbeid som eksplisitt har arbeidd med dette. Ei problematisering av tid som fenomen finn ein hovudsakeleg innan postprosessuelle retningar av arkeologi. Sjølv om delar av diskusjonen baserer seg på arkeologisk handsaming av temaet, er det nødvendig å trekke inn litteratur frå litteraturteori og filosofi. Dette bidrar til å tilføre diskusjonen nye element, og er etter mitt syn nødvendig dersom ein skal kunne utvikle nye måtar å forhalde seg til tid på i arkeologien.

Forskingshistoriske framstillingar kan seiast å gi forenklande bilete av korleis og kvifor faget endrar seg. Framstillingane er i like stor grad styrt av eit ønske om å skape orden, og dermed å oppfylle ein legitimerande funksjon, som omsynet til dei forskingshistoriske kjeldene (Svestad 1995:14). Dette gjeld særleg framstillingar som gir uttrykk for at faget arkeologi har blitt til i ein evolusjonsliknande prosess, der det utviklar seg frå ein uordna tilstand til det framstår som ein heilskapleg vitskap, med avgreinsing mot andre fagfelt. Heller ikkje tidlegare tider sine faglege uttrykk var så einskaplege som det blir framstilt i ettertid, som til dømes det vi i dag omtalar som kulturarkeologi eller normativ arkeologi (Staaf 1994:28). Foucault sitt arbeid med utvikling av kunnskap er viktig i denne samanhengen. Med rot i hans tankegang blir dei einskilde tekstane sett som diskursive innlegg heller enn del av eit einskapleg forfattarskap. Kvar tekst er uttrykk for kva som **kan** seiast om eit tema; kva diskursen tillet.

For å studere eit forskingshistorisk tema er det likevel nødvendig å forenkle, og å avgreinse eit arkeologisk fagfelt bakover i tid. Den kronologiske ramma vil vere frå begynnelsen av 1800-talet og fram til 2002. Dette er ikkje uproblematisk, ettersom tekstar frå 1800-talet og byrjinga av 1900-talet er tematisk strukturert ut frå andre prinsipp enn i dag. Dei tek gjerne føre seg topografi, geologiske forhold, fornminne, oldsaker, etnografiske opplysningar, skriftlege kjelder, språkhistorie og antropologiske betraktningar på lik linje (sjå til dømes A.M. Hansen 1904). Sett ut frå dagens faggrenser kan slik tekst oppfattast som vanskeleg å kategorisere. Utvalskriteriet har vore enkelt: teksten, eller delar av han, må seie noko om det som vi i dag oppfattar som arkeologiske kjelder, altså materielle spor frå fortida. Det er ikkje skild mellom faglitteratur og populærvitskapleg litteratur, begge sjangerane er representerte. Hesjedal meiner at populærvitskapleg tekst har klarare ideologiske trekk, ettersom usemje innad i faget lettare blir underkommunisert i litteratur som er meint for eit større publikum (Hesjedal 2000:20f). Slik sett kan det vere interessant å studere populære framstillingar. Dette skiljet er imidlertid ikkje eit viktig element

for problemstillinga her. Fleire av tekstane som blir studert her er ikkje skrivne av arkeologar, men av historikarar, språkforskarar og personar med anna fagleg bakgrunn. Aukande institusjonalisering i siste halvdel av 1900-talet gjer at faget arkeologi kan synast meir reindyrka. Dette kan sjåast som ei maskering av tilhøva, ettersom kriteriene for kva som blir rekna som 'arkeologisk' er i stadig endring. Eit institusjonalsert fagområde set grensene for kva fagleg verksemd som kan reknast som arkeologisk, og kva som ikkje kan det. Ved å hevde sin eigen rett til å uttale seg om eit tema, legg ein føringar på andre sitt høve til å gjere det same. Slik kontrollerer diskursen kva som er god arkeologi, og kva som fell utanfor. Sjølv om ikkje skiljet mellom arkeologi og andre fag er meint å vere eit hovudemne i denne oppgåva, er det eit tema som tvingar seg fram i ei forskingshistorisk oppgåve. Også den teoretiske ramma medverkar til å problematisere dei institusjonalserte faggrensene. Omgrepet historie vil følgeleg bli brukt i to tydingar; faget historie basert hovudsakeleg på skriftlege kjelder, og eit utvida historieomgrep der dei forteljande konnotasjonane er det sentrale. Ut frå dette synet produserer også arkeologi historie, eller snarare historiar.

Eg vil ikkje ta stilling til om tidssynet i teksten har komme dit umedvite eller ikkje. Heller enn å prøve å trekke generelle linjer basert på ei stor tekstmengd, vil eg trekke fram einskilde tekstar frå ulike faghistoriske periodar. Dette kan gi informasjon om korleis temaet tid eksplisitt og implisitt har blitt handsama til ulike tider i faget. Sjølv om dei ulike tekstane ikkje hovudsakeleg skal sjåast som representantar for ei bestemt retning eller trend, er kvar tekst eit diskursivt innlegg i si samtid. Som sådan er kvar tekst eit uttrykk for kva som **kan** seiast om fortida, og peikar utover seg sjølv.

Teksten vil følgeleg sentrere rundt to hovudtema; ei forskingshistorisk analyse som vil studere korleis arkeologien har handsama fenomenet tid, og ei problematisering av det historiske tidsomgrepet. Avslutningsvis vil eg prøve å vise kvifor meir merksemd kring tidsnyansering er viktig og interessant for arkeologifaget. Hovudargumentet er at den lineære tida som narrativt verkemiddel har dominert faget, noko som har ført til at utviklinga av menneskelege samfunn i stor grad har blitt framstilt som ein kontinuerleg, einsretta og delvis teleologisk prosess. Forklaringa på dette er ikkje å finne på det epistemologiske planet, men snarare i ideologiske og litterære vurderingar i framstillingar av arkeologisk kunnskap.

Filosofiske innfallsvinklar til tid

Tida grip inn i all menneskeleg verksemd, og kan synast vanskeleg å definere. Dette kjem tydeleg til syne gjennom den filosofiske handsaminga av temaet, som følgeleg har ei lang forskingshistorie. For å sette ei ramme for diskusjonen kan det vere nyttig

å gi ein svært kort gjennomgang av nokre sentrale filosofiske tilnærmingar til tid.

To viktige linjer i handsaminga av tid i vestleg filosofitradisjon er å sjå tida som objektiv og ekstern, og å sjå den som subjektiv og indre opplevd. Kritikkk av denne todelinga er ei anna viktig retning. Ein vanleg måte å skildre tida på er gjennom romlege bilete, som når ein talar om lineær og syklisk tid. Innan naturvitskapane ser ein tid som ein fjerde dimensjon, og forstår tid og rom som avhengande av kvarandre. Ein kan til dømes ikkje snakke om kva som var 'før' universet var til. Utan rom ville det heller ikkje eksistere tid. Den naturvitskaplege, objektive tida er imidlertid ikkje så einskapleg som det gjerne blir framstilt (Bailey 1983).

Aristoteles (384-322 f.Kr.) si handsaming av tid i *Fysikken* har på mange måtar lagt grunnlaget for seinare filosofisk handsaming av temaet. For Aristoteles var tida først og fremst naturvitskapleg, *an attribute of the external world* (Thomas 1999: 32). Han nyttar dei romlege einingane punktet og linja som analogi for å forklare tilhøvet mellom augneblinken og tida, eit tilhøve mellom rom og tid som har vore sentralt i seinare tidsfilosofi (Rapaport 1989:75). Rapaport argumenterer for at det fantest aspekt ved Aristoteles sin tidsfilosofi som vart nedtona, noko han meiner har gjort diskusjonen mindre nyansert enn naudsynt. Aristoteles si handsaming av tida viser imidlertid, ifølge Rapaport, at han ikkje såg på denne som heilt uproblematisk. Mellom anna såg Aristoteles det som eit paradoks at tid, som ikkje-verande, kan manifestere væren (ibid.:74). Sjølv om det er grunn til å tru at tidsoppfattinga i det klassiske Hellas var syklisk (Eriksen 1999:62, 64; Vinsrygg 1986:235; sjå imidlertid Schnapp 1996:60-74, som hevdar at grekarane var meir framtidsretta)¹, ser Aristoteles tida som lineær. Den lineære tida er særskild viktig innanfor ei kristen historieforståing (Vinsrygg 1986:232), som ser historia som (...) *en enestående, ugjentagbar prosess, en rekke av hendelser som er rettet mot et mål* (Eriksen 1999:64). Eriksen reknar Augustin som den første til å tilnærme seg det kristne historiesynet filosofisk (ibid.).

Augustin (354-430 e.Kr.) kan også sjåast som den første representanten for ei fenomenologisk tid (Thomas 1999:33).² I motsetnad til Aristoteles si ytre tid legg Augustin vekt på den menneskelege tidserfaringa. Han talar om ei nåtid om fortida, ei nåtid om nåtida, og ei nåtid om framtida (Augustin 1948:195). Augustin baserer si tidsanalyse på Platon, som skil mellom det tidslege og det evige. Tida har komme til ved skapinga, følgjeleg kan ein berre angi tid i høve til eksisterande ting (Oates 1948: xxxii). Augustin analyserer tilhøvet mellom Guds absolutte eksistens og mennesket sin temporale tilstand. Ein kan ikkje snakke om Guds føregåande kunnskap, seier han, fordi omgrepet 'før' refererer til den tidslege sfæren, som Gud er utanfor (Augustin

¹ Dette skal ikkje forståast som at sykliske element utelukkar lineære, eller omvendt. Dei fleste samfunn har både sykliske og lineære element i tidsforståinga (Eriksen 1999:40f).

² Det er sjølv sagt diskutabelt å nytte spesifikke kategoriar frå nyare filosofi for å skildre meir enn 1500 år gamle tankesett. Sjå Eriksen 1999:79 for nyansering.

1948:189ff). Ut frå Augustin sitt syn er det berre augneblinken som er eksisterande tid, fortid og framtid har ikkje ekstistens (ibid:195). Men augneblinken har heller ikkje utstrekning, det tar ikkje opp noko rom (ibid:192). Den menneskelege temporaliteten finst mellom tida og evigheten; tida er slik mennesket opplever den.

(...) Augustine (...) defines time as extendedness of the soul, distentio animi. It consists in the permanent contrast between the instability of the human 'now' and the stability of the divine 'now' which embraces past, present, and future in unity of creative vision and action (Ricoeur 1991a:436).

Kant (1724-1804) studerer ikkje tid som fenomen i seg sjølv, men arbeider med tid i samband med erkjenning (Sherover 1971:248). Tida er for Kant lineær, ting eksisterer samstundes eller suksessivt (Thomas 1999:31). Den er ikkje ein ting i seg sjølv, men ein nødvendig føresetnad for all erkjenning, ein erkjenningskategori (Sherover 1971: 54f). All erkjenning skjer i tid (ibid.:255). Erkjenningskategoriane eksisterer a priori, altså forut for erfaring, men gir seg først til kjenne gjennom å ordne sanssemessige inntrykk. Ein erkjenner ikkje kategoriane i seg sjølve, men den verknaden dei har på erfart kunnskap (ibid). Kant får imidlertid eit problem med skildringa av tida; den er både **erfart** av subjektet, og **a priori strukturerande** for erfaringskunnskap (ibid.: 250ff; Thomas 1999:32).

Heidegger³ (1889-1976) vidareutviklar Kant sin tidsfilosofi. Gjennom sin filosofi vil han avdekke den spesifikke menneskelege veremåten; kva er det som gjer mennesket til det det er? Ifølge Heidegger er mennesket karakterisert ved at det reflekterer over sin eigen eksistens. Han meiner at vestleg metafysikk og filosofi har *tillsørt* tydinga av at mennesket har eit fenomenologisk tilhøve til tida, det vil seie er endelege, historiske vesen som har ei fortid, ei nåtid og ei framtid, og er seg medvitne om dette (Thomas 1999:39). For Heidegger er den historiske tida eit uttrykk for ueigentleg væren. Augneblinkane i den fysiske tida har ikkje noko historie, minne, eller tanke om kva dei skal gjere med morgondagen. Dette har mennesket, noko som gjer at det må forhalde seg til tida på eit anna vis. Berre på denne måten kan mennesket verkeleggjere den eigentlege veremåten sin; å leve i Væren.

Heidegger's most important perception, for my purposes, is this: that the idea of temporal infinity is what in practice deflects our attention from the ultimate human necessity of facing death. 'Fleeing in the face of death' is for Heidegger the very

³ Her vil berre bli presentert Heidegger sin tidlege filosofi, ettersom Fløistad hovudsakeleg baserer seg på *Sein und Zeit* (1927). For bruk av den seine Heidegger i arkeologi sjå til dømes Karlsson 1998.

ground of historical thinking (what he calls inauthentic temporality) because it exists in order to cover up the fact that existential time ends, and that end is not mediated (Ermarth 1992:35).

Menneskeleg eksistens er strukturert av det Heidegger kallar eksistensialar (Fløistad 1993:19). Desse må haldast frå dei kantianske kategoriane, som gjeld den fysiske verda. Eksistensialane kjem berre til uttrykk i konkrete situasjonar, men transcenderer desse (ibid.:37). Tida gjennomsyrr eksistensialane. Det vil ikkje seie at desse kan reduserast til former for tidsleghet, men at tida er eit alltid tilstadesverande element. Eit anna relevant heideggeriansk aspekt av menneskeleg tidsoppleving er 'kastethet', det vil seie å vere kasta inn i historia når ein begynnar å fortelje historie (ibid.: 102). Denne opplevinga bidreg til å gjere den lineære historiske temporaliteten dominerande. Ved å avsløre denne dominansen kan ein nærme seg den menneskelege temporaliteten, som ikkje er uendeleg som den historiske tidsaksen. Væren er gjennomsyra av tid.

Tiden eller tidsstrukturene viser seg å være det som knytter alle øvrige strukturer sammen til en art strukturert enhet. Tiden og dens strukturer er nemlig det som, ifølge Heidegger, til syvende og sist utgjør den spesifikke menneskelige væremåte og således ligger til grunn for og muliggjør den konkrete menneskelige eksistens (ibid.: 33).

Ifølge Wittgenstein (1889-1951) kan ein ikkje spørje kva tid er, då dette er eit spørsmål språket ikkje kan besvare. Å prøve å besvare eit slikt spørsmål vitnar om ei feil forståing av tilhøvet mellom språket og røyndommen, meiner han (Eriksen 1999: 24f). Det at språket har eit omgrep som heiter tid, tyder ikkje at det fins ein eintydig referanse til dette omgrepet i verda. Wittgenstein er oppteken av grensene for kva vi kan, og ikkje kan, uttrykke språkleg (Fredriksson 1996:86ff, 101), og tida er eit døme på det siste. I likskap med den seinare poststrukturalismen, meinte Wittgenstein at språket ikkje kan skildre seg sjølv (ibid.:69, 89). Den seine filosofien til Wittgenstein er også sett som ei viktig inspirasjonskjelde for den språklege vendinga i filosofien på 1960-talet, som poststrukturalismen er del av. I den seine filosofien utviklar han det han kallar ein språkspel-teori. I korte trekk går denne ut på at eikvar utsegn må forståast innanfor sitt spel eller kontekst (Tilley 1982:33; Bintliff 1998:39). Etersom Wittgenstein meiner det ikkje let seg gjere å tale om kva tid er, er relevansen av wittgensteinsk filosofi kanskje ikkje openberr for problemstillinga her. Bintliff har imidlertid argumentert for at Wittgenstein sin språkspel-teori kan nyttast for å inkludere både humanistiske og naturvitskapelege metodar i arkeologi, utan at desse treng å sjåast som uforeinelege (Bintliff 1998:38ff; 2000). Som ei forlenging av

dette, meiner eg at språkspel-teorien kan vere eit reiskap til å oppnå større nyansar i arkeologiske tidssyn. Ved å ta utgangspunkt i denne kan ein argumentere for at inkommensurable⁴ resultat, som til dømes lite foreinlege dateringar, gir tilgang til forskjellig kunnskap om eit materiale eller ein lokalitet.

⁴ Dette skal ikkje sjåast som inkommensurabilitet i kuhniensk forstand, ettersom Kuhn sin paradigmemodell ikkje er egna for humanvitskapar (Solli 1996:19).

Tidsavstand har alltid vore eit relevant arkeologisk tema, men først på 80- og 90-talet blir tid som fenomen i seg sjølv problematisert i omfattande grad. Dette skjer hovudsakeleg i britisk (Bailey 1983; Hodder 1987 (red.); Shanks og Tilley 1987; Adam 1990¹; Gell 1992; Ingold 1993; Gosden 1994; Tilley 1994; Bradley 1998; Thomas 1999;), men også til dels i svensk arkeologi (Welinder 1992; Karlsson 1998; Holtorf og Karlsson 2000 (ed.); Karlsson 2001 (ed.)). Også einskilde norske arkeologar har tematisert tidsaspektet i faget (Vinsrygg 1986; Solli 1996; Hygen 1999; Kyvik 2001; 2002²). Dette kjem til uttrykk gjennom tekst der arkeologar har drege nytte av ulike filosofiske og historiografiske syn på tid, endring og narrativitet, fleire av dei fenomenologisk inspirert. Vekta har hovudsakeleg blitt lagt på temporalitet i høve til det arkeologiske materialet, og nokre prøver å tilnærme seg fortidige menneske si tidsoppleving (til dømes Welinder 1992; Karlsson 2001). Tid slik den kjem til uttrykk i den arkeologiske teksten blir sjeldnare tematisert (men sjå Solli 1996). Dette kan henge saman med at litterære og narrative sider ved produksjon av arkeologisk tekst har blitt lite problematisert (Yates 1990:269; Hesjedal 2000:10). Sjølv om tid som fenomen er i ferd med å bli eit studietema for einskilde arkeologar, har ikkje arbeidet deira fått vid tilslutnad innanfor faget. Noko av forklaringa på dette kan ligge i at problematisering av den lineære tidsaksen arkeologisk kronologi er avhengande av, blir sett som subversiv for faget. Den lineære tidsdominansen i faget gjer imidlertid studier av tidsomgrepet berettiga.

I motsetnad til historiefaget, har ikkje arkeologien sin eigen metadisiplin, tilsvarende historien sin historiografi (Hesjedal 2000:10). Forskingshistoriske framstillingar opptrer likevel ofte i ulike samanhengar, for å gi arkeologien opphav og legitimitet. Hesjedal meiner forskingshistorie som litterær sjanger har fellestrekk med den litterære biografien (Hesjedal 2000:9f; sjå også Svestad 1995). Den tradisjonelle måten å framstille forskingshistorie på er å forklare utviklinga i faget med indre eller ytre faktorar, med sistnemnde som det mest relativiserande synet. Begge modellane

¹ Barbara Adam tilnærmar seg tidsproblematikken frå eit sosiologisk utgangspunkt, men omtalar også arkeologisk relevante aspekt.

² Oppgitt som upublisert i litteraturlista, er imidlertid gitt ut i nedkorta versjon i hervede publikasjon.

skil mellom vitskapen si 'innside' og 'utside', noko som kan vere problematisk (Hesjedal 2000:8f, med ref. til Schaanning 1997). For å lage ei utviklingslinje fokuserer ein gjerne på trekk som kan innpassast i dagens diskurs. Ting som ikkje er koherente med dagens bilete av korleis faget skal vere, blir avfeidd som overtru eller avvik, sjølv om desse opptredde saman med det vi ser på som rasjonelle fenomen (Svestad 1995:10). Dette har vore eit problem for forskingshistorisk arbeid, i og med at kjeldene spriker i mange retningar.

I *Oldsakenes orden* (1995) vil Svestad skrive ei alternativ forskingshistorie, basert på Foucault sin historieteori. Foucault problematiserer måten utvikling av kunnskap tradisjonelt har blitt framstilt på; som ein rasjonell og akkumulerande prosess. Svestad meiner at tradisjonelle forskingshistoriske framstillingar innan arkeologi er prega av ei overfokusering på dei kontinuitetsskapande aspekta ved faget, særleg ved å knytte utviklinga til bestemte personar, det vil meir spesifikt seie *det sentrerte subjektet* (Svestad 1995:24ff). Svestad meiner at det som i dag blir oppfatta som irrasjonelle element indikerer eit brot mellom dagens arkeologi og fortidige oppfatningar om eldre tider (ibid.:10). Ifølge Svestad har ein løyst problemet ved å knytte faglege 'feilskjær' til einskilde personar, slik at det ein i ettertid ser på som dårlege tolkingar kan forklarast bort ved deira inkompetanse eller utilstrekkelighet. På same måten blir framsteg innanfor faget forklart gjennom geniale einskildpersonar. Slik kan framstillinga av faget som ein samanhengande prosess oppretthaldast. Foucault sitt arbeid gir Svestad høve til å nyanseere dette. Føremålet til Foucault, seier Svestad, *er ikkje å etablere diskontinuitetar, men å vise at den måten vi tenker om ting på, ikkje ligg nedfelt i kvar og ein av oss som ahistoriske, transcendente føresetnader*. (Svestad 1995:68). Svestad legg likevel i høg grad vekt på diskontinuiteten i Foucault si tilnærming.³

Foucault meiner at fortida kan delast inn i *diskontinuerlege sjikt* (Svestad 1995:11). Desse representerer ikkje, slik det tradisjonelt har blitt framstilt, ei samanhengande utvikling. Basert på dette, meiner Svestad å påvise eit brot i historisk kunnskap på midten av 1600-talet og eit nytt brot ved byrjinga av 1800-talet. Etersom denne kunnskapen ikkje passar inn i ei framstilling som skal halde ved like faget som ei kontinuerleg eining, kan dette ikkje komme til uttrykk der (ibid.: 9ff). Svestad meiner arkeologiske forskingshistorier er prega av tre viktige aspekt, som fungerer som myter: *det kreative subjektet, akkumulering av kunnskap og kontinuitet* (ibid.:13). For å framstille faget som ei samanhengande eining, treng ein fastpunkt å henge utviklinga på. Dei sentrerte subjekta, 'heltane', i faget blir desse. Eit døme

³ (...) Foucault has also stressed, in other contexts, the longer-range continuities in cultural practices. The sharp lines of discursive discontinuity in the human sciences and the longer lines of continuity in non-discursive practices provide Foucault with a powerful grid of interpretation with which to approach relations of knowledge and power (Rabinow 1991:9).

på dette er treperiodesystemet, som i forskingshistoriske framstillingar blir knytta til C. J. Thomsen (ibid.:19). Eit anna døme på det sentrerte subjektet i arkeologi er tilskrivninga av den typologiske metoden til Oscar Montelius, og tilhøvet hans til evolusjonismen (ibid.:21). Evolusjonismen si tilknytting til arkeologien heng truleg nøye saman med framstillinga av tid innanfor faget, eit tema vi skal komme tilbake til.

Foucault sitt syn på kunnskap er fundamentalt forskjellig frå det kunnskapssynet ein finn implisitt i tradisjonelle forskingshistorier. Klindt-Jensen legg vekt på einskilde forskarsubjekt, og ser utvikling i faget som forklart gjennom indre faktorar (1975). Trigger fokuserer på ytre faktorar, som sosiale, ideologiske og politiske tilhøve (1996), medan Schnapp prøver å tilskrive arkeologifaget røtter tilbake til antikken (1996).

*Kunnskap, hevdar han [Foucault], har ikkje nokon ahistorisk eksistens som lar seg openbare gjennom det kreative individets oppdagingar og bragder, nei tvert om, kunnskap har til bestemte tider vore **essensielt forskjellig** (Svestad 1995:10, mitt innskot).*

Foucault meiner oppkomsten av kunnskapsdisiplinar, eller det han kallar diskursive formasjonar, kan forklarast gjennom endringar i den djupe kunnskapen (*savoir*). Dei ulike disiplinane befinn seg på eit anna, meir 'overflatisk', kunnskapsnivå (*connaissance*). Endringar i den underliggende kunnskapsstrukturen gjer at dei ulike disiplinane endrar seg, og kan formulere nye utsegner⁴.

Knytta til dette synet er Foucault sine tankar om diskursen, det vil seie alle utsegner, det vere seg skriftleg eller munnleg, om eit tema. Diskursen definerer kva som fell under eit bestemt tema, og er med og styrer kva som kan seiast. Diskurs er eit mykje nytta teoretisk omgrep, og tyder vanlegvis samtale. Foucault utvidar omgrepet til å omfatte materielle aspekt (Svestad 1995:54). Utsegner er styrte av materielle føresetnader; og er alltid knytt til institusjonelle rammer (ibid.:63). Vidare ser ikkje Foucault på kunnskap som resultat av rasjonelle val, men noko som fungerer i det samfunnet den opptretr (ibid.:54). Han prøver ikkje å forklare kvifor endringar i den djupe kunnskapen skjer, men studerer kva som kan uttrykkest til ei kvar tid. Ut frå denne tankegangen kan ein ikkje forklare eit fenomen ved å 'spore' det til opphavet sitt, fordi dette inneber å knytte saman kunnskapsordenar med forskjellige føresetnader. Historie er ikkje ein kontinuerleg prosess, men er prega av brot, og

⁴ By **connaissance** I mean the relation of the subject to the object and the formal rules that govern it. **Savoir** refers to the conditions that are necessary in a particular period for this or that type of object to be given to **connaissance** and for this or that enunciation to be formulated (Foucault 1972:15, fotnote 2; sjå også Svestad 1995:56ff).

kan samanliknast med tilhøvet mellom forskjellige lag i ei arkeologisk utgraving (ibid.:58). Dette tyder ikkje at det ikkje eksisterer samanhengar i historien. Foucault påviser samanhengar på andre område og i andre praksisar, gjennom det han kallar genealogisering, enn dei historie og forskingshistorie vanlegvis har arbeidd med. Ein kan seie at Foucault heller enn å studere kva som blir uttalt, studerer føresetnadene for kva som kan uttalast.

Diskursen kan berre studerast som ei overflate, ein kan ikkje avdekke ei skjult meining (Svestad 1995:58; Foucault 1972:76). Når ein samanliknar Foucault sine historieanalyser med hermeneutiske arbeid, gir dybdemetaforen eit godt bilete av tankegangen. Hermeneutikken vil gå i dybden og framskaffe underliggende meining som ikkje er umiddelbart synleg. Episteme-omgrepet frå *The Order of Things* har tilsynelatande ein del fellestrekk med Kuhn sitt paradigme, begge omgrepa vil uttrykke rammer for kunnskapsproduksjon. Skilnadene mellom dei består hovudsakeleg i korleis ein ser på kunnskap (Svestad 1995:53, 69, 74). Ifølge Kuhn skjer overgangen frå eit paradigme til eit nytt gjennom eit val, ved ei erkjenning av at det rådande paradigmet ikkje løyser faglege problem på ein tilfredsstillande måte (Kuhn 1972:89f). I den forstand er Kuhn sitt kunnskapssyn evolusjonært og rasjonaliserande. Foucault sitt standpunkt skil seg frå dette (Svestad 1995:53). Han meiner at kunnskap til forskjellige tider har vore kvalitativt forskjellig. Det er ikkje nokon samheng mellom ulike episteme. Eit nytt episteme representerer eit brot i utviklinga, oppkomsten av dette kan ikkje forklarast ved å studere det som var før. Ein kan berre studere dei utsegnene som finst, og sjå på korleis dei opptrer i høve til kvarandre (ibid.:57). Det er såleis ikkje ein hermeneutisk analyse, som tar sikte på å avdekke meining i ei utsegn (ibid.:66), men snarare ein analyse av korleis dei ulike utsegnene heng saman, tillet og utelukkar nye utsegner.

*To describe a formulation **qua** statement does not consist in analysing the relations between the author and what he says (or wanted to say, or said without wanting to); but in determining what position can and must be occupied by any individual if he is to be the subject of it (Foucault 1972:95).*

Kritikken av hermeneutikken er her tydeleg. Der hermeneutikken legg vekt på forfattern som subjekt⁵, rettar Foucault fokus mot materialitet; politiske, sosiale og institusjonelle tilhøve i det samfunnet der ei utsegn finn stad (Rabinow 1991: 10; sjå også Svestad 1995:65f). Diskursanalysen legg meir vekt på kva krefter

⁵ (...) thus Schleiermacher asserts that the object is to understand a writer better than he understood himself, a formula that has been respected ever since and in the changing interpretation of which the whole history of modern hermeneutics can be read. Indeed, this statement contains the whole problem of hermeneutics (Gadamer 1988:169).

som verkar i eit samfunn, enn på det rasjonelle subjektet. Dette heng saman med ei problematisering av subjektet i sin heilskap, noko som er eit sentralt punkt i Foucault sin diskursanalyse, knytta til makt/kunnskap-relasjonen (Rabinow 1991: 12). Subjektet er for Foucault ikkje ei naturleg gitt eller samanhengande eining, men blir konstituert gjennom makt-diskursen. Dette ligg til grunn for oppfattinga hans om at makt ikkje utelukkande verkar undertrykkande på subjektet, ettersom subjektet blir definert gjennom makt. Makt er først og fremst produktivt. I makt/kunnskap-tilhøvet ligg det ei legitimering av å uttale seg om eit bestemt tema. For å vere subjektet til ei seriøs utsegn, må ein ha ein posisjon å uttale seg frå. Den same utsegna har ikkje same tyding når den kjem frå ein lekmann som ein lærd, sjølv om ordlyden skulle vere den same (Foucault 1972:143). Foucault treng likevel ikkje oppfattast som ein sosial determinist, der eit subjekt kun kan røre seg innanfor sitt eige felt eller sosiale klasse, styrt av rammer vedkommande ikkje er medviten om. Foucault påviser at tankekategoriar vi brukar for å strukturere verda rundt oss, ikkje er universelle kategoriar, men skapt ut frå visse historiske føresetnader. Eit medvit om dette kan sjåast som første steget mot handling som kan endre desse rammene. Ein ny struktur kan imidlertid komme til å undertrykke nokon andre. Eg er likevel ikkje ubetinga samd i Hegardt sitt syn på Foucault som kun egna til å avsløre makthierarki (Hegardt 1997:244), ettersom einkvar deskripsjon får normativ effekt. Eit sentralt poeng i både *The History of Sexuality* (1998;1992;1990), *Discipline and Punish* (1991) og *Madness and Civilization* (1988), er at det kategoriserande, disiplinerande og diagnostiserande blikket produserer normer for handling. Kategoriane som reiskap for å skildre, definerer subjekt som seksuelle avvikarar, kriminelle og galne i høve til eit normalitetsomgrep, og **produserer** sine eigne studieobjekt i like stor grad som å **skildre** dei. Dette tyder ikkje at kunnskapen ein kjem fram til på denne måten ikkje kan vere sann. Foucault er imidlertid ikkje opptatt av kva teori som måtte vere sann; han prøver å vise at idéen om sann kunnskap er ein idé som har sprunge ut av gitte historiske føresetnader (Schaanning 1997; jmf. Myhre 1994:33, 34). Hegardt hevdar at sjølv om ein påviser hierarkiske strukturar, kan ein ikkje unngå å lage nye som uungåeleg vil undertrykke nye subjekt (Hegardt 1997:85ff; 244). Den problemstillinga skal imidlertid forlatast her.

⁶ *His work denies homogenous time, the time of evolutionary theory, which is the same anywhere and everywhere. Foucault understands time as a series of differences inextricably bound up with social practice, hence a simple reference to date cannot provide an organizing principle for analysis. (...) The way to carve up the past is not in terms of time-slices but in relation to events each require their own periodizations, their own time.* (Tilley 1990:312; sjå også Schaanning 2000:315, som meiner at Foucault brukar omgrep som rom og tid på ein inkonsekvent og forvirrande måte). Ut av bind 2 av *the History of Sexuality* kan ein imidlertid lese ei handlingsskapt tid. Mellom anna hevdar han at for borgarane av det antikke Hellas var det avgjerande at ulike aktivitetar skjedd på egna tidspunkt. Dette gjaldt ikkje berre seksuell aktivitet, men også på område som medisin, politikk og teknologi (Foucault 1992:57ff).

Kan historieforskaren og filosofen Foucault fortelje oss noko om tid? Ikkje ifølge Julian Thomas, som meiner tidshandsaminga til Foucault er noko underutvikla. Foucault arbeider med historisitet, og ikkje temporalitet, seier Thomas (1999:38f). Sjølv om Foucault ikkje er tilhengar av å sjå tida som ei ekstern ramme for menneskeleg verksemd, er tidssynet i arbeida hans meir implisitt enn eksplisitt⁶. Thomas vende seg til Heidegger for å belyse temporale aspekt ved menneskeleg eksistens. Vi skal her vende oss til Ricoeur, som studerer sambandet mellom historisitet, narrativ og temporalitet.

Historie og narrativ

Konstruksjon av ei narrativ tid og eit narrativt rom er eit ledd i prosessen med å skape eit litterært univers; eit rammeverk som hendingar kan finne stad innanfor (Lothe 1994:61-74). Hermeneutikaren og poststrukturalisten Paul Ricoeur meiner at det ikkje er relevant å skilje mellom historisk og fiktiv tekst i studiet av narrativ tid. Begge sjangerane vender seg mot mennesket sin fundamentale historisitet og oppleving av tid. Han påviser at kompleksiteten i tilhøvet mellom erfart og narrativ tid har vorte underkommunisert, og ser det historiske tidsomgrepet som eit resultat av filosofien sine forsøk på å knytte saman opplevd og kosmisk tid. Korleis kan ein gjenfortelje mennesket si subjektive tidserfaring, og setje denne inn i ei objektiv, ytre tidsramme?

Ricoeur analyserer denne samanknyttinga ved hjelp av historiografi, litteraturkritikk og fenomenologi, og meiner at dette ikkje let seg gjere (Ricoeur 1999a:167ff). Ifølge Ricoeur er det tre aspekt som demonstrerer forsøk på å koble det subjektive og det objektive tidsomgrepet; kalendertida, generasjonsfølgja og sporet (ibid.). Kalendertida *integrerer samfunnet og dets skikker i den kosmiske orden*. Generasjonsfølgje er basert på at *den opplevde tid bygger på livets tid*. Dette gjer at vi kan ha kollektive minne. Ricoeur nemner som døme på dette at besteforeldre fortel om sin barndom til barnebarna sine, og gjer at dei får del i det *ikkje-samtidige* (ibid.: 168). Sporet er spesielt interessant i historisk samanheng. Ricoeur brukar Simiand sin definisjon av historie som *erkjennelse gjennom spor*. Sporet har ein dobbelt tidsmessig kvalitet, seier Ricoeur. Det eksisterer i nåtida, som eit teikn på noko som har vore før. Sporet finst imidlertid berre for den som kan erkjenne det som spor;

som nærværende tegn på en fraværende ting, eller bedre, som nærværende levning etter noe som ikke lenger eksisterer. Dermed blir sporet en tilstedeværende ting som står for en fraværende fortid. Og det er hele sporets gåte. Det som gjør det gåtefullt, er overlappingen mellom et kausalitetsforhold og et betydningsforhold' (Ricoeur 1999a:169).

Ricoeur meiner at fiksjon og historisk tekst er strukturert ut frå dei same prinsippa, det han kallar *emplotment*. Det vil seie at hendingane er plassert i ein narrativ struktur som både er kronologisk (A skjedde før B) og akronologisk, altså at hendingane er ordna ut frå korleis dei bidrar til handlinga, plottet. Både historisk tekst og fiksjon vender seg til mennesket sin fundamentale historisitet; opplevinga av å vere kasta inn i historia allerede når ein begynnar å fortelje historie. Historieskriving **representerer** ein fortidig røyndom, den **er** ikkje røyndommen. Fiksjon fortel oss korleis verda **kan vere**. Skiljet mellom faktiske og fiktive narrativer lagar i følge Ricoeur hindringar for å studere den narrative tida (Ricoeur 1991b:103f). Han avviser binærposisjon sanning-fiksjon, ettersom språket står i eit metaforisk tilhøve til verda (Ricoeur 1999b). Dette tyder ikkje at diskursen utelukkande er sjølvrefererande, som språkssystemet, vi talar fordi vi er i verda (1999c:140).

Den narrative funksjonen når det gjeld å strukturere hendingar inn i ei samanhengande forteljing, er ikkje inngåande studert korkje i historie eller litteraturkritikk (1991b:104).

(...) narrativity is the mode of discourse through which the mode of being which we call temporality, or temporal being, is brought to language (ibid.:99).

Med plottet som startpunkt for analysa meiner Ricoeur at ein unngår problemet med historia sitt sanningskrav. Ei utsegn sitt meningsinnhald kan ifølge hermeneutikaren Frege delast i to; tyding (*sense*) og referanse (*reference*). Plottet vender seg ikkje til referansen til historia (altså verda), men tydinga (forteljinga om verda) (Ricoeur 1991b:105). Han erstattar omgrepa *sense* og *reference* med 3 andre omgrep han meiner fokuserer meir på det narrative aspektet i tekstproduksjon: *prefigurasjon*, *konfigurasjon* og *refigurasjon*. For å vere historisk, må ei hending bidra til eit plot, og dette skjer gjennom ei *configurational act*, der plottet ordnar usamanhengande hendingar til ein samanhengande heilskap (ibid.:106). All narrativ bygger altså på *the episodic dimension*, som er kronologisk, og *the configural dimension*, som er ikkje-kronologisk (ibid.).

Det narrative formar tidserfaringa vår, seier Ricoeur (Ricoeur 1991b:105, sjå også Ermarth 1992). Det er altså ikkje utelukkande slik at tid blir manifestert i ein narrativ; narrativen fortel oss også korleis vi kan tenkje om tid. Tilhøvet mellom røyndommen og den narrative tida er snarare gjensidig heller enn einseitig.

Anti-narrativist writers in the theory of history and structuralist writers in literary criticism share the same prejudice. They do not see that the humblest narrative is always more than a chronological series of events and that, in turn, the configurational dimension cannot overcome the episodic dimension without suppressing the narrative structure itself (Ricoeur 1991b:106f).

Ifølge Ricoeur liknar narrativ tid ofte på den lineære tida, på grunn av den episodiske strukturen som driv handlinga framover (ibid.:109). I og med at historie må forteljast i narrativ form, er dette ein viktig innsikt. Ricoeur kritiserer mellom anna litteraturforskarer Vladimir Propp si analyse av russiske eventyr; han meiner Propp sin metode utelet andre temporale aspekt enn det lineære. Ricoeur meiner ein kan finne andre temporale uttrykk i historiane. I mange av eventyra blir helten/heltinna tatt ut av den lineære handlinga til ein stad og ei hending der ei form for urett eller ubalanse har oppstått. Denne staden eller tida har meir preg av ei drøymeaktig tid enn den lineære handlingslina. Desse hendingane har ein viktig narrativ-temporal funksjon, som bryt den lineære tidsstrukturen;

Thanks to this preliminary disorientation, the linear time of chain is broken and the tale assumes an oneiric dimension which is more or less preserved alongside the heroic dimension of the quest (Ricoeur 1991b:112).

Ricoeur meiner at brytinga av den lineære tidslina fører hovudpersonen inn i ein atemporal modus, og meiner at eit repetitivt tidsomgrep kan vere eit muleg alternativ. I staden for å avskaffe tid, medfører eit repetitivt tidsomgrep *its existential deepening* (ibid.).

Repetition tends to become the main issue of the narrative in the kind of narratives in which the quest itself duplicates a travel in space which assumes the shape of a return to the origin. Odysseus's travels are the paradigm of the narrative as travel and return (ibid.:113).

Også den amerikanske litteraturforskarer Elisabeth Deeds Ermarth meiner det historiske tidsomgrepet lar seg modifisere gjennom studier av skjønnlitteratur. Ho utviklar det ho kallar eit postmoderne syn på historisk temporalitet. Idéen om den historiske tida har hatt enorm tyngde i vår kultursfære⁷. Likevel har den lineære, representerande tida vorte lite problematisert i postmoderne teori, hevdar Ermarth (Ermarth 1992:25). Ho avviser binæropposisjonen fakta – fiksjon, og ser ikkje noko prinsipielt skille mellom skjønnlitterær og historisk narrativ. For å belyse ståstaden sin nyttar ho skjønnlitterære verk, som alle problematiserer den lineære tidsframstillinga. Dette kjem til uttrykk ved at dei legg vekt på rytme meir enn eit lineært handlingsforløp, ein finn variasjonar mellom ei draumeaktig, langsam tid og ei meir springande tid, det finst parallelle tekstbitar og andre ikkje-lineære grep.

⁷ *History has become a commanding metanarrative, perhaps **the** metanarrative in Western discourse* (Ermarth 1992:20).

Postmoderne narrativ kan vise at den lineære tida er ein konvensjonelt betinga idé, og ikkje ei naturleg eller nødvendig eining (ibid.:30). Tekstane Ermarth arbeider med eksemplifiserer det ho kallar rytmisk tid, eit tidsomgrep som er knytta til dei hendingane som skjer, og ikkje til ei ekstern, offentleg tidsramme. Dette har ein del fellestrekk med Foucault sitt syn på tid. Tida er ikkje ei linje (korkje rett eller sirkulær) som blir fylt med hendingar; hendingane konstituerer tida (ibid.:21). Ifølge Ermarth er den historiske, lineære tida tett knytta til tanken om det einskaplege, kartesianske subjektet. Ein kan ut frå dette ikkje studere historisk temporalitet utan konsekvensar for subjektet (ibid.:107f; sjå også Thomas 1999). Ho vil erstatte det kartesianske *cogito* med ei ny form for subjektivitet, som bryt den lineære tida (Ermarth 1992: 14).⁸ Ermarth sine tankar om at det historiske tidsomgrepet kan belyst gjennom studier av skjønnlitteratur underbygg ideen om at skjønnlitterær og historisk narrativ ikkje er fundamentalt forskjellige.

Gjennom studier av skjønnlitteratur kan både Ermarth og Ricoeur tilnærme seg den menneskelege temporaliteten. Begge ser det repetitive som ei utdjujing av tidserfaringa. Som Ermarth er inne på, kan det synast lite berettiga å studere det historiske tidsomgrepet gjennom skjønnlitteratur. Dette er likevel berettiga, ettersom det er i skjønnlitterær narrativ ein finn tidserfaring tematisert i større grad (Ermarth 1992; Lothe 1994:61). Som Ricoeur viser, er det ikkje fundamentale skilje mellom skjønnlitterær og historisk tekst. Ut frå historieskrivinga si oppfatting av seg sjølv er denne ikkje knytta til fiksjonen (Ricoeur 1991b:104). Dette synet avviser imidlertid Ricoeur. Ettersom det ikkje er eit mimetisk tilhøve mellom den verkelege og den litterære verda, er ikkje eit skilje mellom historisk og fiktiv narrativ opplysende når ein skal handsame narrativ tid (Ricoeur 1999a:174ff). Den menneskelege temporaliteten befinn seg i skjæringspunktet mellom historieskriving og fiksjon (Ricoeur 1991c: 354). Begge sjangerane har innverknad på korleis erfart temporalitet kan uttrykkast og gjenforteljust. Ettersom historisk tekst legitimerer seg gjennom eit sanningskrav i høve til verda, har det historiske tidssynet blitt dominerende i vår kultur. Historie som narrativ manifesterer den lineære tida i røyndommen. I lys av dette kan ein sjå arkeologi som aktivt deltakande i forminga av kva tidsoppfatting det er muleg å ha (jmf. Karlsson 2001), heller enn ein rekonstruerande aktivitet som søker å gjenskape fortida. Forutan å ha implikasjonar for kva som kan uttrykkast innad i faget, har dette også følgjer for faget si sjølvforståing og rolle i nåtida.

⁸ (...) *postmodern narrative language undermines historical time and substitutes for it a new construction of temporality that I call rhythmic time. This rhythmic time either radically modifies or abandons altogether the dialectics, the teleology, the transcendence, and the putative neutrality of historical time; and it replaces the Cartesian cogito with a different subjectivity whose manifesto might be Cortázar's 'I swing, therefore I am'* (Ermarth 1992:14).

Analyse av forskingshistoriske tekstar

Tekstane vi kjem til å befatte oss med er delt inn i fire kronologiske fasar på grunnlag av syn på kronologi og dateringsmetodar. Dei fire fasane er delvis overlappende, og bygger på tradisjonelle forskingshistoriske inndelingar. Ettersom dateringsmetodar må reknast som viktige kjelder til endring av tidsoppfatting og -framstilling i faget, er det lagt vekt på desse. Den postprosessuelle arkeologien er beholden som ein underkategori av ein naturvitskapleg dateringsdiskurs, fordi denne litteraturen har store fellestrekk med den føregåande prosessualismen. Begge desse retningane bygger på det tradisjonelle lineære historiesynet. Først i løpet av 1990-talet blir temporalitet problematisert i norsk arkeologi. Sjølv om denne tendensen har lite omfang, meiner eg at dette er ei utvikling som peiker mot noko nytt. Tidsgrenser er ikkje angjeve i overskriftene. Desse kan lett bidra til å befeste tidsskilje det her er av interesse å nyansere. Sjølv om dette kan gå ut over oversynet, er det av interesse at dei forskingshistoriske kategoriane ikkje vert for fastlåste. Framstillinga av tekstar er hovudsakeleg gjort på grunnlag av publikasjonsår, den kronologiske strukturen kjem slik fram i dei einskilde kapitla sjølv om denne ikkje blir presentert i overskrifta. Inndelinga er følgjande;

I. Historie og hendingstid

II. Treperiodesystemet og den typologiske metoden

III. Opphav og kontinuitet

IV. Arkeologi etter naturvitskaplege dateringsmetodar

Det er ikkje føremålet å gi ei samanfating av tidssynet til einskilde forskarar, ein tekst må ikkje nødvendigvis lesast inn i eit større forfattarskap. Kvar einskild tekst peiker mot kva som kan seiast om fortida til ei viss tid, og skriv seg inn i ein diskurs gjennom å vende seg til tidlegare tekstar. Gjennomgangen av litteraturen skal heller ikkje sjåast som ein generaliserande studie. Eg har kun sett på korleis nokre einskildtekstar har handsama tid, og det kan ikkje utelukkast at eg hadde komme til andre konklusjonar dersom litteraturmengda var større. Dette er heller ikkje ei kvantitativ eller formalistisk analyse, men ei kvalitativ analyse som vil studere kva dei einskilde tekstane uttrykker av tidsmessige element, implisitt eller eksplisitt. Det kan dreie seg om dateringsforsøk, kva tyding fortida blir tillagt i høve til nåtida, samband mellom ulike periodar, og kontinuitet/diskontinuitet i framstillinga. Sitatbruk vil vere utstrekt. Føremålet med dette er å la uttrykket i den einskilde teksten komme til syne. For å synleggjere skilnader mellom ulik handsaming av kjelder til kunnskap

om fortida, meiner eg dette er nødvendig, heller enn at innhaldet utelukkande blir prøvd parafrasert.

Sjølv om tradisjonelle forskingshistoriske inndelingar er basert på eit anna kunnskapssyn enn det som her blir argumentert for, er dei likevel nyttige for å samanlikne utsegner frå ulike tider (Hegardt 1997:53). Dette lar seg gjere dersom ein unngår å sjå kunnskapsutvikling som ein akkumulativ og fullt ut rasjonell prosess. Derfor skal ikkje analysa sjåast som kritikk mot tidlegare forskning; snarare er det eit mål å sjå desse uttrykka som kunnskapsproduksjon med eigne føresetnader og mål. Ut av bind 2 av *the History of Sexuality* kan ein imidlertid lese ei handlingsskapt tid. Mellom anna hevdar han at for borgarane av det antikke Hellas var det avgjerande at ulike aktivitetar skjedde på egna tidspunkt. Dette gjaldt ikkje berre seksuell aktivitet, men også på område som medisin, politikk og teknologi (Foucault 1992:57ff).

Historisk kronologi

I denne delen vil bli presentert tidsmessige element i ulike artiklar frå tidsskriftet *Urda*. Dette vart gjeve ut av Bergen Museum frå 1837 til 1847, og artiklane er hovudsakeleg henta frå det første bindet, gjeve ut innbunde i 1837. Gerhard Schøning sin *Reise gjennom Gudbrandsdalen 1775* blir også trukke inn for å vise likskapar mellom Urda-artiklane og Schøning si måte å forklare historia på, nemlig ved å forklare materielle spor frå fortida inn i den eksisterande historiske diskursen, basert på skriftlege kjelder. Også for seinare arkeologisk forskning har den historiske kronologien hatt stor tyding (til dømes Hansen 1904:187; Shetelig 1912:16; 1925:97, 179, 183; Hagen 1979: 93; Gräslund 1996:69). Dette kan tyde på at skilnadene i tidssyn i litteratur frå ulike delar av forskingshistoria ikkje er svært store, sjølv om andre element i faget har endra seg.

I *Oldsakenes orden* knyter Svestad oppkomsten av ein arkeologisk diskurs til eit epistemeskifte på begynnelsen av 1800-talet. Skiftet representerer eit brot med den føregåande historiske og antikvariske diskursen. Den moderne positiviteten står i motsetnad til den føregåande klassiske kunnskapsordenen, som kan karakteriserast ved at historia på begynnelsen av 1800-talet var prega av *ein homogen og klarlagt orden* (Svestad 1995:163). Dette finst det døme på hjå historikarane Suhm og Schøning, meiner Svestad. Desse utsegnene forsvinn imidlertid raskt, og ei endring inntreff;

På same tid kjem det fram ei særleg interesse for oldsaker og fortidsminne. Som eit særdrag ved denne interessa finn ein i litteraturen ei mengde begrep og utsegner om oldtida som eit dunkelt stadium av historia, som ei tid omgjeven av det tjukkaste mørke (...) Transformasjonen av positiviteten kom til å føre oldsakene og fortidsminna fram i lyset som manifeste prov på eit tapt opphav. På same tid var desse levningane også det som openbarte eksistensen av opphavets mulige tilbakevending. I denne erkjenninga blir moderne kunnskap om førhistorie mulig (ibid.:163, mi utheving).

I *Oversyn over Fædernelandets Mindesmærker fra Oldtiden. Et Forsøg* (1806) vil Rasmus Nyerup dele oldsakene inn i tre kategoriar, som skal komme til uttrykk i eit framtidig

museum. Nyerup uttrykker at oldsakene er eldre enn den historisk kjende tida, men kor lang tidsavstand det er snakk om, veit ein ikkje (ibid.:164f).

Alt det som er fra den ældste Hedenold, svæver for os som i en tyk Taage, i et umaaleligt Tidsrum. Vi veed det er ældre enn Christendommen, men om det er nogle faa Aar eller nogle hundrede Aar – ja maaske over tusinde Aar – ældre, det er moxen lutter Gisninger og i det højeste kun sandsynlige Hypoteser (Nyerup sitert i Svestad 1995:165).

Svestad meiner Nyerup uttrykker korleis oldsakene gjennom oppkomsten av den moderne positiviteten har fått ny tyding som kunnskapsberande;

etter å ha levd i skuggen av andre og lettare klassifiserbare ting, sto no oldsakene og fortidsminna plutselig i sentrum av historia (ibid.:165).

Svestad si analyse er interessant, men handsamar i mindre grad likskapar mellom historiske og arkeologiske utsegner i litteratur frå begynnelsen av 1800-talet. Det kan hende at analysa hans fangar endringar som skjer i dansk og svensk fornminneforskning, men *Urda*-artiklane synest ikkje å vere prega av at oldsakene er i sentrum av historia.

Det kan sjå ut til at eit skille mellom arkeologi og historie ikkje er opplysande for ei analyse som studerer tidsmessige uttrykk, ettersom begge faga sentrerer rundt den historiske tidsaksen. Dersom ein samanliknar artiklane i *Urda* med Schøning si *Reise gjennom Gudbrandsdalen*, er det ikkje markante skilnader på forklaringsforsøka. Begge stader blir fornminne tolka inn i forteljingar frå den historiske diskursen. *Urda*-forfattarane er knytta til oppretting av eit museum for oldsaker i Bergen. Christie og Neumann er pådrivarar for å samle inn oldsaker til museet. Slik sett kan det tyde på at dei oppfattar gjenstandar som sjølvstendig kjelde til kunnskap om fortida. Schøning viser ikkje noko større interesse for å samle inn oldsaker. Det kan synast som om Schøning på den eine sida og Christie og Neumann på den andre har forskjellig syn på kva hendingar historia består av, og kva kjelder som kan nyttast for å få kunnskap om fortida. Likevel forklarar dei hendingar på liknande vis; materielle spor blir forklart og underbygd med skriftlege kjelder, og tidsrammene har, som eg vil vise nedanfor, store likskapar.

Kjemper og mytiske vesen. Hendingstid

Hendingstid beteiknar ei tidsoppfatting der tida er karakterisert ved at den strekker seg ut og foldar seg saman etter kva som hender. Denne tida er ikkje ein tom akse som blir fylt med hendingar, hendingane kan seiast å vere tida (sjå til dømes Bourdieu

1963:55-72). Tida er ut frå dette tett knytta til dei hendingane som finn stad. Litteratur frå denne fasen er prega av forsøk på å knytte fornminne til personar kjent frå skriftlege kjelder, og det blir gitt forklaringar som høver inn i mytiske hendingar i fortida. Desse blir også tilknytta nåtida på ulike måtar. Den mytiske tidsforståinga gir hendingar sine eigne tidsrom, og lineær avstand i tid er ikkje avgjerande for korleis hendingar blir forstått (Eriksen 1999:43; Johansen 1988).

Reise gjennom Gudbrandsdalen 1775 (1826)

I Schøning si reiseskildring blir vi introdusert for ei oppfatting av fortida som er svært forskjellig frå vår eiga. Olav den heilage går igjen i fleire av forklaringane på ulike fenomen, det vere seg menneskeverk eller fenomen vi i dag tolkar som naturskap. Ei grop i ein stein blir forklart med at Olav den heilage skal ha laga denne med fingeren for å tjøre hesten sin. Ei hestekoforma fure i ei bergflate blir forklart med at hesten til Olav skal ha snubla der (Schøning 1826:3). Olav den heilage kan i denne samanhengen oppfatast som ein stamfar til nasjonen, og det har tyding å knytte lokale fenomen til den nasjonale utviklinga, også for å framstille nasjonen som ein einskap. Reins- og elggraver blir forklart med jotnar, ettersom gravene er steinsatte i høgden, og Schøning meiner dimensjonane er slik at dette vanskelig kan vere menneskeverk (ibid.:4f). Vi har ikkje med å gjere eit klart medvit om ein førhistorie, Schøning talar om uspesifikke kategoriar som *fordum Dage* (ibid.:176) og *gamle Dage* (ibid.:196). Dette indikerer at vi har å gjere med eit kunnskapsregime fjernt frå seinare delar av 1800-talet sin arkeologi, med si treperiodiske ordning av materialet. Schøning har heller ikkje fokus på gjenstandar, som er lite erkjent som spor etter fortida. Han fokuserer på norrøne soger, munnlege forteljingar, og faste fornminne, som kan sjåast i terrenget. Det er ikkje fortida i seg sjølv som er av interesse, men den mytiske stamfaren sitt nærvær i området. For Schøning er fornminne og landskap først og fremst arena for teikn som kan peike mot denne. På denne måten blir fortid, nåtid og framtid knytta saman, og tilhøve i nåtida kan legitimerast ved å vise til tradisjon.

Om Norges Fiskerier i Fortiden (1837)

Brömel fortel om dei dårlege vilkåra på Vestlandet då området var regjert av sønene til Eirik Blodøks. Dårlege avlingar og dårleg fiske gjorde det vanskeleg å livberge seg. Dette vart det imidlertid endring på då Håkon Jarl kom attende til landet.

Denne sørgelige Tid holdt først op, da Hakon Jarl kom tilbage til Norge. Strax efter hans Ankomst 978, gav Jorden riig Afgrøde, og Silden gik til overalt paa Kysten (Brömel 1837a:132).

Hvad der siges om Indbyggerne i de Øer, som Rhinen i Julius Cæsars Tid, altsaa i det første Seculum før Chr. (...) (ibid.:120).

Tida er verkeleggjort gjennom hendingar, som ut frå denne diskursen heng saman gjennom for oss framande årsak-verknadtilhøve. Ein historisk kronologi er også tilstades, men nærast som eit tillegg til hendingstida. Etterkvart som den historiske tidsaksen blir viktigare, blir andre tidsmessige element nedtona.

Bibelsk og geologisk tid

Med utviklinga av geologisk verksemd ser vi ein motsetnad til den bibelske tidsforståinga. Sjølv om det fantest fleire ulike versjonar av denne, var alle samde om at verda skulle bli omtrent 6000 år gammal. Ettersom størstedelen av dette tidsspennet allerede var tilbakelagt, kunne ikkje endetida vere langt unna (Haber 1978:1f; Vinsrygg 1986:235). Etter kvart som kunnskapen om geologiske prosessar vart endra, kom ein til ei forståing av at desse måtte ha utvikla seg over lengre tid enn det bibelske synet tillot.

Bjerg-Hulerne i Bergens Stift (1837)

Neumann prøver i denne teksten å sameine den geologiske og den bibelske tida. Vi finn eit medvit om at naturprosessar har tatt ei viss tid, og den forklaringa blir føretrukke som kan passast inn i det rådande tidsperspektivet. Han diskuterer korleis dei forskjellige holene kan ha blitt danna av ulike naturprosessar. Han uttrykker eksplisitt at forklaringa på danninga av dei omtalte holene må innpassast i den bibelske tidsforståinga. Det faktum at han ser det som nødvendig å uttale dette, kan tyde på at han posisjonerer seg i høve til den framveksande tanken om gradvis utvikling av artar som hadde begynt å breie seg på denne tida. Dette innebar ei utviding av tidsforløpet som måtte ha funne stad. For ein biskop kan det ha vore problematisk at evolusjonismen sto i motsetnad til kreasjonismen, der artane var skapt slik dei framsto, utan å endre seg over tid. Det er imidlertid inga nødvendig motsetnad mellom den darwinistiske utviklingslæra og den bibelske skapingshistoria, ettersom denne kunne lesast allegorisk. Ei utviding av tidsspennet vart såleis ikkje oppfatta som eintydig problematisk (Toulmin og Goodfield 1966:255). Vinsrygg meiner imidlertid at det evolusjonistiske tidssynet stod i opposisjon til det bibelske (1986:235; sjå også Haber 1978:1-35).

Hvor nu ikke Vandet kan antages at have foraarsaget Udviklingen i Bjergenes Kjerne, der kunne Vulkanisterne tilegne sig Seieren, og saaledes mener jeg at tilvisse, at Tilfældet har f.Ex. med Dolsteens- og med Rønsthulerne. Mundingen

af den sidste seer i det mindste meget vulkansk ud. Derimod vidner Limurshulen aabenbare for Neptunisterne (...) men naar man tænker paa hvad Tid der nødvendigen maa kræves, førend Dryppet kan saae bragt en saadan udhuling tilveie, og førend Vandstrømmene kunde saae dannet Limurshulens Nicher og Hvælv, saa finder man let, at Neptunisternes System kan endnu mindre bestaae med den Mosaiske Tidsregning, end Vulkanisternes (Neumann 1837a:225).

Neumann har sjølv ikkje funne spor etter menneskeleg tilhald i nokon av holene han har besøkt i Bergens Stift, men meiner likevel at dei kan ha blitt brukte som bustader (Neumann 1837a:225).

Ligesom det imidlertid ikke er usandsynligt, at Norges allerældste raae Indbyggere kunne, som Troglodyter, have fundet sig vel i disse Naturens for dem fyrstelige Haller, og at de hen i Tiden, adsplittede af de fra Sønden og Østen fremtrængende Folkeslag, have trukket sig tilbage til Bjerghulerne igjen (...) (ibid.:225).

I Bremsnæs-Hulen paa Nordmør, skal der endog, efter en Vens Meddelelse til mig derom, være fundet paa Bunden af samme, slukte Brande og en Mængde Been (...) der vidner om, at Mennesker have her havt Tilhold. Og nu vover jeg at gaae lige ind i Historien, for at gjøre det Ovensagte til mer end blot Formodning (ibid.: 226).

Sjølv om materielle spor etter opphald etter menneske er erkjent, går Neumann til historiske kjelder for å gjere denne tanken til noko meir enn *blot Formodning*. Han argumenterer for at holene i Norge kan ha blitt brukte som bustad for menneske ved å vise til skriftlege kjelder frå Norge, Island og Spania (Neumann 1837a:226ff). Dette tyder på at materielle leivningar ikkje vart sett som sjølvstendig kjelde til kunnskap om fortida. Ein del av grunnen kan vere at det ikkje fantest nokon god måte å datere materialet på, det er slik sett vanskeleg å knytte fortidige leivningar saman til eit meningsfullt heile. At ein vender seg til skriftlege kjelder for å forklare materielle kulturspor er såleis nødvendig ut frå den rådande diskursen om fortida. Materielle kjelder vert her ikkje sett som teikn, som representerande noko utover seg sjølv.

Skriftlege kjelder og materielle spor

Det ser ut til at historiesynet på slutten av 1700-talet og første halvdel av 1800-talet inneber at kjelder av skriftleg karakter er det som utgjer historia. Svestad meiner at ein finn døme på arkeologi som oppfører seg som historie hjå Johan Bureus og Ole Worm på 1600-talet (Svestad 1995:57). Tekstane som blir lest her, hovudsakeleg frå

begynnelsen av 1800-talet, viser imidlertid også sterk tilknytting til den historiske diskursen, og tidsaksen.

Dei materielle spora blir ikkje sett som meiningsberande system i seg sjølv, dei blir først del av historia ved å underbygge orda. Ut frå dette historiesynet utgjer ikkje materielle leivningar åleine ei forteljing om fortida, men er likevel erkjent som kjelde til kunnskap om fortida.

Om Helle-Ristninger og andre Indhugninger i Klipper, især i Bergens Stift (1837)

Eitt døme på at fornminne blir lest inn i ei historisk tidsforståing, er Christie sin *Urda*-artikkel om helleristningar frå 1837. I 1828 undersøkte Christie ristningar på Atløy i Sunnfjord. Ristningane er fordelt på fleire bergflater, og Christie argumenterer for at alle figurane må oppfattast som skipsavbildingar.

Mærkelig forekommer mig (...) den i Bag-Enden av Figuren No. 20 anbragte Kløft at være, da den mueligen kunde antyde, at man har havt Roer, eller Styrer, af denne Facon, eller med 2 udgaaende skraae Fløje, for desto hurtigere at vende Fartøierne. Det er ogsaa mueligt, at denne Kløft skal antyde en saadan Spord eller Hale, som der fandtes paa Bagdelen af det Skib, kong Olaf Tryggesen tog fra Rand i Nordlandene (...) (Christie 1837:92).

Christie viser her til Snorre, noko han også gjer seinare i teksten. Også andre detaljar på skipa tolkar Christie som forbunde med kamphandlingar, noko som

stemmer fuldkommen overeens med hva Snorre Sturleson beretter i sin norske Historie (...) Ligeledes synes det at finde Medhold i de Forskrifter som indeholdes i Kongespeilet (...) angaaende Skibes Forskandsning og Fortømring (ibid.:93).

Dei fleste skipsfigurane ser ut til å ha eitt dekk, seier Christie, men ein figur kan kanskje tolkast til å ha to. For å underbygge dette viser han til Inge Baardsons saga (Christie 1837:93f). Tidfestinga av figurane er imidlertid eit vanskeleg spørsmål, sjølv om Christie meiner dei må vere av høg alder.

Hvad Tid, af hvem og i hvilken Hensigt de her Omhandlede Skibsfigurer ved Stranden på Gaarden Leervaag ere blevne indhuggede i Klipperne, vil neppe Nogen med Rimelighed kunne bestemme. Skibenes simple og tildeels besynderlige Former, i Forening med den Omstændighed at nogle af Figurene ere næsten udslidte af Klipperne, synes at gjøre det høist antageligt, at disse Indhugninger have en meget høi Ælde (ibid.:94).

Christie underbygg dette med liknande figurar i Sverige. Han viser også til Kivikhaugen og ein gravhaug på Sjælland, der det er gjort funn av heller med skipsfigurar på (Christie 1837:95). Likevel blir dei skriftlege kjeldene tillagt stor vekt. Christie meiner at innhoggingane kan vere laga av vikingar til minne om tokt, eller ein kan, som biskop Neumann, knytte dei til eit historisk kjent slag i Stavenesvågen i 874, der Atle Jarl mista livet.

Han [Neumann] støtter sin Mening paa Historiens Vidnesbyrd om at den saarede Jarl efter Slaget bragtes til Atleøen; og han anseer det rimelig, at de Overblevne af hans Mænd fulgte med ham derhen, samt at de have villet forevige den gjæve Høvdings og deres egen Bedrivt ved Afbildning af de i Slaget værende Skibe (ibid., mitt innskot).

Christie omtalar også ristningar ved Moster kyrkje i Sunnhordland. På ei bergflate er det avbildingar av fotspor, hender, knoklar og albuar, seier Christie. Ei flat steinhelle, som står oppreist på kyrkjegarden, har eit hol som ser ut som avtrykk etter ein menneskefot (Christie 1837:96).

Om de nærmest ved Kirken værende Spoer af sidste Slags hedder det hos Almuen deels at de ere Mærker at St. Olafs Fødder fra den Tid, han sprang ned fra Kirkens Tag, for at tugte en uvorren Byggmester (...) deels at de ere Spoer af en Tyv, som havde været inde i Kirken og stjaalet dennes Ornamenter, men som, i det han sprang ned fra Kirketaget, blev staaende fast i Klippen, og saaledes greben tilligemed de ranede Sager (ibid.).

Som i Schøning sin tekst ser ein også her høvet til å knytte fortidige spor i landskapet til Olav den Heilage, eller også til ei mytisk hending med ein tjuv som tok gjenstandar i kyrkja. Christie og Neumann meiner imidlertid at *Jættespoerene* i steinen må vere naturskapt (Christie 1837:97). Christie sin artikkel inneheld også andre døme på at merke i berg ulike stader i landet blir sett i samanheng med Olav den Heilage (ibid.: 96). Det er altså eit medvit om ei tid før den historiske epoken, men denne er prega av mørke, og kan ikkje brukast til å framskaffe kunnskap. Denne mørke tida har nærast karakter av ei mytisk tid, som ligg utanfor den historiske tida ein kan tidfeste i høve til kjende hendingar. Svestad påviste som tidlegare nemnt at ein på 1800-talet tala om tida før historia som eit mørke. Som litteraturen her viser, blir tida før den skriftlege historia omtala som grå, mørk og taus også utover på 1800-talet (sjå også Brömel 1837a:123; Neumann 1842:219). Eittersom diskursen om oldsaker vender seg til den historiske tida, er det kanskje ikkje berettiga å tale om studier av førhistorie.

Sagnet kalder ham Balder, og føier til, at han skal være nedlagt i Høien i sit Langskib. En norsk konge eller Høvding af hiint Navn finnes ikke i Historien. Han hører altsaa den fabelaktige eller uvisse Periode til, for hvilken Harald Haardfagers Regimente i Norge staar som en Skillesteen imellem den graae Oldtid, og den lysere historiske Alder (Neumann 1837b:30f, mi utheving).

Gulathinget (1837)

Brömel ser historia som bestående av hendingar som er viktige for framstillinga av nasjonen som ei sjølvstendig eining med lange tradisjonar. Dette kan sjåast i samanheng med arkeologien si nasjonsbyggande rolle på 1800- og 1900-talet (Vinsrygg 1986; sjå også Opedal 1994:9; Hesjedal 2000).

Havde en senere Konge ladet forfatte de norske Love skriftligt, saa havde det været en saa mærkelig Begivenhed, at Historien vist ikke havde forbidgaaet den med Taushed (...) (Brömel 1837b:80).

Det er eit interessant syn at dersom ei viktig historisk hending hadde funne stad, ville den ha vore manifestert i historia, og erkjenningsmessig tilgjengeleg. Dette peikar mot ei teleologisk historiforståing. Historia blir også sett som ein degenerasjonsprosess, i motsetnad til den seinare framstegstanken. Ut frå denne tankegangen gjekk utviklinga av menneskelege samfunn frå ein paradisisk tilstand, gjennom fleire stadier, til eit lågarestående stadium. Tankar som dette finn ein både i antikk historieforståing, som delte fortida inn i fem og suksessivt neggåande stadier (Vinsrygg 1986:232), og den bibelske tidsforståinga, som såg tilværet som ei utvikling frå ein paradisisk tilstand, men som seinare vart degenerert med syndefallet (Eriksen 1999). Synet på historia som bestående av stadier eller periodar vart seinare kombinert med idéen om tida som ein framstegsprosess (Vinsrygg 1986:232).

Brömel talar om utviklinga av tinget i Norge, og korleis talet på bønder som skulle møte, har gått nedover. Tida har altså brakt med seg ein degenerasjon av tinget (Brömel 1837b:83).

Jo mere Tiden skrider fremad, desto ringere bliver Antallet; og denne Omstændighed beviser, hvormeget i Tidens Løb Statsborgenes Andeel i Statens Bestyrelse blev formindsket, og hvorledes de offentlige Thinge bleve mere og mere til det, hvad de nu ere, et efter Overøvrigheds Bestemmelse af Sorenskriveren og Fogden bestyret Møde. I de ældre Tider lignede de mer vort Storthing. Da vare de sande Rigsdage, paa hvilke alle for Staten, eller dog idetmindste for Laugdømmet, vigtige Gjenstande og Anliggender bleve forhandlede (ibid.).

Samanfatting

Før treperiodesystemet og den typologiske metoden gjer at arkeologien får ein kronologi basert på oldsaker, blir arkeologisk materiale i stor grad handsama som eit supplement til historie. Dette ser vi døme på i tidsskriftet *Urda* og Schøning si reiseskildring. Dette har følgjer for kronologien, som er bestemt av kva som blir sett på som historie. Tida ein kan ha kunnskap om er den historiske tida, det vil nødvendigvis seie så langt ein har skriftlege kjelder. Tidsaksen strekker seg ikkje lenger enn dette, difor blir også materielle spor plasserte inn i den historiske tidsaksen frå vikingtid og framover (Christie 1837:95f). Dette blir sett som ein viktig nasjonsbyggande periode etter brotet med Danmark i 1814. Mange funn blir daterte til vikingtid/mellomalder, desse var viktige som 'reine' norske epokar før dansketida (Opedal 1994:30f). Vidare finn vi fleire døme på hendingstid, der tida er skildra gjennom å plassere hendingar i høve til kvarandre. Kalendertida er nærverande, men oftast ikkje avgjerande som ordnande prinsipp. Det finst også innslag av ei mytisk tidsforståing, der ein mytisk figur som Olav den heilage rører seg i ei historie der tidfesting i høve til ein lineær kronologi er av relativt lita tyding.

Hegardt hevdar at materiell kultur på 1700-talet blir sett i lys av den skriftleg baserte historia, utan at tidsskilnaden blir tatt omsyn til. Ettersom gjenstandar ikkje kunne tidfestast på annan måte enn gjennom skriftlege kjelder, kan det argumenterast for at denne tidsskilnaden eller tidshorisonten ikkje eksisterte på 1700-talet.

Den etnografiska analogin var betydelsesfull under 1700-talet. Däremot talade man inte i termer av en förhistoria. Härigenom flöt det skrifthistoriska källmaterialet tidsmässigt samman med materiell kultur oberoende eventuell tidshorisont. Historikerne behandlade sociala, ekonomiska och kulturella förhållanden medan fornforskarna snarare inriktade sig mot föremålen (Hegardt 1997:41, mi utheving).

Mandt er også inne på dette temaet i samband med tolking av helleristningar, og nemner at dei i løpet av heile 1800-talet vart oppfatta som illustrasjonar til historiske hendingar (Mandt 1991:164f). Gjennomgangen ovanfor viser også at arkeologiske kjelder blir forstått inn i den historiske diskursen i første halvdel av 1800-talet. Dei materielle kjeldene blir eigentleg ikkje oppfatta som sjølvstendig kjelde til kunnskap om fortida, men blir handsama som materiale for å underbygge dei historiske forteljningane. Oldsakene viser ikkje til ei anna tid, dei får si tyding gjennom den historiske forteljninga. Forståinga av kjeldene, materielle eller skriftlege, var heller ikkje på 1800-talet uavhengig av den rådande tidshorisonten, som Hegardt hevdar for 1700-talet (jmf. sitat ovanfor). Den historiske tidshorisonten var derimot heilt avgjerande for korleis kjeldemateriale kunne plasserast tidsmessig i høve til kvarandre, og følgeleg kva narrativer om fortida som kunne konstruerast.

Treperiodesystemet og den typologiske metoden

Evolusjonisme og arkeologiske dateringsmetodar

Denne delen tar føre seg tekstar av Ingvald Undset (1880), Anders Lorange (1889), Andreas M. Hansen (1904) og Gabriel Gustafson (1906). Også Haakon Shetelig (1912 og 1925) og Bjørn Hougen (1924) blir trekt inn for å belyse tydinga til treperiodesystemet og typologien.

Klindt Jensen knyter treperiodesystemet til Christian Jürgen Thomsen, som systematiserte materialet i museet for nordiske oldsaker i København. I 1836 publiserte han *Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed*, der han argumenterte for tre kulturhistoriske periodar i førhistoria (Klindt-Jensen 1975:46-67). Den typologiske metoden blir kreditert Oscar Montelius i 1870-åra. Klindt-Jensen meiner Montelius var indirekte påverka av Darwin si utviklingslære (ibid:84-96). Ifølge Gjessing innførte Montelius den darwinistiske utviklingslære i arkeologien med den typologiske metoden (Gjessing 1977:11). I motsetnad til Klindt-Jensen og Gjessing, meiner Gräslund at utviklinga av typologien ikkje var inspirert av evolusjonismen. Gräslund argumenterer for at typologiske seriar var basert på empiriske observasjonar innan numismatikk, og historisk daterbare gjenstandar (Gräslund 1996:64). Hegardt argumenterer imidlertid for at det er eit samband mellom typologien og utviklingslære (sjå også Helliksen 1992, som argumenterer for at typologien og treperiodesystemet er basert på evolusjonistiske prinsipp), og Montelius sin artikkel med tittelen *Typologin eller utvecklingsläran tillämpad på det menckliga arbetet* frå 1900 indikerer også dette. Dette sambandet er imidlertid av ein annan art enn det Klindt-Jensen og Gjessing argumenterer for.

Att man i fråga om naturens alster kan följa den ena formens, den ena artens utveckling ur den andra, har ju, som vi alla veta, länge varit känt. Men först i senaste tid har man på det sätt, som jag nu visat, upptäckt, att en alldeles liknande utveckling verkligen också kan uppvisas i fråga om det menckliga arbetets alster (Montelius 1900:268).

Hegardt meiner at typologien og utviklingslære må sjåast som uttrykk for ein felles underliggende epistemologi (Hegardt 1997:220), eit syn som har fellestrekk med

Foucault si oppfatting av kunnskapsutvikling. Dette tyder ikkje at arkeologien prøvde å bli ein naturvitskap, seier Hegardt. Med dette skil 1800-talet sin arkeologi seg frå den seinare prosessualismen, som også hadde evolusjonistiske trekk (ibid.:221, 225). Som Svestad (1995) viser, kan forsøka på å knytte einskildpersonar til oppkomsten av den typologiske metoden og treperiodesystemet sjåast i lys av Foucault sin teori om det sentrerte subjektet. Ei avvising av evolusjonslæra si tyding for utviklinga av typologien må sjåast som eit forsøk på å innordne metoden i dagens arkeologiske diskurs.

Darwin utgir *Origin of the Species* i 1859, noko som bidrar til å spreie utviklingstanken til ei større lesargruppe. Tankar om utvikling i forskjellige variantar var imidlertid kjent blant vitskapsmenn tidlegare enn dette, og Keller meiner dette kan forklare at utviklingslæra så raskt vann terreng innan andre fagområde enn biologien (Keller 1978:67). Både innan naturvitskapar og kulturvitskapar hadde utviklingstankar vore til stades før Darwin sine arbeid vart gjeve ut. Studiene hans vart sett som ei stadfesting av ein allerede formulert teori (Hegardt 1997:211-219; sjå også Vinsrygg 1986:235). Den ein-sidede fokuseringa på Darwin i samband med utviklingslæra kan følgeleg sjåast som ei forenkling. Ei overfokusering på den biologiske diskursen om evolusjon gjer at det i dag kan vere vanskeleg å forstå kor sentral evolusjonismen har vore, og til dels framleis er, for arkeologifaget. Utviklingslæra og den typologiske metoden kan altså sjåast som uttrykk for same underliggande kunnskapsstruktur, heller enn å sjå typologien som eit resultat av utviklingslæra. Tanken om gradvis utvikling blir ei forståingsramme for korleis endring, og dermed tid, manifesterer seg i gjenstandar så vel som levande vesen. Dei typologiske seriane tyder på at parallellen mellom typologien og utviklingslæra er meir omfattande enn kun eit pedagogisk grep. Dei typologiske seriane kan gi assosiasjonar til utviklingsseriar for biologiske organismar. Det menneskelege handlingspotensialet er ikkje lett å få auge på i desse seriane; typane blir framstilt som om dei utviklar seg i kraft av seg sjølv. Gräslund si fokusering på at koblinga mellom evolusjonismen og typologien er av analogisk art (Gräslund 1996:63f), ser eg på som forsøk på å innpasse typologien i vår tids arkeologiske diskurs, der evolusjonisme ikkje lenger vert sett som ei egna forståingsramme. Evolusjonismen hadde imidlertid stor utbreiing som vitskapleg forklaring på 1800- og delar av 1900-talet. Tanken om at samfunn utviklar seg frå enkle til meir avanserte kulturelle uttrykk blir i dag assosiert med etnosentrisme og undertrykking (sjå til dømes Shanks og Tilley 1987). Problemet kan heller seiast å ligge i at arkeologifaget vert sett som arvtakar til den evolusjonistiske arkeologien, samstundes som den prøver å luke ut evolusjonismen.

Med treperiodesystemet og den typologiske metoden blir terminologien innan faget ein annan. I motsetnad til tidlegare, der tolkingane var dominert av kronologi basert på skriftlege kjelder, kan nå gjenstandsfunna tale for seg sjølv;

Om disse Sværd og Spyd har endog været sagt, at dersom Historien ikke havde vist at fortælle om Vikingetogene, vilde man ved Hjælp af de rundt om i Europas forskjellige Lande opgravede nordiske Vikingevaaben have været i stand til at opklare den rette Sammenhæng og følge Vikingetogenes Gang og Udstrækning (Lorange 1889:7)

(...) det bedste hjælpemiddel til at utrede tidsforholdet giver en nøiagtig og indgaaende sammenligning af selve oldsagerne (Gustafson 1906:6).

Samanliknar ein desse sitata med utsegner i delen om treperiodesystemet og den typologiske metoden, er skilnaden tydeleg. Oldsakene kan nå tale for seg sjølv, og kan påverke historiske forteljingar i større grad. Sjølv om arkeologien med dette får ein eigen kronologisk diskurs, representerer denne nye tilstanden også ei utviding av den eksisterande historiske kronologien. Gjenstandane, som uttrykk for typar, får ein sjølvstendig eksistens som daterande element, og kjelde til kunnskap. Dette kan sjåast som ei form for idealisme. Gjenstanden får nye tidsmessige kvalitetar, form blir sett som eit spesifikt uttrykk for ein universell, tidlaus idé, som er uavhengig av tid og rom.

Tingen som uttrykk for ein universell idé

Bjørn Magnusson Staaf meiner at den typologiske metoden kan knyttast til Ranke sin historisme. Denne retninga står delvis i motsetnad til Hegel sitt historiesyn (Staaf 1994:27). Historismen ser eikvar historisk hending som unik, og må følgeleg tolkast ut frå sin eigen historiske kontekst. Det kan imidlertid sjå ut til at både det hegelianske og det historistiske historiesynet pregar arkeologien på 1800-talet. Staaf meiner tekstar av Montelius og Müller viser døme på at materiell kultur vert sett som manifestering av ei bestemt kulturell ånd. *The archaeological remains were the material expression in which the culture's mental spirit could be found* (Staaf 1994:26f). Døme på dette kan sjåast i litteratur frå 1800-talet, så vel som i seinare litteratur.

*Men er det så at de fattige gravplasser betegner en tradisjon fra den førromerske periode, kaster dette et – om enn svakt streiflys tilbake på tiden selv. **En død og matt tid vil neppe kunne skape en fast og vedholdende tradisjon** (Hougen 1924:57, mi utheving).*

I Undset sin *Fra Norges ældre jernalder* frå 1880 blir ulike trekk ved gravskikken, som størrelse på gravkammer, ikkje tillagt kronologisk signifikans. Det er gjenstandane som er interessante.

Jeg kan derfor ikke anse den omstændighed, at en haug indeholder et "lidet kammer" for i og for sig at have videre kronologisk betydning; det bliver også ved sådanne fund først og fremst karakteristiske oldsagformer, der må afgøre, fra hvilket avsnit inden den ældre jernalders udvikling begravelsen hidrører (Undset 1880:71).

Ved et forsøg på en fastsættelse af det enkelte funds tidsstilling må man gå meget forsigtig til værks og tage med i betragtning hensyn i de forskellige retninger. Hvad jeg i denne forbindelse særlig vil betone, er hvorledes den enkelte begravelses gravskik i og for sig ikke er afgørende: selve oldsagerne vil altid have større betydning i denne henseende (ibid.: 93).

Å sjå gjenstandane som essensielle, tidlause, former, fører til at klassifiseringa av typar blir svært viktig. Typiske former kan dermed kompensere for manglande antal.

*Vi kan i det her fremlagte materialet av spænder følge den romerske tids formrækker fra begyndelsen til enden. Vi har set at udviklingen hos os skridt for skridt følger samme vei som paa de sydligere deler av det vestgermanske omraade, og **de fuldt karakteristiske typer opveier den tilsynelatende svakhet at materialet fra de to første aarhundreder endda er forholdsvis sparsomt** (Shetelig 1912:20, mi utheving)*

Varighet og overgangar blir utførleg diskutert (til dømes Lorange 1889:5, Undset 1880:89).

At lause gjenstandstypar har blitt sett som viktigare enn faste fornminne i høve til datering har stått sterkt i faget. Dette ser ein også i seinare arkeologisk litteratur, og viser utviklingstanken sitt preg på arkeologien (til dømes Dommasnes 1998). Gjenstandar blir oppfatta som meir kjensleware for endring. Det er ikkje dermed sagt at dette ikkje kan vere ei berettiga skildring av tilhøva. Ein skal heller ikkje nedtone det praktiske og materielle aspektet ved å bygge store jord/steinhaugar i høve til å lage smykke og våpen, og at variasjon kan vere enklare å få fram på små gjenstandar enn store arbeidskrevjande jordhaugar.

Med typologien blir klassifisering av typar viktig for å definere arkeologiske periodar, noko som blir eit sentralt tema i litteraturen.

Dette var tydeligvis minder fra tre forskjellige tidsrum med forskjellig kultur og forskjelligt materiale til de rigtigste redskaber. Og ordenen mellem disse var det ikke vanskeligt at angive; det tre slags nyttemateriale var af forskjellig værdi og brugbarhed. Den, som havde bronze, lavede ikke sit værktøi af sten, og den som kjendte jern, brugte ikke bronze til vaaben (Gustafson 1906:5).

Utviklinga blir sett som ei framskriding mot stadig betre former, reiskapar stadig betre tilpassa bruksområdet sitt.

Det kan synast som eit paradoks at relative dateringsmetodar, utvikla gjennom studier av skandinavisk materiale, likevel skulle innpassast i ein kontinental, historisk, kronologi. Dei arkeologisk baserte dateringsmetodane kan sjåast som eit supplement til den historiske kronologien, noko som viser kor avhengig arkeologien har vore av det historiske tidssynet som til ei kvar tid har vore rådande. Dersom ein samanliknar arkeologien etter treperiodesystemet og den typologiske metoden med fasen før, er historisk kronologi framleis viktig for å framskaffe absolutte dateringar på materialet.

Utgangspunktet for tidsbestemmelsen av de forhistoriske periodene i Norden, har vi i fund som indeholder fremmede importsaker – bronser, vaaben, mynter og lignende – hvis alder kan bringes paa det rene (Shetelig 1925:148)

Sjølv om periodeinndelingar får ein stor plass i arkeologisk litteratur, vert dei ikkje sett som skildringar som fortel den definitive sanninga om fortida. Det er tydeleg at dei vert sett som arbeidsverktøy;

Det ligger i sakens natur at de arkeologiske perioder bare representerer et kunstig system til inndeling av den kulturelle utvikling som i virkeligheten har været fortløpende med jevne overganger (ibid.).

Ettersom utvikling blir sett som føregåande langs ein tidsakse, kan generelle lover om menneskelege samfunn, uavhengig av regionale og tidsmessige særtrekk, formulerast (ibid.:103). Ein kan også sjå historistiske trekk, til dømes hjå Shetelig, som seier om dyrestilen at eit slikt særprega kunstuttrykk truleg ikkje kunne oppstå to gonger i løpet av historia;

Det synes udelukket at en kunst saa ensartet baade i helhet og detaljer, skal være fremstaat selvstendig to ganger inden Europas jernalder (Shetelig 1925:44).

Historiesynet ein ser her er ikkje berre evolusjonistisk-lineært, i den forstand at utvikling av samfunn går frå det primitive til det meir komplekse, men også teleologisk, slik Hesjedal argumenterer for (sjå s. 60). I Shetelig sin diskusjon om dei ulike periodane er det ingen eksplisitt diskusjon av dei tidsmessige aspekta ved materiale eller utvikling. Periodane er nærast enkeltståande, med visse typetrekk ein kan klassifisere dei ut i frå. Samanhengane mellom periodane blir lite problematisert, vekta blir lagt på konservatisme. Ein statisk tilstand blir sett som det normale, medan

endring er det som må forklarast. Forklaringane går for det meste ut på at overgang til ein ny periode skuldast migrasjonar av menneske, eller kontakt gjennom handel (Shetelig 1925, til dømes 31f, 35f, 42f, 57, 60).

Andreas M. Hansen prøver å knytte saman stadnamn og fornminne. Han let dei språklege argumenta få førerrang over arkeologiske spor, og les desse i lys av språkhistorisk kunnskap (Hansen 1904:111,123). Kulturell kontinuert hjå ei kulturgruppe overstyrer avstanden i tid og endringspotensialet.

Sammenhængen, likheten, enheten i så vel det materielle jordbruks-grundlag som i mere åndelig kultur, er klar i hele den ariske verden så langt vi kan følge den (Hansen 1904:157).

Ihvertfald kan vi ikke for kortskallernes konservative veidekultur anta et så raskt utviklingstempo som vi senere finder hos langskallerne, hvor – efter S. Müller – en 200-års rytme synes at herske for periodevekslingerne (ibid.:275).

Av dette ser vi eit syn på endring i eit fastlagt tidsforløp som del av historia sin essens eller natur. Periodane blir sett som delvis essensielle kategoriar. Sitatet nedanfor viser at sjølv om ein ikkje har eit omfattande materiale å bygge på, veit ein likevel korleis perioden skal sjå ut.

Om vort materiale er meget fattig, og om det endda ikke paa langt nær er mulig at tegne et virkelig kulturbillede av overgangen fra jernalder til bronsealder og den ældste jernalders utvikling paa Vestlandet, har vi dog holdepunkter nok til ialdfald at skimte hvordan overgangen er foregaaet og hvordan den førromerske jernalder er forløpet (Shetelig 1912:11).

Ved å sjå periodane som essensielle kategoriar blir desse som 'boksar' ein plasserer funn inn i. Materialet har innverknad på periodane, og periodane har innverknad på tolkinga av materialet. Innanfor den relative kronologien er det særns interessant å sjå på skildringar av overgangar mellom periodane, fordi det kan synast som at overgangane har blitt skarpare enn materialet skulle tilseie. Særleg gjeld dette overgangen frå fangst til jordbruk. På den andre sida kan dette sjåast som eit nødvendig analytisk skille når ein ikkje har absolutte dateringar å samanhalde med materialet. Den relative dateringa kan imidlertid verke sjølvopppyllande.

Samanfatting

Med arkeologisk kronologi basert på treperiodesystemet og typologi, blir spor frå fortida ikkje lenger forklart med handlingar av Olav den heilage, kjemper og andre mytiske vesen. Logikken som ordnar første del av 1800-talet sine antikvariske skildringar kan synast framand i høve til seinare arkeologi, som relaterer seg til treperiodesystemet og typologien som strukturerande rammer. Svestad argumenterer for eit brot mellom 1700-talet og 1800-talet sin arkeologi, altså at dei er bygd opp over ulike prinsipp (Svestad 1995:9). Hegardt meiner at ein del av dei epistemologiske prinsippa er dei same. Sjølv om skilnader kjem til syne etterkvart som diskursen endrar seg i løpet av 1800-talet sin moderne diskurs, er desse ifølge Hegardt ikkje uttrykk for eit paradigmatisk skille, men *en justering av diskursens principer* (Hegardt 1997:19). Litteraturgjennomgangen her viser også likskapar og skilnader. Ei markant endring er at materielle kjelder nå kan tale i kraft av seg sjølv, ikkje utelukkande gjennom ein historiediskurs basert på skriftlege kjelder. I og med at litteraturutvalet er begrensa, er det ikkje grunnlag for å trekkje vidtrekkjande konklusjonar. Likevel kan Hegardt si skildring synast som mest samanfallande med mi lesing av forskingshistoria. Sjølv om den arkeologiske kronologien er viktig for datering og forståing av fortidige gjenstandar, er historiske kjelder og historisk kunnskap framleis nærverande, og i nokre tilfelle viktigare for tolkinga enn gjenstandsmateriale.

Kulturarkeologien

Denne delen ser på tekstar av Andreas M. Hansen (1904), Haakon Shetelig (1925), Erik Hinsch (1953) og Egil Bakka (1963). Alle desse kan karakteriserast som kulturarkeologisk prega. Denne arkeologiske retninga blir også benemnt 'tradisjonell', 'kulturhistorisk' og 'normativ' arkeologi (Olsen 1997:31).

Kulturomgrepet vart introdusert i arkeologien på slutten av 1800-talet for å forklare regionale skilnader som ikkje kunne forklarast ut frå ulik alder åleine. Trigger meiner den kulturhistoriske arkeologien på slutten av 1800-talet erstattar den føregåande, evolusjonistiske arkeologien på 1800-talet (Olsen 1997:32, med ref. til Trigger 1996). Den kulturhistoriske arkeologien er imidlertid basert på evolusjonistiske prinsipp (Brattli 1993, Hegardt 1997), kulturarkeologien sine viktigaste forklaringsmodellar, migrasjon og diffusjon, er ikkje ei motsetnad til desse (Olsen 1997:33). Utvikling vart sett som einsretta. Olsen forstår kulturarkeologien inn i eit kuhniansk rammeverk, og meiner at kulturarkeologien er det næraste arkeologien har vore ein normalvitskapleg tilstand (ibid.:31). Som Hegardt viser, er det vanskeleg å samle utsegner innanfor den arkeologiske diskursen i eit gitt tidsrom til ei samanhengande eining (Hegardt 1997:41, 225). Utsegnene spriker i ulike retningar, og konsensusen er ikkje så stor at Kuhn sine omgrep normalvitskap og paradigme er dekkande.

Hesjedal si doktoravhandling frå 2000 studerer synet på det samiske i norsk arkeologi, og tar føre seg arkeologisk litteratur frå ca 1900 til 2000. Han meiner at arkeologien på slutten av 1800-talet og begynnelsen av 1900-talet var influert av historikaren Ernst Sars si historieoppfatting. Sars sitt historieverk, som kom ut mellom 1873 og 1891, var prega av nasjonal oppbygging og patos, og bidrog ifølge Hesjedal til å gi historia eit mål; nasjonalstaten Norge (Hesjedal 2000:39; med ref. til Opedal 1994:97).

I følge Sars pekte Norges historie helt fra de tidligste tider, som for Sars var den germanske tiden, fram i mot selvstendighet og frihet (Hesjedal 2000:39).

Det er grunn til å tru at tilknyttinga til den nasjonalt orienterte historieskrivinga

også påverka tidsframstillingane i arkeologifaget. Arnfrid Opedal argumenterer i si magistergradsavhandling frå 1994 at arkeologien i den første delen av 1900-talet (frå ca 1905 til 1940) i stor grad vart forstått inn i ei nasjonsbyggande rolle, og at det ut frå dette var avgjerande å sjå forhistoria som ein kontinuerleg, samanhengande prosess som hadde lagt grunnlaget for den moderne nasjonen Norge (Opedal 1994:49f). Tidssynet i faget i same perioden kan forståast inn i den same kontinuitetsskapande ramma, ettersom tidsaspektet er heilt avgjerande for å framstille utvikling som samanhengande og målretta. Hayden White argumenterer for at ideologiske føringar for strukturering av historisk tekst også har konsekvenser for kva tidsramme ein forstår historia inn i (White 1974:25). Denne ideologien kjem til uttrykk både gjennom korleis ein oppfattar fortida, og innanfor kva tidsramme endring kan skje i nåtida, noko som knyttar ideologien saman med politiske aksar. Opedal meiner at særleg A.W.Brøgger var påverka av den norske historikaren Ernst Sars. Med bakgrunn i dette ser ho Brøgger som representant for ei historieskriving som med sosialismen sin klassekamp som motpol, vil framstille utviklinga av den norske staten frå dei tidlegaste tider til 1900-talet som ein harmonisk prosess, utan motsetnader mellom ulike grupper i samfunnet (Opedal 1994:139).

Kontinuitet

Skal utvikling framstillast som kontinuerleg og samanhengande, er tidsaspektet avgjerande. Dette kjem mellom anna fram i synet på dei ulike arkeologiske periodane. Opedal påviser at med romantikken sitt syn på bondestanden som representant for ein rein norsk kultur, vart det viktig å spore kontinuitet frå mellomalder og fram til bondekulturen på 1800- og 1900-talet (Opedal 1994:35f). Store delar av historieskrivinga (det vere seg basert på skriftlege eller materielle kjelder) frå 1800- og begynnelsen av 1900-talet kan forståast inn i ei ramme som vil framstille kontinuitet delvis frå eldre jernalder, delvis frå mellomalder, og fram til nyare tid. I ulike variantar er kontinuitetsaspektet sterkt nærverande hjå sentrale arkeologar som Brøgger og Shetelig. Opedal viser også at Brøgger si vektlegging på ei nasjonal historieframstilling vart vidareført av Anders Hagen (ibid.:106-119). Hagen kjem vi tilbake til. Først skal vi sjå på ulike kulturarkeologisk prega tekstar.

Landnåm i Norge (1904)

Andreas M. Hansen legg vekt på kontinuiteten frå førhistoria og heilt fram til industrialiseringa på 1800-talet, som han ser som eit viktigare kulturelt brot enn tidlegare tiders teknologiske endringar. Å framstille kulturell endring i eit tidsrom på fleire tusen år som kontinuerleg er eit klart døme på at narrativ form er eit valg av presentasjonsmåte, og ikkje først og fremst empiriske belegg.

Der synes at ha været det samme kulturgrundlag gennem hele den forhistoriske tid i Skandinavien og videre gennem den historiske tid, til forrige århundrede i mange henseender indledede en ny epoke (Hansen 1904:156)

Det sterke fokuset på kontinuitet viser seg også i Bjørn Hougen sin *Grav og gravplass. Eldre jernalders gravskikk i Østfold og Vestfold*. Han peiker på at funnfattigdom ikkje nødvendigvis treng å bety at kulturen var fattig i eit gitt tidsrom (Hougen 1924:57). Sjølv om materialet er mangelfullt, kan ein likevel gjere slutningar om ein kultur i eit gitt tidsrom, ettersom ein har funn som er både tidlegare og seinare i tid. Sjølv om materialet også kunne ha blitt tolka som uttrykk for diskontinuitet, blir likevel utviklinga sett som samanhengande.

Norges forhistorie (1925)

Haakon Shetelig sitt synteseverk *Norges forhistorie* frå 1925 fokuserer på den nasjonale tydinga til jernalderen, og kontinuitet. Jernaldermaterialet blir handsama som ein oppsats til den historiske tida.

De store skibsgravene er vore merkeligste monumenter fra hedensk tid, og de har dertil en mere speciel historisk interesse. Det er gravformer som ganske særlig er knyttet til Vestfoldkongenes æt, til den kongerækken som grundlagde et samlet Norges rike. Gravene paa Gokstad, Oseberg, Borre og Karmøen har dermed ogsaa fremfor alle andre karakteren av nationale monumenter, de stolte og synlige minder fra den tid som danner indledningen til vor historie (Shetelig 1925:193)

Sjølv om jernalderen blir tillagt særskild nasjonal tyding, blir også eldre periodar forstått inn i eit syn på førhistoria og historia som ei samanhengande eining, som også er knytta til nåtida. Shetelig legg vekt på å knytte tidsmessige linjer mellom førhistoria og den skriftleg baserte historia, og mellom fortida og nåtida.

Vi fornemmer ved disse gravene et saa dypt indtryk av hedensk tankegang, av dødstro og døds kultus som nogensinde i oldtiden, og særlig sterkt virker dette netop i vikingetiden, i en tid som var mere enn halvt historisk og paa terskelen til kristen middelalder (ibid.:190)

Kontinuitetsaspektet er sterkt til stades både tidsmessig og geografisk. Shetelig prøver å knytte saman norsk materiale frå ulike tider, og norsk materiale med utviklinga i Sør-Skandinavia og Middelhavsområdet.

(...) vi kommer tilbake til en tid, da det ikke er utænkelig at det kunde knyttes en forbindelse med den tilsvarende gravform i Ægypten (ibid.:196)

Yngre jernalders stridsøksekulturer i Norge (1953)

I Hinsch sin tekst frå 1953 er evolusjonismen sterkt nærverande. Kulturarkeologien var prega av ei leiting etter opphavet til kulturelle trekk. Å finne det eldste opphavet til ei ervervsform, ein teknologi eller ein reiskapstype vart rekna som ei forklaring på eit gitt kulturelt trekk (Olsen 1997:129). Dette finn vi fleire døme på hjå Hinsch.

*Ting som våpen, smykker eller leirkar har former som til en viss grad er uavhengig av funksjonen og som gjennomgår stadige forandringar. Når det gjelder vår egen tid kaller vi dette mote; i arkeologien heter det utvikling, under den stilltiende **forutsetning at formforandringene stadig følger en jevn eller sprangvis line.** (...) **fra det enkle og primitive mot det mer sammensatte og differensierte inntil formene så degenererer.** Det vil i dag være vanskelig å føre almenlydige beviser for en slik lov, så mange ukjente eller lite kjente faktorer en uvegerlig må regne med. Men det viser seg at i grove trekk og i svært mange tilfeller synes forløbet å være slik, og rent teoretisk er det sikkert riktig å gå ut fra at det også gjelder for det arkeologiske materiale som her skal behandles (Hinsch 1953:14, mi utheving).*

Som vi ser, er ikkje evolusjonismen eit uttalt teoretisk fundament, men at Hinsch ser den som ei viktig forståingsramme kjem likevel tydeleg fram. Vektlegging av leirkar i høve til det kronologiske kan sjåast som ei tilknytting av norsk materiale til klassisk arkeologi, der keramikk har vore eit viktig klassifiserande og daterande element (til dømes Biers 1996:51-54, 64f).

Fleire forskere, og sist Glob i sin oversikt over stridsøksekulturene i Europa, har tatt sterkt til orde for at den europeiske typen må sees som prototype for alle de senere og lokale utformingene av stridsøkse. (...) Dette er riktignok vanskelig å bevise på en helt tilfredsstillende måte siden de fleste øksene av denne typen bare foreligger som løsfunn og det europeiske materialet er så lite kjent og dårlig publisert. Men de typologiske resonnementer virker unektelig overbevisende og får en viktig støtte i de mer detaljert kjente forholdene i Danmark (Hinsch 1953:50f).

Som eit ledd i søkinga etter det opphavlege er utforminga av dei ulike typane, i dette tilfellet stridsøkser, avgjerande. For å kunne seie noko om alderen må ein ha ei oppfatting av kor i utviklingsrekka eit eksemplar av ein type skal plasserast. Som vi ser

av følgjande sitat er det fleire faktorar som kan vanskeleggjere denne prosessen;

*Et vanlig arbeidsredskap er langt mindre underlagt motens hurtig skiftende ønsker enn for eksempel leirkarene og de praktfulle stridsøkene. Deres form er gitt av redskapets spesielle funksjon i arbeidet og forandres bare langsomt, som følge av tekniske forbedringer eller alminnelige kulturpåvirkninger og lån fra andre områder. **Konservatismen i ervervslivet spiller en stor rolle, og ikke minst i avsidesliggende land som Norge er det påfallende hvor seigt en har holdt fast ved gamle redskapsformer og bruksmetoder** (Hinsch 1953:136, mi utheving).*

(...) [ved] stadig ombugging og oppsliping mister stykkene sin opphavelige form og kan ikke lengre typebestemmes med sikkerhet (ibid.:137).

Dette medfører at utypiske, vanskeleg daterbare, eksemplar blir utelatt frå analysa. Dette understrekar den idealistiske tankegangen, og kan bidra til å gjere klassifiseringa sjølvoppyllande.

På grunn av dette, og fordi vi får å gjøre med så mange forskjellige, men formmessig nærstående typer, har jeg valgt å følge en forsiktig linje ved inndelingen av stoffet og har tatt minst mulig hensyn til usikre og atypiske eksemplarer. Derfor har jeg måttet sjalte ut en ganske stor gruppe økser med lite distinkte former, noe som til gjengjeld letter den statistiske behandlingen av materialet (ibid.:137).

For hele vår funnliste gjelder det at vi ikke har kunnet gjennomføre et skarpt skille mellom senneolitiske anlegg og dem som virkelig tilhører stridsøkskulturene. Flere av de enklere oldsaksformene går jo uforandret ned i SN og i den følgende diskusjon av de norske funnene må vi ta hensyn til dette punktet (ibid.:170).

Hinsch seier sjølv tidlegare i same teksten at typologien må kombinerast med andre dateringsmetodar, som funnkombinasjonsanalyse, likevel utelet han formmessig usikre funn. Korvidt nokre av desse kunne ha blitt datert gjennom andre metodar får vi ikkje vite, ettersom dei ikkje blir handsama i den kronologiske analysa.

Nå er det stadig helt nødvendig å legge en gjennomført typologisk gruppering av formene til grunn for behandlingen både av skandinavisk båtøkskultur og av stridsøkskulturene ellers. En må selvsagt ha for øynene metodens begrensning, framfor alt må den kombineres med et sammenliknende studium av de sluttede funnkombinasjonene, av typenes geografiske fordeling og i heldige tilfeller av funn i stratigrafi (Hinsch 1953:14).

Forntida i Odda, Ullensvang og Kinsarvik (1963)

I Bakka sin tekst frå 1963 er ikkje kontinuitetsaspektet like dominerande, han legg derimot vekt på yngre jernalder som markert forskjellig frå den føregåande perioden. Også han understrekar dermed siste del av jernalderen som ein spesiell periode, med tyding for den vidare historiske utviklinga.

To ulike funn av bronsespenner, ei frå Hovland i Ullensvang og ei frå Aurland i Sogn meiner Bakka viser at Norge har hatt utstrekt kontakt med det han kallar den ålmenngermanske utviklinga av dyreornamentikken i 600-åra (Bakka 1963:161). Slik sett knytter også han den norske førhistoria til ei meir generell kontinental utvikling.

*Yngre jernalder kallar ein tida frå ca. 600 til 1050, og ein deler han i to periodar, merovingartid (600-800) og vikingtid (800-1050). **Det må ha vore eit djuptgripande tidskifte rundt 600, på mest alle dei omkvede ein kan studera.** Gravskikkar og utstyret i gravene endrar seg, drakt, våpen og truleg også fektemåtane, målet må ha endra seg sterkt i denne tida, frå frumnordisk i folkevandringstida til eit mål som sterkt nærmar seg gamalnorsk i merovingartida. Gardnamn som er samansette med personnamn syner at ein ny namneskikk kom til (...) (ibid.:159, mi utheving).*

C14-metoden blir ikkje nemnt. Sjølv om Bakka sin tekst er del av ei bygdebok, ein populærvitskapleg tekst meint for eit breitt publikum, må ein anta at det hadde blitt nemnt dersom C14-analyse hadde blitt brukt i dateringsarbeidet.

Samanfatting

Litteraturen her vart lest for å finne ut om det kunne påvisast skilnader i korleis kronologiske og tidsmessige element vart framstilt før C14-metoden vart teke i bruk. Tekstane er prega av dei tradisjonelle arkeologiske klassifikasjonssystema, treperiodesystemet og typologien. Kontinuitet, leiting etter opphavet til typar og samanknytting av norsk/nordisk materiale med Middelhavsområdet er viktige tema. Noko av forklaringa på kvifor kontinuitet er sentralt er truleg å finne i påverknad frå den nasjonalt orienterte historieskrivinga.

Arkeologi etter naturvitskapelege dateringsmetodar

C14-datering

I tillegg til ein generell nypositivistisk trend i vitskapen på begynnelsen/midten av 1900-talet, som arkeologien tok opp relativt seint samanlikna med andre fag, kan det tenkast at introduseringa av C14-metoden var ein medverkande grunn til den positive haldninga til naturvitskap i arkeologien. På 50-talet blir C14-datering og dendrokronologi tatt i bruk for å datere arkeologisk materiale (Nydal *et.al.* 1979 (red.)). Med naturvitskapelege metodar får arkeologien reiskap som gir absolutte dateringar uavhengig av skriftlege kjelder¹. Sistnemnde var, og er framleis, viktige for å knytte arkeologisk materiale til historisk kronologi. Ettersom skriftlege kjelder manglar i det meste av førhistoria, vart C14-metoden sett som eit gjennombrøt (Hagen 1979:93ff), sjølv om det ifølge Hagen var ei avventande haldning til å ta metoden i bruk i stort omfang (Hagen 1979:96f). Bruk av naturvitskapelege dateringsmåtar gjer imidlertid ikkje faget arkeologi meir vitskapeleg, ifølge Chang (1968:25). Bailey hevdar at arkeologien sin bruk av ahistoriske teoriar frå natur- og samfunnsvitskapar er eit paradoks, ettersom denne bruken vart introdusert på same tid som desse faga begynte å sjå sine eigne metodar i lys av ein historisk tankegang (Bailey 1983:172).

Arkeologien sine ulike dateringsmetodar har sprunge ut av forskjellige vitskapelege diskursar, noko som i lita grad blir tematisert innan faget. Korleis ulike dateringsmåtar blir vurderte i høve til kvarandre, er dermed ei problemstilling av interesse. Sjølv om alle dateringsmetodar innan arkeologi ser ut til å relatere seg til den lineære, historiske tidsaksen, kan det vere interessant å sjå nærare på korleis dei blir vurderte og samanlikna med kvarandre. Får til dømes C14-datering og andre naturvitskapelege dateringsmetodar førerang framfor arkeologiske metodar? Gjessing meiner det faktum at arkeologien gjer bruk av mange ulike dateringsmetodar viser at tidsaspektet er viktig i faget (Gjessing 1977:13). Det kan imidlertid sjåast som problematisk å studere menneskelege samfunn i eit langtidsperspektiv gjennom ein ekstern tidsakse basert på relativt presise dateringar. Botanikaren Knut Fægri hevdar at felt som førhistorie, kvartærgeologi og vegetasjonshistorie ikkje nødvendigvis har

¹ Eg trekkjer ikkje inn thermoluminiscensdatering og andre nyare dateringsmetodar.

nytte av presise dateringar frå varvkronologi og dendrokronologi (Fægri 1979:87; sjå også Marstrander 1979. Om nøyaktigheten av C14-metoden, sjå Gulliksen 1979; Waraas 2001:19ff). Ettersom ei gitt C14-datering ikkje utan vidare lar seg sameine med dei arkeologiske forteljningane om eit materiale, er ikkje relevansen av denne kunnskapen nødvendig gitt. Tilhøvet mellom ulike dateringsdiskursar blir utdjupa meir seinare i teksten.

Litteratur

Først skal vi sjå på korleis forskjellig litteratur handsamar spenningsfeltet mellom ulike dateringsmetodar. Tekstane består av Hagen sitt synteseverk *Norges Oldtid* frå 1983, Helgen si magistergradsavhandling frå 1973 (publisert 1982), Haavaldsen si magisteravhandling frå 1982, Mandt si doktoravhandling frå 1991, og Dommasnes si doktoravhandling frå 1998. Til slutt i denne delen blir også litteratur som syner andre måtar å handsame tid på presentert. Desse er Solli si doktoravhandling frå 1996, ein kulturminnevernrapport av Hygen frå 1999, og Kyvik si hovudfagsoppgåve frå 2002. Tekstane blir framstilt kronologisk ut frå publikasjonsår.

Norges Oldtid (1983)

Anders Hagen *Norges Oldtid* tar føre seg heile førhistoria i Norge. Verket vart gjeve ut første gang i 1967. Eg baserer meg her på revidert utgåve frå 1983, i opptrykk frå 1995. Om eit synteseverk nødvendigvis må la detaljane vike for meir overordna utviklingslinjer, er det relativt tydeleg at framstillinga i boka tar sikte på å framstille kontinuitet frå den tidlegaste delen av førhistoria fram til mellomalder. Førhistoria blir framstilt som eit drama. Pionerbusetjinga blir skildra som at arktiske reinjegarar anten frå det europeiske kontinentet eller Nordsjøkontinentet tar det norske landskapet i besitjing. Ved å mestre det tøffe norske landskapet, blir desse innvandrande menneska 'nordmenn'.

Dessuten vet vi enda noe mer som er avgjørende for vurderingen av den neste – viktigste – innvandringsfasen i vår forhistorie. Det er at den voldsomme smeltningen av den enorme iskapen førte til at landet steg, men samtidig resulterte dette i rask og evig oversvømmelse av det gamle 'Nordsjøkomplekset' (Hagen 1983: 15).

Ved å tale om 'vår forhistorie' vil Hagen framstille fortida og nåtida som samanhengande, hendingar i nåtida har sin bakgrunn i ting som har hendt i førhistoria, sjølv om tidsspennet er på fleire tusen år. Pionerbusetjinga er viktig for synet på førhistoria som norsk fordi dette er første kjende befolkninga av det som blir 'vårt' land. Ut frå dette

synet studerer altså arkeologien opphavet til det norske. Oppbygginga av forteljninga kjem til uttrykk ved at den tidlegaste definerte steinalderkulturen blir sett på som ei innleing; ein opptakt til det som skal komme seinare i forteljninga (ibid.:28). Denne innleiande epoken legg grunnlaget for den spesifikke norske kulturen, som særmerker seg gjennom evne til å overleve under harde vilkår.

(...) bosetningen av Norge i slutten av istiden [blir] en fortelling om hvordan mennesker under vanskelige kår har klart å utnytte karrige tilbud og overleve under ekstreme forhold (ibid.:16, mitt innskot).

I det heile er teksten prega av ein narrativ struktur som legg vekt på å framstille førhistoria som ei samanhengande utviklingslinje. Noko av grunnen til dette kan vere at boka vil gi ei oversikt over heile den 'norske' førhistoria, og dette 'norske' blir gitt røtter tilbake til pionerbusettinga. Kontinuitet er såleis viktig (Hagen 1983:64). Utviklingslinjer og tilpassing til omgjevnadene sine skiftande vilkår er andre viktige tema. Pionerbusettinga blir sett i samanheng med andre kulturgrupper som levde på det europeiske kontinentet, og forklaringa ligg i å forstå kor dei første jegarane kom frå, og når dette skjedde (ibid.:28f, 36). Materialet blir ikkje studert ut frå interne premisser, men som del av ein kontinental heilskap. Hagen si handsaming av Komsakulturen viser tydinga av å konstruere ei heilskapleg historie. Ettersom det er vanskeleg å knytte denne kulturen til andre fangstkulturar både tidsmessig og geografisk, blir den ein lausriven bit som ikkje passar inn i den samanhengande forteljninga Hagen vil framstille.

Denne veksling mellom store og små former, mellom alderdommelige typer og utstyr av yngre preg, har gjort det vanskelig å plassere Komsagruppen kronologisk og kulturelt. Dertil kommer at den har sitt sentrum på den ytterste brem av Nordkalotten (...) fjernt fra alle tidligere kjente fangstkulturer fra eldre steinalder (Hagen 1983:40).

Tydinga av den kulturarkeologiske opphavsmysten kjem også til syne i Hagen sin argumentasjon om kvifor det såkalla Nøstvetkomplekset ikkje har fått like stor merksemd som dei to antatt eldste busettingskompleksa, Fosna og Komsa. Ettersom det er den eldste pionerbusettinga som blir sett som mest interessant, blir ikkje dei noko yngre Nøstvetfunna relevante. Dette trass i at Nøstvetmaterialet både er meir talrikt og geografisk utbreidd.

Selv om det etter hvert er funnet hundrevis av lignende Nøstvetboplasser, først og fremst ved Oslofjorden, men også på Sørlandet og på deler av Vestlandet til nord

for Bergen og til tross for at Nøstvettradisjonen derfor er representert med et langt rikere funnstoff enn både Fosna og Komsa, har ikke disse noe yngre funnene appellert til fantasien og forskertrangen som de to eldre funngruppene. Her har man nemlig ikke funnet grunnlag for å tenke seg at vi har spor etter istidsjegere på vandring mot nytt land. Heller ikke har man lett etter opphav og kulturbakgrunn i virkelig fjerne trakter (ibid.:48f, mi utheving).

Hagen ser på dei arkeologiske periodane som abstraksjonar basert på endringar i reiskapskulturen, og ikkje spegling av den fortidige røyndommen. Eit generelt problem i arkeologien, seier Hagen, er at det er vanskeleg å definere ein arkeologisk kultur (Hagen 1983:102). Sjølv om *kultur* og *kompleks* er viktige omgrep for å systematisere materiale hjå Hagen, har han eit nyansert syn på desse kategoriane.

På samme måten som ervervet var sammensatt, er også redskapsutstyret blitt til etter lærdom hentet fra forskjellige områder og stammer. I virkeligheten kan man på ny spørre seg om man noensinne noe sted kan skille ut en klart definert kultur i egentlig forstand på basis av arkeologiske funn (ibid.:96f).

Eitt døme på ein 'kultur' som er vanskeleg å definere er den antatt eldste fangskulturen i Norge, Fosnakomplekset som Hagen kallar den. Denne består av ei systematisering av materiale frå eit relativt stort område, med stor utstreknaad i tid.

(...) et langvarig og sammensatt avsnitt i nordskandinaviske fangstkultur. Her har vi nemlig å gjøre med hundrevis av boplasser med stor spredning i tid og rom og som varierer en god del med hensyn til beliggenhet og utstyr. Når det derfor brukes begrepet 'Fosnakultur', må ikke dette oppfattes bokstavelig. Det er ganske enkelt en arkeologisk benevnelse på en rekke funn og fangstboplasser fra eldre steinalder som har visse målbare trekk til felles og som er noe annerledes enn det vi kan registrere hos andre 'kulturer' i samme epoke (ibid.:23).

Tilhøvet mellom C14-datering, strandlinjedatering og typologi ser ein eitt døme på i Hagen si handsaming av Høgnipen-buplassane. Desse er datert ved strandlinjer og typologi. For å overleve i dette landskapet, må det ha budd folk i området medan havet sto så høgt at det som i dag er koller som stikk opp av eit myrete område, har vore øyar, og myrområda har stått under vatn (Hagen 1983:17f). Funn frå Segebro i Skåne med liknande reiskapsmateriale som Høgnipen er antatt å vere ca 11 000 år gammalt (ibid.:18). Ein har ikkje C14-dateringar frå Segebro, men frå Høgnipen har C14-dateringar gitt mellomalder som resultat (ibid.).

Dette er selvsagt feil, og må skyldes forurensning av prøvene. Ved siden av de topografisk-geologiske argumentene, må det derfor bli en vurdering av funnene selv som gir tidsplasseringen (ibid.).

Dette viser at dei tradisjonelle arkeologiske dateringsmetodane framleis vert sett som viktige. Ein revurderer ikkje kronologien når tradisjonelle arkeologiske metodar talar for ei steinalderdatering, sjølv om C14-datering viser mellomalder.

De klart definerte gjenstandene er karakteristiske og typesikre. Pilen har ved siden av skraperen vært hovedredskapet (ibid.).

Hagen meiner misforholdet mellom arkeologisk og naturvitskapleg datering i dette tilfellet må forklarast med ureining av C14-prøvane, noko som er ei relevant feilkjelde. Strandlinjekurvane gir i dette særskilde området ein god peikepinn på kva tidsrom menneske kan ha livnært seg i Høgnipenområdet (ibid.:16ff).

Odd og egg (1982)

I Geir Helgen si magistergradsavhandling frå 1973 (publisert 1982) tek han føre seg merovingartidsfunn frå Hordaland og Sogn og Fjordane. Han diskuterer tilkomsten til perioden med namnet merovingartid. Det regionale og spesifikke blir vektlagt i samband med kronologien. Den absolutte og relative kronologien blir utførleg drøfta, gjennom funnkombinasjonsanalyse og samanfall med historiske kjelder.

*Epoken som behandles går under flere navn i faglitteraturen: småriketid, 7.de periode, vendeltid, merovingertid eller yngre germanertid. **I skumringen mellom forhistorisk og historisk tid glimter det i funnkomplekser som Vendelfunnene i Sverige og vårt hjemlige Åker, men det egentlige kulturinnhold har det vært vanskelig å utdype. På kontinentet har det merovingiske frankerriket alt fått sin første historieskriver og er over i historisk tid. Det særpregede herskerhus preget denne historien slik at det langt fra er uberettiget å gi epoken navn etter merovingerne** (Helgen 1982:9, mi utheving).*

Diskusjonen dreiar seg om kva perioden skal benemnast, og kva datering som er den mest dekkande (ibid.). Vi kan også sjå liknande bilete som i eldre litteratur, som *skumringen mellom forhistorisk og historisk tid*. Det merovingiske frankerriket *er over i historisk tid*, med historiske kjelder som kan framskaffe kunnskap om fortida.

Fra man først bare ante epoken til i dag er oppfatningen av den på et vesentlig punkt også endret (ibid.:9).

Helgen sitt syn på Montelius si benemning 7. periode som den mest nøytrale (Helgen 1982:9), indikerer ei form for positivisme, som ser tal som objektive og verdifrie skildringar av verda. Men tal er også teikn som kan bere med seg meningsinnhald utover den reine talverdien i eit matematisk system. Det er nok å nemne tala 3, 7 og 13, som også i vår sekulariserte kultur blir tillagt særskilde eigenskapar.

Det viste seg (...) at funnene grovt sett samlet seg i tre hauger som jeg har valgt å kalle henholdsvis gruppe I, med undertittel 'de eldste funn', gruppe II 'de typiske funn' og gruppe III som jeg kaller 'overgangsfunnene' (ibid.:11).

Helgen si evolusjonistiske inndeling liknar eit slagskipsdiagram, noko som gjev inntrykk av ei organisk utvikling av typane.

Under behandlingen av en horisont som tradisjonelt betraktes som den første innen den yngre jernalder, kan en vanskelig unngå å komme inn på om den representerer noe radikalt nytt uten eldre forutsetninger: et brudd. Prinsipielt bør en gå ut fra kontinuitet som det normale i et forhistorisk materiale. Et brudd er det unormale som må belegges positivt. Det er ikke tilstrekkelig at en periode med forholdsvis mange og innholdsrike funn etterfølges av en periode med få og fattige funn (ibid.: 47).

Helgen meiner at periodeinndelingane bør nyanserast kronologisk, i den forstand at tidsgrensensene ikkje bør vere strengt knytta til årstal.

Den markerte grensen ved år 600 vi finner omtalt i litteraturen, bør mykes opp. Forandringene har vært forberedt gjennom 500-tallet, og ble gjennomført til forskjellig tid gjennom sekelet (ibid.).

I motsetnad til den tidlegare idealistiske forståinga av periodane, der periodar kan anast og skimtaast sjølv om materialet er talmessig sparsomt, er nå det positivt erkjennbare og det statistisk representative viktigare. Ein periode kan ut frå dette synet ikkje definerast negativt, i høve til manglar samanlikna med andre periodar. Helgen sitt syn på periodar skil seg frå tidlegare litteratur, som kan *skimte* korleis ein periode skal vere, sjølv om materialet ikkje er talrikt. Med 1800-talet og det tidlege 1900-talet si idealistiske innverknad kan ein periode utskiljast gjennom typiske funn, sjølv om dei ikkje er særskild talrike. Helgen legg meir vekt på dei kvantitative aspekta. Han meiner at merovingartid, som er negativt definert, bør definerast ut frå andre, positive, kriterier (Helgen 1982:47). Negative kriterier kan ikkje sjåast som positivt belegg for diskontinuitet, seier han (ibid.:48). Han hevdar også at kontinuitet

vil vere det normale i førhistoria, og at det er endringane som må forklarast.

Økonomiske enheter og sosiale grupper (1982)

Også i Haavaldsen si magistergradsavhandling er utarbeiding av eit kronologisk system sentralt. Haavaldsen arbeider med materiale frå eldre jernalder, og vil utarbeide ein kronologi som kan fange flest muleg av dei ulike funntypene. Ei slik tidfesting er nødvendig dersom ein skal kunne seie noko om *eventuelle endringer i livbergingsmåte og sosial struktur* (Haavaldsen 1982:12).

For å etterspore sosiale forandringar og endringar i livbergingsmåte må en dessuten ha et kronologisk system som kan påvise slike forandringar. Dvs. en periodeinndeling som ikke er så kort eller fin at forandringene ikke registreres fordi endringsprosessen smuldres opp, men samtidig må heller ikke periodeinndelingen bli for grov eller omfatte for lange perioder, fordi en da, i beste fall, bare vil kunne konstatere sluttresultatet av en kulturhistorisk endringsprosess. Og arkeologiske periodeinndelinger bygger jo primært på grupper av oldsakstyper eller stilarter og ikke på kulturhistoriske hendinger (...) (ibid., mi utheving).

Haavaldsen sitt syn viser arkeologien si teleologiske vinkling, og problem med å studere utviklinga retrospektivt, altså gjennom å forklare eit sluttprodukt. Det er problematisk å avgrense eit sluttresultat, når hendingar er fletta inn i kvarandre, og genererer nye hendingar.

Kronologien blir av Haavaldsen sett som eit reiskap for å få mest muleg informasjon ut av funna. Haldninga til kronologi er forskjellig frå å sjå den som eit rammeverk som funna bør innpassast i. Haavaldsen ser kronologi som eit reiskap ein kan anvende for å belyse ulike aspekt av førhistoria. Kronologien kan i den forstand sjåast som meir nyansert. Dette viser ei anna innstilling til kronologi enn tidlegare, der periodiseringa såg ut til å ha meir rigide rammer. Sjølv om det arkeologiske periodesystemet sjeldan eller aldri har blitt oppfatta som ei sann skildring av fortidig røyndom, har synet på kronologi som arkeologisk reiskap altså endra seg.

Slomanns periodesystem synes godt egnet til vårt formål, da det deler inn eldre jernalder i flere perioder med en rekke underfaser. Dermed kan en endringsprosess studeres gjennom både kortere og lengere tidsrom. F.eks. kan en i yngre romertid studere endringer i løpet av periodens tre faser eller en kan sammenligne hele materialet fra yngre romertid med en annen periode eller fase som f.eks. førromersk jernalder (Haavaldsen 1982:13, mi utheving).

Tankegangen om at ein kan studere endringar over kortare og lengre tidsaksar har fellestrekk med Braudel si tredeling i temporale strukturar (Knapp 1992), og viser slik ei form for modifisering av den lineære tidsaksen. Sjølv om Haavaldsen har nytte av Slomann sitt system i høve til måten han vil belyse materialet på, meiner han at systemet hennar er problematisk samanhalde med den absolutte kronologien (Haavaldsen 1982:13f).

Men en innordning av eldre jernaldersmateriale Søndre Vestfold i Slomanns relative kronologi er heller ikke problemfri. For det første vil det oppstå funntomme eller nesten funntomme lakuner i enkelte av fasene, for det annet vil deler av materialet være vanskelig å plassere innen en avgrenset fase eller periode (Haavaldsen 1982: 14).

Også Haavaldsen viser her eit positivistisk syn, i den forstand at fortida blir oppfatta som fullt ut erkjennbar, berre ein utarbeider eit godt nok kronologisk system. I og med at delar av materialet fell utanfor systemet, konkluderer han med at systemet er mangelfullt.

Som det framgår av denne gjennomgangen er Slomanns relative kronologiske system også anvendelig på materialet fra Søndre Vestfold. Mangelen ved systemet er først og fremst sikre lokale ledetyper for de enkelte faser i forskjellige perioder. Det har ikke vært mulig å finne fram til slike i det materialet som foreligger fra Søndre Vestfold. Dette fører da til at variasjoner i antall gravfunn fra de forskjellige faser i en periode kan skyldes gravskikk og formriktighet i oldsaksmaterialet (ibid.:16).

Mangelen på sikre ledetypar for materialet Haavaldsen arbeider med, gjer at variasjonar kan tilskrivast andre variablar enn kronologisk endring. I kva grad arkeologien kan skilje mellom kulturelle, sosiale, økonomiske eller tidsmessige endringar er problematisk. Det er også problematisk korvidt ein kan slutte at endring har funne stad, sjølv om dette ikkje er materielt manifestert.

Blant annet har Service selv hevdet at høvdingdømmet ikke lar seg etterspore i det arkeologiske materialet (...), dette bl.a. fordi høvdingdømmet har tendenser til å bryte sammen med en gang de har begynt å fungere effektivt (...) Arkeologisk vil derfor høvdingdømmene være vanskelig å etterspore, fordi sentrene stadig vekk vil forflyttes geografisk. Med en så grov kronologi som den som eksisterer for eldre jernalder vil det være umulig å følge slike endringer innen tidsrom som f.eks. en generasjon (...) (Haavaldsen 1982:109).

Kor detaljert det kronologiske systemet er, legg altså føringar på kva informasjon ein får ut av eit gitt materiale. Haavaldsen ser kronologien som eit reiskap som må raffineras i høve til føremålet sitt; å gi eit detaljert oversyn over førhistoria.

Tidsmessige element i kontekstuell arkeologi

Vestnorske ristningar i tid og rom (1991)

Gro Mandt si dr.avhandling frå 1991 studerer ristningar på Vestlandet. For å anlegge ein vid kontekst vil ho sjå ristningane i samanheng med anna funnmateriale (Mandt 1991:21). Tidsspennet blir av den grunn lengre enn det som har vore vanleg i ristningsstudiar. Både tidsrammer og dateringsforsøk er interessante for problemstillinga her.

*For å kunne vurdere ristningane i analyseområdet i deres rette **historiske sammenheng**, er tidfesting et nødvendig hjelpemiddel. Det gjelder så vel ristningene som andre deler av den materielle kulturen de hører sammen med. Tidsdimensjonen omfatter også eventuelle endringer over tid – både når det gjelder bildenes utforming og feltenes distribusjon – som kan ha konsekvenser for ristningenes betydningsinnhold. (ibid.:20).*

Mandt vurderer korleis ristningar kan knyttast saman med anna forhistorisk materiale. Sjølv om dei kan daterast til å vere samtidige, er det gjerne problematisk å påvise romleg samanheng dei imellom.

*Selv om ristningar og andre kulturspor som graver, depoter, boplasser osv. i et område kan dateres til samme tid, er det et problem å knytte dem sammen til et kulturelt og samfunnsmessig hele. Særlig gjelder dette i analyseområdet, der det i bare sjeldne tilfeller er **romlig kontakt** mellom ristningene og andre kulturelementer. Innenfor et avgrenset geografisk område kan det på samme tid ha eksistert forskjellige menneskegrupper med ulike tradisjoner m.h.t. å lage ristninger (ibid.:21).*

For å belyse ristningane si mulege rolle i eit fortidig samfunn, altså konstruere ein kontekst, trekker Mandt inn materiale frå eit større tidsrom enn det som har vore vanleg for ristningsstudiar. Datering av ristningar er problematisk, og Mandt gir dette temaet stor plass i analysa. Ho prøver å forklare tilhøve i bronsealder med å sjå på perioden før, seinneolitikum (Mandt 1991:397f, 509). Slik sett kan studien synast mindre styrt av periodeinndelingane.

De fleste skandinaviske ristningsforskerne har likevel prøvd å komme fram til både absolutt og relativ datering. Metodene sikter dels mot å plassere bergbildene innenfor det kronologiske rammeverket som er etablert for skandinavisk forhistorie, dels å fastlegge en innbyrdes tidsrangering av ristningsmotiv og -typer (ibid.:250).

Mandt prøver å tidfeste ristningane gjennom typologi av båtfigurar, og å klargjere kva element ved utforminga som har kronologisk relevans, og kva element som ikkje har det (ibid.:280f). Sjølv om Mandt set opp ei utviklingsrekke av båttypar, nemner ho at fleire typar kan ha eksistert samtidig, kanskje til og med på same feltet (ibid.:281). Ho prøver å sjå dei ulike utformingselementa som kan ha kronologisk nytte i samanheng med kvarandre. Dette omfattar detaljar som skrogfylling, dobbel eller enkel stevn og mannskapsstrekar på figurane (ibid.:291). Ho samanliknar si kronologiske analyse med Johnsen si analyse frå 1974 (ibid.:299f). Dei kjem begge fram til likearta resultat, sjølv om dei handsamar forskjellige geografiske område, og har brukt ulike framgangsmåtar.

Det er altså klart sammenfall mellom Johnsens og mine resultat, både for elementenes utvikling, endingsforløp og frekvens, selv om vi har brukt forskjellige framgangsmåter og behandlet ulike områder. På den bakgrunnen setter jeg fram hypotesen at forløpet av ristningsproduksjonen i Sogn og Fjordane/Sunnmøre tilsvarer den Johnsen har påvist for Rogaland (...) jevnt økende og deretter jevnt fallende, med tyngdepunkt av felt, figurer, motiv, typer og element omtrent midt i ristningstiden (Mandt 1991:303).

Både Mandt og Johnsen sine resultat avviser Malmer sitt arbeid, forklart ved at dei to førstnemnde har andre oppfatningar av korleis produksjonen av båtfigurar gjekk føre seg (ibid.:304f). Sjølv om den relative kronologien kan synast godt underbygd, er den absolutte ristningskronologien meir problematisk. Denne er basert på samanlikning med funn av likearta figurar i samanhengar som let seg datere ved andre kriterier.

Den absolutte tidfestingen av de 5 fasene som ristningstiden kan deles i, må oppfattes som tentativ (...). Særlig er overgangen mellom fasene vanskelig å fastslå. Imidlertid gir funn som Rørby-sverdet, gravhellene fra Kivik, beslagene fra Wismar-hornet og dekorerte rakekniver gode holdepunkt for dateringen, selv om det må tas forbehold om mulig tidsforskjell dels fordi dekoren er i ulikt materiale (bronse og stein), dels fordi de daterbare funnene stammer fra andre geografiske områder (Mandt 1991: 338).

Mandt vil sjå ristningane i ein vid kontekst, tidsmessig og rommessig (ibid.:397f).

For å forklare ristningenes funksjon i det fortidige samfunnet, må en vite noe om dette samfunnet. Ristningene må tidfestes, samtidige kulturspor studeres, og naturmiljø og ressurspotensiale kartlegges. Disse dataene må vurderes i relasjon til hypoteser om samfunnsforholdene i den eller de aktuelle periodene (ibid.:366).

Dette gir ein omfattande samanheng å studere ristningsmaterialet ut frå. Som Mandt nemner, gir dette særskild høve til å studere kontinuitet i eit område, medan meir kortvarige endringar lettare vil unnslepe ei slik ramme (ibid.:462). Dette syner at valg av tidsramme er bestemmande for kva informasjon ein kan få ut av eit gitt materiale.

Funnkonsentrasjonene med bosetningselementene fra hele tidsrommet yngre steinalder – romertid/folkevandringstid må avspeile en like langvarig bruk av området. Om bruken har vært kontinuerlig eller indikerer sporadiske opphold, er vanskelig å avgjøre uten å gå i detalj når det gjelder kronologiske forhold. Funnenes lokalisering og distribusjon i tid og rom kan imidlertid gi antydninger om bruken av områdene (ibid.:469).

For å definere ei tidsmessig og spatial ramme for fortolking, er det som Mandt viser avgjerande å knytte forskjellig materiale til kvarandre. I og med at Mandt anlegg eit relativt langt tidsspenn i sin studie, har ho også eit stort materiale å arbeide med. Som vi ser ovanfor, kan det i mange tilfelle vere vanskeleg å avgjere om arkeologiske spor i eit område har komme på grunnlag av kontinuerleg aktivitet over lengre tid eller som resultat av fleire kortare sekvensar. Mandt grip imidlertid ikkje tak i dette problemfeltet. Nå har dette sjølvsagt samanheng med at avhandlinga ikkje tar sikte på å studere kronologien som sådan, men å belyse ristningar i lys av anna forhistorisk materiale og tilgjengelege kunnskapar om erverv og naturgrunnlag i det aktuelle området. Problemet med samtidighet skal vi komme tilbake til.

Mandt sitt syn på periodar som arkeologisk reiskap har både skilnader og likskapar med tidlegare arkeologiske uttrykk. Ho vil ikkje gå ut frå ei kvantitativ vurdering for å argumentere for at det er berettiga å tale om ein verkeleg bronsealder i Norge, ein diskusjon som har prega bronsealderforskinga (Mandt 1991:508). Ho argumenterer for ei kvalitativ vurdering av materialet, og inntar ein posisjon som har fellestrekk med Shetelig si vurdering av romertidsmateriale; altså at typiske funn samanlikna med dansk materiale gjer at dei norske funna kan sjåast som representative. Ettersom Mandt finn det same materialet i sitt analyseområde som blir forbunde med sørsandinavisk bronsealder, meiner ho det er relevant å tale om

ein 'reell' bronsealder også i norske område. Sjølv om gjenstandane er færre, er desse påverka av dei same endringane som i sørsandinaviske område (Mandt 1991:508).

Fra Vereide til vikingtid (1998)

Dommasnes si doktoravhandling frå 1998 er eit forsøk på å sjå gravskikk som ein historisk prosess. Ho vil belyse kontinuitet frå førromersk jernalder til vikingtid med gravfeltet på Vereide i Nordfjord som utgangspunkt. Sjølv om avhandlinga til dels er prega av poststrukturalistisk teori, får dette få konsekvensar for den tidsmessige framstillinga. Avhandlinga tar mellom anna sikte på å avdekke om den store variasjonen i jernaldergravskikk, som byggemåte, -materiale, brent, ubrent, og så vidare, har nokon erkjennbar tydingsskilnad, korvidt denne variasjonen vart medvite brukt for å markere statusposisjonar, eigedomstilhøve, etnisitet og så vidare. Ho vil sjå på gravleggingsritualet ut frå eit handlingsprega utgangspunkt, og ikkje utelukkande fokusere på dei materielle levningane vi arkeologisk kan erkjenne. På denne måten prøver ho å oppnå ei hermeneutisk forståing av kva handlingar som gjekk føre seg. Dommasnes prøver å klargjere om gravfeltet på Vereide og det ho kallar tungravleggingar er del av same tradisjon, og representerer kontinuitet, eller om dette er to ulike tradisjonar. Konklusjonen på dette spørsmålet er at dei to ulike måtane å gravlegge døde menneske på representerer to ulike tradisjonar, den første med eit kollektivt gravrituale, den siste tradisjonen med ei meir personleg gravlegging, nærare knytta til bustaden eller tunet. Dei to tradisjonane er delvis kronologisk overlappende.

Ville det bli lettere å forstå mening og meninger om man valgte å se på skikken som foreløpig siste ledd i en historisk prosess? Vikingtid og "Vereidetid" er ikke bare kronologisk i hver sin ende av jernalderens tidsskala. Vereidefeltets betydning i denne sammenheng ligger i at det åpner for en ny måte å nærme seg den senere gravskikken, f. eks. ved at Vereidefeltets preg av fast forankring og homogenitet kan settes opp mot vikingtidens nesten uhemmede variasjon. Dette gir et mye bedre grunnlag for å studere likhet og ulikhet, tradisjon og endring i samspillet mellom uttrykk og religiøst innhold enn vi før hadde. Kan f.eks. forholdet mellom tradisjon og brudd bidra til å belyse trekk ved den senere jernalderens gravskikk som tidligere har vært meningsløse for oss, unndratt seg forståelse? (Dommasnes 1998:13).

Dommasnes viser til Mandt si doktoravhandling som døme på ein studie som prøver å sjå arkeologisk materiale som del av ein lengre prosess, der forklaringar blir søkt gjennom å anlegge eit lengre tidsperspektiv enn vanleg i arkeologiske studier (ibid.:25). Grensene mellom periodane blir i mindre grad ein begrensande faktor. Dommasnes si innvending mot Mandt sitt arbeid er det ho ser som ei overordning av

sørskandinaviske premisser, og at dette tar for lite utgangspunkt i dei lokale tilhøva. Desse to studiane er imidlertid ikkje så forskjellige frå kvarandre. Begge er prega av den kontekstuelle arkeologien, men ingen av dei er påverka av impulsar som problematiserer den lineære evolusjonstida. Denne blir sett som så altomsluttande og sjølvsgat at den ikkje let seg problematisere. Dette kjem til uttrykk ved at temaet ikkje er nemnt.

Som Dommasnes påpeiker, er det skilnad på studier av gravskikk og studier av busetnadsspor, mellom anna på grunn av endra feltmetodar og studiefokus (Dommasnes 1998:35). Potensielle tidsmessige konsekvensar av dette blir imidlertid ikkje tatt opp, anna enn å prøve å innpasse mest muleg materiale inn i same kronologiske system, som til dømes Farbregd si tolking av kolgroper som mulege graver (ibid.:38; Farbregd 1979:131-137). Desse er ofte relativt store, kolhaldige groper, nokre med skjorbrend stein og små mengder bein i, og blir gjerne sett i samband med matlaging, og/eller ei form for rituale. Farbregd si tolking går ut på at gropene muligens kan sjåast som ein sjølvstendig gravskikk eller –tradisjon. Haldepunkta for ei slik hypotese er rett nok få, noko Farbregd er medviten om. Det som er interessant i denne samanhengen er medvitet om at tidfesting i seg sjølv kan vere eit meiningsberande trekk i fortoltingsprosessen. Farbregd baserer si fortolking av kolgropene som graver ved at dei fyller eit hol i gravskikkskronologien, ettersom graver frå tidsrommet førromersk og tidleg romersk jernalder er sjeldne. Dette blir gjerne forklart med at gravleggingspraksis på denne tida var flatmarksgraver, og følgeleg vanskeleg erkjennbare i ettertid (til dømes Hanisch 2001:104 med ref.). Dette viser at tidfesting i seg sjølv kan bidra til fortolking av fornminne, og demonstrerer nytten av naturvitskaplege dateringar.

I denne tolkningen spiller dateringene en viktig rolle. Gropene på de trønderiske feltene Farbregd behandlet, lar seg alle datere til førromersk og tidlig romersk jernalder. De fyller dermed et tomrom i våre kilder, og en alternativ gravskikk for perioden kan ikke påvises i dette distriktet (...) (Dommasnes 1998:38).

Det kan imidlertid sjåast som problematisk at dei ulike dateringsmetodane har forskjellig presisjonsnivå. For at fortolkinga skal vere plausibel, bør gravene før og etter det omtala tomrommet i kronologien, vere like presist datert som kolgropene. Mykje av materialet som blir handsama i studier av gravskikk vart imidlertid gravd ut på 1800-talet og begynnelsen av 1900-talet. Dette unndrar desse frå anna datering enn typologi og funnkombinasjon (sjå Kristoffersen 1997:54-84, Dommasnes 1998:36). Den tidsmessige sentringa er såleis usikker. Kronologiske avvik i høve til å definere gravmateriale blir ofte ikkje tillagt vekt (sjå til dømes Helgen 1982: 15). Dersom ein stiller spørsmål ved tidsgrensene Farbregd føreset, blir den einaste

premissen for argumentet svekka. Dette viser vanskaner med å innpasse forskjellige diskursar til ei samanhengande forteljing, eit problemfelt som ikkje blir vektlagt.

I studier av fortida blir fenomen prøvd forklart retrospektivt, det vil seie at ein prosess blir forklart gjennom sluttresultatet sitt. Dommasnes prøver heller å sjå samfunnet frå den fortidige samtida sin synsvinkel, i staden for utelukkande å sjå hendingane ut frå ettertida sitt perspektiv.

Med ny innsikt forandres perspektivet i forhold til det som var mulig for tidligere forskning. I stedet for bare å betrakte f.eks. folkevandringstidens skikker fra ettertidens synsvinkel, kan en nå spørre: ble Vereidefeltets idéverden en del av den senere jernalderens historiske ballast, og i så fall på hvilken måte? Eller er skikkene å oppfatte som adskilte og kvalitativt forskjellige? (Dommasnes 1998:175).

Eit problematisk aspekt ved ei slik tilnærming er korvidt ein kan sette seg sjølv inn i tankeverda til menneske som levde for mange hundre år sidan, eit omfattande hermeneutisk og historisk tema. Det er imidlertid til side for problemstillinga her. Dommasnes meiner at dersom ein skildrar ei handling gjennom det Geertz kallar *thick description*, kan ein nå *den kulturelle kompetanse som må ha ligget bak* (Dommasnes 1998:216). Ei slik *thick description* inneheld både skildring og fortolking, og dannar ein kontekst ein kan lese fortidige handlingar i lys av.

Kronologien vert sett som eit reiskap til å få ønska informasjon ut av eit materiale. Dette kan også sjåast som ei nyansering av kronologien, som på denne måten blir tilpassa til den einskilde studien og problemstillingane som skal belyst.

Tidligere forsøk på systematisering av graver basert på enkeltelementer har gitt den erfaringen at et finmasket typologisk eller kronologisk nett vil gi så mange variable at de ble uhåndterlige (...) Også mine kronologiske kategorier er derfor ganske grove. I et tusenårig perspektiv er findateringer bare unntaksvis interessante, og jeg har stort sett forholdt meg til kategoriene (yngre) bronsealder (ca.1000 – ca. 500f.Kr.), jernalder f.Kr. (ca. 500 f.Kr.) – ca. 0), eldre jernalder e.Kr. (ca. 0 – ca. 600 e.Kr.) og yngre jernalder (ca. 600 – ca. 1050 e.Kr.) med oppmerksomheten rettet mot trekk som bevares eller endres i løpet av denne lange tiden. Fokus i denne delen av arbeidet er på den eldre jernalderen etter Kr.f. Dette oppfattes som tidsrommet da viktige endringer fant sted (ibid.:206f).

Endra tidsmedvit

Det finst imidlertid tekstar innan norsk arkeologi som problematiserer tid som ein skapleg fenomen, som Brit Solli si doktorgradsavhandling frå 1996, ein rapport av

Anne-Sophie Hygen publisert i 1999, og Gro Kyvik si hovudfagsoppgåve frå 2002.

Narratives of Veøy (1996)

Med tittelen *Narratives of Veøy. Poetics and Scientifics of Veøy* har Solli klare referansar til postmoderne teori. Solli handsamar temaet narrativ eksplisitt, men kortfatta.

The act of inscribing a narrative involves a continuous chain of choices. At the outset, the elements to be included and structured into a narrative, are known to the narrator; plotting the elements is a creative act of deciding how to introduce what and when. In texts about something which actually happened, like the fieldwork on Veøy in the summers of 1990-92, it is difficult to generate a narrative time, which resembles the experienced time (Solli 1996:183).

Solli er medviten om at ulike arkeologiske temporale aspekt alle skal manifesterast i ein ferdig tekst. Ein har både temporaliteten til materialet, temporaliteten til menneska som levde i fortida, temporaliteten til forskaren, den narrative temporaliteten i teksten, og den faktiske tida arbeidet tok å gjennomføre. Ei viktig narrativ linje i Solli sin tekst er feltarbeidet ho gjorde på Veøy i Romsdalen i tre sesongar. Ho har søkt å vise korleis spørsmåla ho stilte til materialet endra seg etter som feltarbeidet skreid framover. Ut frå hennar syn maskerer ein tekst den arbeidsprosessen som faktisk ligg bak. Ein akademisk tekst har krav til oppbygging, argumentasjon og klarhet, slik at argumentet kan følgjast og resultatet vurderast av andre. Dette er viktige kriterier for vitenskapleg tekst, men Solli meiner det også bidrar til å tilsøre prosessen som skjer før ein kjem fram til den tekstmessige framstillinga. Eit feltarbeid kan ifølge Solli sjåast som ein hermeneutisk prosess, der tolking skjer på grunnlag av den kunnskapshorisonten ein hadde i frå før, basert på eventuelt tidlegare feltarbeid i eit område, skriftlege kjelder, kunnskap om topografien og regionen i sin heilskap. Alt dette gjer at ein dannar seg eit bilete av kva ein forventar å finne på staden. Denne horisonten vil så endre seg ettersom det praktiske arbeidet blir gjort. Dette vil Solli la teksten uttrykke.

Presenting rigid terminology early on in the narrative, reveals results before the reader knows anything about the phenomena to be understood. A free floating terminology includes the reader in the process of research and avoids false clarity. In the shape of rationalist discourse, the use of models and hypothesis testing in humanistic disciplines comprise the worst cases of false clarity (Solli 1996:183).

Teksten tematiserer korleis forskaren si opplevde tid kjem til uttrykk i teksten som narrativ tid. Det faktiske arbeidet hadde eit visst tids- og handlingsforløp, og dette

blir manifestert i ein narrativ tidsakse i teksten. Materialet sin kronologi kan også sjåast som ein narrativ akse i teksten, bygd opp over det historiske tidsomgrepet.

“Lived time” and “narrative time” are not identical. (...) There are no untold narratives out there in the shape of events or artefacts to be retold in a historical or archaeological narrative (ibid.:83).

Den narrative strukturen maskerer den verkelege arbeidsprosessen som ligg bak (ibid.); det er med andre ord ikkje samsvar mellom narrativ tid og opplevd tid. Her vert ikkje tida sett som einskapleg og einsretta, men forskjellig i ulike samanhengar.

Solli sitt syn på C14-datering viser også eit endra tidsmedvit samanlikna med tidlegare tekstar. I løpet av feltarbeid på Veøy vart det ved sjakting avdekkja eit trekolhaldig lag, som kunne tolkast som resultat av svedjebruk. C14-dateringar av dette laget ga uventa resultat (ibid.:96f). Solli meiner at ulike dateringsresultat kan sjåast som forskjellige tidsdiskursar som ikkje nødvendigvis må sameinast. Ifølge Solli kan ein med bakgrunn i dette fortelje fleire inkommensurable historiar om den same lokaliteten.

*The charcoal layers are of course written into the archaeological discourse because they are interpreted as the remains of human activity and not as the results of a devastating fire storm caused by natural occurrences such as a stroke of lightning. (...) **The significance of the charcoal layers is context dependent and defined inside the archaeological discourse, but the radiocarbon dating of the layers belong to a discourse of another, archaeologically independent kind** (ibid.: 97, mi utheving).*

Fornminneforvaltning i praksis (1999)

Hygen problematiserer den lineære tidsdominansen i arkeologifaget, basert på eit tidleg-heideggeriansk og fenomenologisk grunnlag (Hygen 1999, særleg s.19, 54-59), og ser den lineære tida som kulturelt konstruert (Hygen 1999:19). Ho handsamar det problematiske ved å skilje mellom fortid og nåtid, og påpeiker at dette har følgjer for etiske aspekt ved kulturminnevern.

Jeg har ønsket å diskutere de etiske implikasjonene som ligger latent i all form for praksis som er rettet mot fenomener som på samme tid både er nære og fjerne, samtidige og ikke-samtidige, og som omhandler både ”oss” og ”de andre” (ibid.: 12).

Når vi forstår fornminner og produksjon av fortid som noe ensidig nåtidig,

*betrakter vi fornminnene samtidig og i stor grad som vår eiendom (...) som vi forvalter i dag på vegne av nåtidsamfunnet og fremtiden (...) tidstilhørigheten [er] ikke entydig, og det ligger et innebygd dilemma i ensidig å betrakte fornminnene ut fra våre egne kulturelle, politiske, nyttefilosofiske og praktiske perspektiver. Ved å hevde at fortiden er slutt (...) konstrueres et fundamentalt skille mellom **dem** og **oss** (...) (ibid.:36f, mitt innskot).*

Hygen stiller seg spørsmålet om korvidt vi skal vektlegge nærhet eller avstand til fortida, og kva realitet vi skal ta omsyn til, den nåtidige eller den fortidige? Ho illustrerer dette ved det problematiske i å male opp helleristningar. I mange tilfelle veit ein at ristningane ikkje opprinneleg var malte, men i formidlingsføremål har det vore utbreidd å male ristningane med raudfarge for å gjere dei betre synlege (ibid.: 37). Dette er imidlertid eit etisk problem, meiner Hygen, ettersom denne praksisen ikkje tar omsyn til dei menneska som skapte bergbileta.

Ved hjelp av Heidegger sin Værensfilosofi oppløyer Hygen skiljet mellom fortid og nåtid. Ved å oppløyse den lineære avstanden mellom fortid og nåtid meiner ho det opnar seg eit temporalt felt der meiningsfulle historiar, som involverer oss (nåtida) og dei andre (fortida), kan forteljast (Hygen 1999:49). Hygen ser mennesket på ein essensialistisk måte. Sjølv om fortidige menneske levde under andre vilkår, var dei ikkje fundamentalt forskjellige frå menneske i dag. Dette inneber at studier av fortida kan studere det allmennmenneskelege, og at vi kan gjetenke arketypiske menneskelege trekk (ibid.:53).

Begrepet livsverden - fenomenologiske perspektiver (2002)

Kyvik nyttar i si hovudfagsoppgåve fenomenologi for å nyansere synet på tid i samband med studier av gravmateriale. Tida vert sett som handlingsskapt, og 'oppfører' seg følgeleg ulikt i ulike samanhengar (Kyvik 2002). Kyvik studerer gravleggjinga i Borum-Eshøj, ein kjend og monumental gravhaug i Danmark, datert til tidleg bronsealder. Gjennom eit fenomenologisk utgangspunkt kan Kyvik tilnærme seg handlingane som kan ha gått føre seg i samband med gravleggingsritualet, der gravhaugen berre er det endeleg resultatet. Det fenomenologiske utgangspunktet gjer at tida og rommet kan sjåast som handlingsskapt, i motsetnad til konstante og ytre einingar. Å sjå tida og rommet som konstante føresetnader bidrar til å framandgjere desse frå mennesket si befatting med verda, og tar ikkje omsyn til at handling påverkar tilsynelatande konstante einingar som kroppen, tida og rommet. Kyvik viser at ved å vie tida meir merksemd, kan ein få fram ei langt meir nyansert forståing av kompleksiteten ved rituell praksis.

Samanfatting

Det kan synast som at C14-metoden har bidratt til å manifestere den einskaplege evolusjonstida i faget. Med vektlegginga av kontekst er det av tyding å sjå ulike forminne i samanheng med kvarandre, romleg så vel som tidsleg. Arkeologien sine relative dateringsmetodar og naturvitskapen sine absolutte dateringar blir brukt for å komme fram til eit eintydig resultat, heller enn å problematisere kvarandre. Vekta ligg framleis på å konstruere ei forteljing som føyer seg saman til ei einsretta linje. Sjølv om C14-datering ikkje gir eksakte datoar, er dei utanfor arkeologisk kontroll i større grad enn tradisjonelle arkeologiske dateringsmetodar. Dei ulike resultatata blir såleis sett som anten konkurrerande eller supplerande til kvarandre, i høve til om dei ulike resultatata støttar opp om eller motseier kvarandre. Dette ser vi både i tekstane til Hagen, Helgen og Haavaldsen. Det same ser vi i tekstane til Mandt og Dommasnes, begge prega av kontekstuell arkeologi. At dei ulike resultatata kunne blitt sett som fundamentalt forskjellige, i den forstand at *dei ikkje talar til kvarandre*, blir ikkje handsama. Dette kjem vi tilbake til. Det kan imidlertid peikast på fleire grunnar til at den elles så kritiske postprosessualismen i lita grad problematiserer den lineære tida i arkeologien. Fenomenet tid er tradisjonelt eit filosofisk tema, og har stort sett basert seg på Aristoteles sitt tidsomgrep, kanskje til og med snevre aspekt av dette (Karlsson 1998:47; 2001:52f). Som Ermarth viser, problematiserer heller ikkje postmoderne teori, som må sjåast som bakgrunn for postprosessualismen, tidsomgrepet i særleg grad.

Arbeida til Solli, Hygen og Kyvik er valt ut fordi dei kan tyde på at arkeologi er i ferd med å bli prega av nye impulsar, som mellom anna påverkar synet på tidmessige element i faget. Som vi har sett, kan både poststrukturalistisk og fenomenologisk teori bidra til dette, ved å sjå tid som narrativ, handlingsskapt, og som kvalitativ og forskjellig i ulike samanhengar. Skilnadene dei tre tekstane imellom viser, etter mi meinig, at problematisering av evolusjonstida kan vere fruktbart i arkeologiske studier. Samstundes viser dei at temaet tid og narrativ treng meir omfattande belysing arkeologisk sett.

Det er tid for å samle nokre trådar som har vikla seg ut i løpet av litteraturanalysa. Som vist kan det dominerande tidssuttrykket i arkeologi seiast å vere kronologiske sekvensar, gjennom ei stadig presisering av periodeinndelingar og nye dateringsforsøk. Tidsmangfaldet kan hevdast å ha vore større i tida før evolusjonistisk baserte dateringsmetodar som treperiodesystemet og typologien vart dominerande i faget. Kronologi blir etter dette i stor grad sett som eit hjelpemiddel til å sette materiale inn i ein større samfunnsmessig samanheng. At tidfesting i seg sjølv er ei fortolking blir det fokusert mindre på, denne blir sett som eit metodisk grep som skjer før ein kjem til den 'eigentlege' fortolkinga, der ein kan starte å fortelje noko om det førhistoriske samfunnet. Dette er narrativt manifestert gjennom at dateringane, med mindre teksten har utvikling av kronologien som eksplisitt problemstilling, vanlegvis skal fungere som ei ramme for vidare fortolking. Kronologi som arkeologisk analyseverktøy har rom for nyansering, ikkje berre gjennom spesifisering for å gjere inndelingane meir detaljert, men gjennom å nyansere tanken om at ulike dateringsmetodar nødvendigvis bør komme til samsvarande resultat.

Eg meiner det kan argumenterast for at arkeologisk kronologi og tidsforståing for øvrig byggjer på ei forlenging av den historiske tidsaksen, som representerer verkelege hendingar. Dette kjem delvis til uttrykk i høve til datering av materiale, men tilknyttinga er tettast på det narrative feltet, altså kva rammeverk arkeologisk kunnskap blir framstilt innanfor. Den arkeologiske tida og den historiske tida er to delar av den same linja, bitar av den same narrativen. Som nemnt meinte Svestad at den antikvariske verksemda på 1600-talet vart forstått inn i historiske forteljingar, *Dei tause monumenta blei (...) føydd inn i historiske forteljingar* (Svestad 1995:57). Gjennomgangen av litteraturen indikerer at ein slik tendens også har vore til stades i seinare arkeologi.

Ettersom dei historiske kjeldene kan skaffe absolutte dateringar, har desse lenge blitt sett som kjelder til sikrare kunnskap enn dei arkeologiske. Ein kan ha gode haldepunkt for å anta at ein dato i ei skriftleg kjelde er rett, men verdien av denne kunnskapen er ikkje sjølvsgatt gjeve. Skriftlege kjelder kan i mange tilfelle gi relativt presise dateringar for ei bestemt hending, noko som ikkje utan vidare let seg sameine med eit arkeologisk bilete. Christian Keller har ved hjelp av filosofen Arne Næss

diskutert tilhøvet mellom presise og diffuse tidfestingar i arkeologi. Keller meiner at tradisjonell arkeologi (i tydinga kulturarkeologi og prosessualisme), som arbeidde ut frå tanken om at ein skildra den fortidige røyndommen, førte til ein tradisjon med upresise formuleringar. Ved å gjere utsegnene så representative og sannsynlege som råd, vart dei også så vage at dei vart uinteressante, og genererte heller ikkje diskusjon rundt temaet (Keller 1978:85).

Den arkeologiske kronologien blir innpassa i den historiske, som legg føringar på kva som kan seiast. Dette viser seg tydelegast i arkeologiske periodar der ein også har tilgang til skriftlege kjelder, det vere seg norrøne eller kontinentale. Sjølv om dagens arkeologifag ofte gjer eit poeng av å ikkje la seg styre av historiske kjelder (sjå til dømes Berglund 1995:særleg s.i-v, 8-11; 1998; sjå også Biers 1996:62f, ettersom tilhøvet mellom skriftlege og arkeologiske kjelder er særskild aktuelt i klassisk arkeologi), er likevel forteljningane prega av same framstillingsform som ein finn innan historie. Også den førhistoriske arkeologien er ei forlenging av den historiske tidsaksen, i den forstand at utviklinga frå den tidlegaste pionerbusetjinga fram til historiske periodar og vidare fram til i dag vert framstilt som ei samanhengande linje. Ut frå dette kan ein seie at arkeologi også langt seinare enn både 1600- og 1800-talet oppfører seg som historie. Eg meiner det er av tyding å understreke at historiske og arkeologiske kjelder gir tilgang til forskjellig kunnskap om eit gitt område (jmf. Biers 1996:63), og at denne skilnaden kan sjåast som produktiv. Dette kan også overførast til eit arkeologisk 'mikronivå' der forskjellighet uttrykt gjennom ulike dateringsmetodar og innfallsvinklar forøvrig kan framhevast meir.

Bo Gräslund argumenterer i *Arkeologisk datering* (1996) for at nyare arkeologi har konsentrert seg lite om kronologiske spørsmål. Han peiker på fleire grunnar til dette. Mellom anna meiner han at faget ikkje kan komme lenger med humanistiske dateringsmetodar, og at studiefokus har gått frå gjenstandar til andre typar kjeldemateriale. Ved studier av busetnadsområde vil ein ofte ha få daterande gjenstandsfunn, men arbeider istaden med strukturar i jorda. Dette er materiale som eignar seg betre for naturvitskapleg datering, då særleg C14-metoden. Dei forskjellige dateringsmetodane, humanistiske og naturvitskaplege, er bygd på ulike vitskaplege føresetnader. Ei problematisering av den tidsmessige føresetnaden desse dateringsmetodane er basert på, finn imidlertid ikkje stad.

Gräslund meiner arkeologien lenge var hemma av det nødvendige arbeidet med å lage ein egna kronologi, før faget kunne konsentrere seg om meir kulturhistoriske problemstillingar. Kronologisk metodikk er ikkje eit mål i seg sjølv, men heilt nødvendig for å sette materiale inn i ein kontekst (Gräslund 1996:7). Ettersom kronologiske spørsmål er svært sentrale i eldre arkeologisk litteratur, er det nødvendig med kunnskap om korleis tidlegare forskarar arbeidde. Ifølge Gräslund er arkeologi i dag avhengig av den utviklinga som skjedde på 1800-talet, i den forstand

at forskarar i dag kan konsentrere seg om spørsmål omkring det han ser på som arkeologien sitt egentlege mål; å studere endring i menneskelege samfunn¹. 1800-talet sine forskarar arbeidde ut frå andre mål enn i dag, og ein må anta at dei arbeidde med problemstillingar dei såg som relevante ut frå sine føresetnader. Å redusere tidlegare forskning til grunnforskning i høve til dagens faglege verksemd er etter mi meining eit lite fruktbart kunnskapssyn.

Klassifisering og datering er nødvendig for å kunne seie noko om fortida. Materialet må nødvendigvis plasserast i tid og rom (Gräslund 1996:9). Gräslund meiner det er påfallande at ein ikkje ser nye humanistiske dateringsmetodar sidan 1800-talet, nye dateringsmetodar har berre komme frå naturvitskapleg side. Han meiner grunnen til dette er at det arkeologiske kjeldematerialet har i seg få kronologiske variablar. Ifølge Gräslund vil nye teoretiske perspektiv ikkje endre på dette (ibid.:10). Vidare hevdar han at dei fleste arkeologar har dårleg kunnskap om dateringsmetodikk, noko som kjem til uttrykk ved at dei ikkje skil særskild godt mellom ulike metodar i tekstlege framstillingar når resultat skal publiserast. Ofte er dei ulike metodane fletta inn i kvarandre, og oversyn er vanskeleg å få (Gräslund 1996:10f). Sjølv om eg ikkje kan seie meg samd i Gräslund sitt vitskapssyn, er synet hans på korleis forskjellige dateringsmetodar blir brukt interessant i denne samanhengen. Dersom arkeologiske dateringsmetodar ikkje er egna for å framskaffe presise dateringar, kan det sjåast som problematisk at ein nyttar desse og naturvitskaplege dateringsmetodar side om side utan å tematisere tilhøvet dei imellom.

Gräslund hevdar at ettersom så mykje arkeologisk litteratur fokuserer på dei same klassifiserande trekka, må det vere eit snev av sanning i klassifiseringssystemet². Dette er eit interessant syn, men ikkje desto mindre kan ein komme med fleire innvendingar mot det. Det at typeklassifiseringane har ein tendens til å fokusere på dei same trekka, tyder ikkje at dette systemet ligg nærare opp til sanninga om fortida enn andre system, men er eit resultat av at forskarar arbeider innanfor same system. Sanninga Gräslund viser til, er ei sanning innanfor rammene til ein gitt diskurs. Korvidt inndelingane i nokre tilfelle kan ligge nær opp til fortida sin røyndom slik den vart forstått i si samtid, kan vi uansett ikkje vite.

¹ (...) om inte så många forskare under så lång tid hade ägnat så mycken möda åt kronologiskt arbete, skulle inte dagens arkeologer på ett meningsfullt sätt kunna ägna sig åt de forskningsuppgifter, som man nu tycker er angelägna. Utan en pålitelig kronologi kan arkeologin inte fungera i sin ambition att belysa forntiden. Den kronologiska grundforskning som utfördes, framför allt under 1800-talet men även senare, var en förutsättning för arkeologins vetenskapliga utveckling (Gräslund 1996:9).

² Med tanke på forskares benägenhet att vilja uttrycka sin egen uppfattning om allting, är det påfallande hur enig den arkeologiska yrkeskåren har varit om karakteriseringen av många huvudtyper. Detta tyder på att det trots allt finns något i många större arkeologiska material, som ofta styr arkeologernas typklassificering i viss ungefärlig riktning och som förhindrar att den utförs med absolut slumpmässighet, godtycke och teoribundenhet. Att deklarerat att arkeologiska typer i allmänhet är helt godtyckliga konstruktioner utan all relevans för den förhistoriska människan är således att göra det alldeles för enkelt för sig (Gräslund 1996: 17).

Periodeomgrepet

Periodane er viktige arkeologiske reiskap for å klassifisere materialet. Mange forsøk har blitt gjort for å nyansere og presisere periodeinndelingane, noko som har resultert i meir regionalt tilpassa kronologiar. Komplisert materiale gjer at ein har både parallelle og overlappende periodesystem. Gamle blir oppgitt, og nye kjem til ettersom behovet endrar seg (Gräslund 1996:21).

Redan genom att definiera en enda typ karakteriserar man på sätt och vis en tidshorizont, en snävt definierad period. I regel definieras dock en period på ett mycket bredare sortiment av typer eller andra företeelser. (ibid.).

Gräslund ser på arkeologiske periodar som høgare grad av abstraksjonar enn typane. Ifølge Gräslund samsvarar ikkje dei arkeologiske periodane med det biletet fortidige menneske har hatt av sin eigen røyndom³. Menneske i fortida hadde truleg ei anna tidsrekning, basert på faktiske eller mytiske hendingar, sykliske rørsler i naturen, og ikkje eit abstrakt, ytre system som i dag. Som tidlegare nemnt, har det blitt retta merksemd mot dette (til dømes Welinder 1992; Karlsson 1998), men utan at det narrative aspektet i framstillinga har blitt fokusert på. Ein har prøvd å tilnærme seg tidslege aspekt i fortidige samfunn gjennom kjeldematerialet, men i mindre grad retta blikket mot si eiga tekstproduserande verksemd. Korvidt det er muleg å studere fortidige samfunn sine tidsoppfatningar er eit legitimt spørsmål, men spørsmål omkring korleis slik kunnskap kan uttrykkast tekstmessig er minst like viktig. Ein av grunnane til at dette sjeldan har blitt sett som eit interessant tema, kan vere at arkeologar til liks med mange historikarar ikkje har fokusert på *the tremendous complexity of narrative time* (Ricoeur 1991a:109).

Dateringsmetodar som språkspel

Bintliff argumenterer for at både humanistiske og naturvitskaplege modellar og arbeidsverktøy kan brukast innanfor same fag, utan at ein skal prøve å få dei til å samstemme i eitt resultat. Bintliff baserer seg på Wittgenstein sin teori om språkspel (Bintliff 1998; 2000:155; sjå også Hygen 1999). Wittgenstein sin filosofi blir ofte delt i to fasar, ein tidleg, positivistisk fase, og ein seinare fase, prega av mystisisme og metafysikk. I den første fasen prøver Wittgenstein mellom anna å undersøke språket sine grenser, han ser på språket ut frå ein matematisk synsvinkel. Ut frå dette kan

³ *Fortida tideräkning torde främst ha baserats på sådana ting som astronomiska cykler, mytologiska föreställningar, traditionsstoff eller hövdingars och andra bemärkta personers verksamhetstid. Den var knappast årstalsbaserad ens i de fall den inkluderade årsvarsbegreppet (Gräslund 1996:21f).*

språket berre uttrykke saksforhold i verda, ein kan ikkje tale om metafysikk eller indre psykologiske erfaringar. Dette er å uttrykke 'nonsens', ifølge Wittgenstein⁴. Einskilde ting kan ikkje seiast, men må visast, seier han. I den seine filosofien sin kjem han imidlertid fram til at det eksisterer forskjellige språkspel, eit omgrep som på mange måtar ville samanfalle med det vi i dag kallar språkleg kontekst. Ei viss utsegn gir meir eller mindre mening innanfor sitt spel, som har ulike reglar som må følgjast dersom ein skal oppnå kommunikativ effekt.

Dei ulike språkspela talar ikkje til kvarandre, og det er fåfengt å prøve å sameine dei (Bintliff 2000:163ff). Ifølge Bintliff blir det problematisk å argumentere for ein posisjon framfor ein annan. Han ser Wittgenstein sine inkohærente språkspel som eit uttrykk for relativismen sitt klassiske problem; korleis kan ein hevde at eitt standpunkt er betre enn eit anna? (Bintliff 1998:41). Eit slikt spørsmål viser forankring i eit objektivistisk vitenskapssyn, og representerer etter mi mening ei lite opplysende lesing av Wittgenstein sin språkspel-teori. Det interessante ved denne er nettopp at den tillet inkommensurable standpunkt å vere til stades på same tid, utan at dei må inkorporerast i kvarandre. Bintliff si løysing ved hjelp av empiristen og Annales-historikaren Braudel (ibid.:41f) er etter mi mening ikkje særskild overtydande, nyttigare tilnærmingar til relativisme-'problemet' finst imidlertid hjå Hegardt (1997), Shanks og Hodder (1998) og Jenkins (1999:180-183). Solli legitimerer bruken av C14-metoden i humanvitskapen arkeologi gjennom å sjå fysikk og arkeologi som forskjellige diskursar, uavhengige av kvarandre. Ut frå dette synet representerer det ikkje eit nødvendig problem at forskjellige dateringsmetodar spriker i ulike retningar, dei gir alle tilgang til forskjellig kunnskap om materialet. Også språkspelteorien kan sjåast på denne måten. Dette inneber ikkje automatisk aksept av at kvaliteten på kunnskapen er den same. Ein kan få eit godt og eit mindre godt **begrunna** resultat. Eller som Shanks og Hodder uttrykker det;

To hold that objectivity is constructed does not entail that all forms of supposed knowledge will be equally successful in solving particular problems (Shanks og Hodder 1998:19).

Dateringar oppnådd gjennom forskjellige metodar kan vere godt begrunna, og likevel komme til sprikande resultat. Istadenfor å anta at eitt av dei nødvendigvis er feilaktig, kan dette sjåast som at ulike dateringsdiskursar fortel forskjellige historiar om eit arkeologisk kjeldemateriale. Denne multivokaliteten er lite synleg i tekstane som har blitt gjennomgått her.

⁴ Wittgenstein avviser ikkje eksistensen av metafysikk eller indre erfaring, men meiner at det ikkje let seg gjere å tale om slike erfaringar ut frå språket sine logiske eigenskapar (Bintliff 2000:169).

Skilnader i tidssyn mellom arkeologiske greiner

(...) spørsmålet er nu reist om betegnelsen en bronsealder i sig selv er helt berettiget, om bronzen virkelig har spillet en slik hovedrolle i kulturen, eller om denne betegnelsen av perioden er villedende. En lignende tvil kan ikke tænkes overfor namnet jernalderen (Shetelig 1925:100).

(...) fjern og noe fremmedartet bronsealder og en tross alt mer håndgripelig jernalder (...) en er stadig mer tilbøyelig til å anse tidsrummet [jernalder] som en særlig viktig overgangsperiode i utviklingen fra en samfunnsform til en annen i vår forhistorie (Hinsch 1951:51, mitt innskot).

Gjennomgangen av litteraturen kan indikere at det eksisterer skilnader i måten å arbeide med tid på innanfor ulike delar av faget. Innan jernalderforskning har ein gjerne større høve til å handsame meir episodiske handlingar, som til dømes gravleggingar. Sjølv om det i mange høve kan vere vanskeleg å forstå tidsaspektet av ei rituell handling, kan det synast som at jernaldermaterialet legg betre til rette for tidsnyansering. For tydinga av å ta omsyn til tidsaspektet i studier av graver er både Solli (1996) og Kyvik (2002) interessante døme. Eitkvart tidsleg rammeverk vil imidlertid verke definerande for kva type temporalitet ein kan lese ut av materialet. Desto større `manglar` materialet har, desto vanskelegare er det å påvise at endringar har funne stad. Ut frå dette kan det synast vanskelegare å påvise kortvarige hendingsforløp innan arbeid med steinaldermateriale. Det kan nok vere at materialet legg visse føringar på kva endringar som kan påvisast, men det er grunn til å tru at også den nasjonalt orienterte historieskrivinga har hatt innverknad på korleis dei to periodane har blitt framstilt. Det kan tenkast at den meir tidsspesifikke jernalderarkeologien ikkje berre er eit resultat av anna kjeldemateriale, men til dels av at jernalderen har blitt forstått som ein meir dynamisk periode enn den langvarige, statiske steinalderen. Som tidlegare nemnt, har jernalderen i større grad blitt sett som ein periode med kulturelt endringspotensiale, og har lagt grunnlaget for den sjølvstendige staten Noreg.

Sjølv om berettigelsen av å oppretthalde bronsealderen som ein eigen kategori har blitt diskutert, er likevel underinndelingane i bronsealder og jernalder av meir detaljert og kortvarig karakter enn inndelingane innanfor steinalder. Ein må difor kunne spørje korvidt samtidighet kan seiast å vere det same i steinalder som i jernalder eller bronsealder. For å kunne studere eit materiale kontekstuellt, er tidfesting nødvendig. Samtidighet er ikkje eit umiddelbart eintydig omgrep, men blir likevel sjeldan definert eksplisitt. Tid materialiserer seg i landskapet, materielle spor kan vere synlege i eit landskap i fleire hundre og tusen år (Olivier 2001). Ein stad er difor ikkje eit augneblinksbilete, men ein representasjon av akkumulert tid, der element

trer inn og ut av opplevinga. Eit gitt landskap kan ut frå dette sjåast gjennom ulike tidsrammer, heller enn ei overordna tid. Tidsforløp er sjølvstendig sentralt i arkeologisk samanheng, gjenbruk og bruksfase er vanlege omgrep å møte. Gjenbruk av materiale blir nærast utelukkande sett som eit problem, fordi det vanskeleggjer datering. Det slutta funnet, der alt materialet er samtidig deponert og uforstyrta, er ikkje berre ein tidskapsel, det er også ei samling av fleire temporale element. Å trekke inn eit lengre tidsperspektiv i belysinga av eit vanskeleg daterbart materiale, som til dømes Mandt i si analyse av ristningsmateriale, utan å tematisere manifestert tid i landskapet, kan sjåast som å omgå samtidighetsproblemet, heller enn å løyse det.

Dersom ein ikkje kan påvise kronologisk signifikante trekk i materialet, er det også vanskeleg å argumentere for endring i det aktuelle førhistoriske samfunnet. I den forstand kan ein argumentere for at arkeologien har si eiga tid; tid som er manifestert i dei materielle spora, eit syn den kinesisk-amerikanske arkeologen Chang kan seiast å representere. Dette skal utdjupast nedanfor. Kor lang tid kulturell endring tar er eit sentralt tema innan arkeologien, kanskje meir implisitt enn eksplisitt. Den arkeologiske tida er ut frå dette også ei narrativ tid, som blir strukturert til ei samanhengande forteljing. Sjølv om det er vel kjent at dei arkeologiske periodane er ei systematisering av endringar i materiell kultur, og ikkje har noko med fortidige menneske si tidsoppleving å gjere, er implikasjonane av dette lite utvikla.

På feltarbeid undrar ein seg gjerne over kor lang tid det kan ha tatt å opparbeide eit kulturlag av ein viss størrelse. Kor lenge har menneske budd på eitt og same busetnadsområde? Kor lang bruksfase har eit bestemt gravfelt? Dette er spørsmål som kan generere ulike svar, i høve til kva aspekt som blir belyst. Arkeologien sine mange og lange diskusjonar om kva datering som er den rette for eit gitt materiale kan sjåast som eit uttrykk for og ein arv frå eit positivistisk vitskapsideal, beslekta med ei leiting etter det autentiske og opphavlege (sjå Hygen 1999:55). Den definitive dateringane er imidlertid like uoppnåeleg som den definitive fortolkinga. Ved å problematisere temporale element i større grad blir faget ei reflekterande verksemd i høve til nåtida. Monumentale byggverk som må ha tatt årevis å oppføre kan representere ei motvekt til dagens samfunn, der rask endring og omstilling vert sett som viktige eigenskapar. Kunnskap om andre tilhøve kan danne basis for refleksjon rundt eige tilvære. Dette viser også at arkeologisk tid ikkje er eit marginalt tema; tidsproblematisering omfattar emne med relevans for faget si rolle i vår eiga samtid (sjå til dømes Adam 1990:5).

Kan ein skilje mellom ulike typar tid i arkeologisk analyse?

Stig Welinder skil mellom menneskeleg (erfart, opplevd) tid og vitskapleg (naturvitskapleg, objektiv) tid. Som litteraturgjennomgangen viser, har arkeologien i lang tid basert tidssynet sitt på ein naturvitskapleg tidsdiskurs. I 1967 vart eit sekund

definert på følgjande måte;

the duration of 9,192,631,770 periods of the radiation corresponding to the transition between two hyperfine levels of the ground state of ^{113}Cs (Welinder 1992:6).

Ein må anta at ein slik definisjon er nyttig for fysikarar, men har denne kunnskapen relevans for mennesket si oppleving av sitt eige tilvære, i dag eller i fortida? Eller som idéhistorikaren Trond Berg Eriksen uttrykker det; *det øyeblikket som tilhører den opplevde tid, er åpenbart av ett annet slag enn det øyeblikket som matematikken eller mekanikken forutsetter som et punkt på en rett linje eller på en sirkel* (Eriksen 1999:265). Sjølv om ein kunne måle eit fortidig tidsforløp med atomklokker, er verdien av denne kunnskapen ikkje sjølvstøtt gjeve (Welinder 1992:7; jmf. Karlsson 2001). Landskapet, rommet, har ikkje faste punkt arkeologien kan bruke til å studere fortidige menneske si oppfatting av dette landskapet (Welinder 1992:11f). Welinder meiner likevel det er muleg å studere fortidige menneske si tidserfaring gjennom arkeologisk materiale (ibid.:12). Han argumenterer for dette på bakgrunn av funn frå to gravfelt, eitt norsk og eitt svensk. Ula-feltet i Østfold er eit gravfelt frå eldre jernalder, med eit tidsspenn i funnmaterialet frå keltisk/førromersk jernalder til folkevandringstid. Gravminna består av runde haugar, firkanta haugar og ei overvekt av flatmarksgraver (Vibe-Müller 1987). Delar av beinmaterialet frå dette feltet lot seg alders- og kjønnsbestemme, og det kunne påvisast skilnader i gravgods mellom jenter og kvinner av ulik alder. Graver med spedbarn inneholdt ikkje gravgods, medan graver med unge kvinner mellom 15 og 35 år inneholdt ein sigd. Kvinner eldre enn dette vart gravlagt med draktsmykke. Welinder meiner desse samanhengane fortel noko om ulik rolle i høve til biologisk og sosial syklus. Han hevdar at deponering av ein sigd, eit reiskap for å hauste korn eller fôr, hjå kvinner i fruktbar alder kan vere assosiert med idear om reproduksjon. Vidare seier han at gravlegging av eldre kvinner iført drakt med smykke kan ha samheng med status knytta til deira rolle som mødre til vaksne barn, kanskje særleg menn. I gravmateriale frå Bjurhovda i Midt-Sverige kunne det også påvisast skilnader i gravgods som korrelerte med alder, både for kvinner og menn. Welinder meiner ein kan skilje mellom personar som vart ansett som vaksne, og dei som ikkje var opptatt som vaksne av samfunnet. Dette var ikkje knytta til ein bestemt biologisk alder, men til status og sosiale roller. Welinder meiner denne biologiske og sosiale tidsforståinga ville bli oppfatta som lineær i høve til individet, men syklisk for samfunnet over tid (Welinder 1992:15).

Sosial identitet og kjønnsroller er sentrale tema i arkeologiske studier av gravmateriale, og det er her ikkje rom for å gå i detaljar angående Welinder sin bruk av materialet. Det er imidlertid ikkje uproblematisk å oppfatte gravgods som

ei direkte avspesling av den døde si rolle i samfunnet medan vedkommande var i live. Fleire studier har lagt vekt på å sjå gravmateriale som ledd i å konstruere ein (idealisert) identitet, og at slik rituell praksis kan ha tyding for gjenopprettinga av orden i samfunnet til dei gjenlevande (til dømes Kristoffersen 1997; Hanisch 2001; Kyvik 2002). Å studere kjønnsroller gjennom gravgods er materiale for eigne avhandlingar (til dømes Dommasnes 1976; Rabben 2002). Korvidt det er relevant å skilje mellom kvinneleg og mannleg tid, slik det kan oppfattast at Welinder gjer, er også eit tema som fortener grundigare handsaming enn det er råd å gi her⁵. Det er imidlertid interessant at Welinder sin studie eksplisitt bringar inn tidsaspektet som eit viktig element i tolkinga av materialet.

Også andre analysar legg vekt på at det er skilnad på å studere ein heil region, og ein einskild buplass, også tidsmessig. Forsberg introduserer omgrepa *top down* og *bottom up* for å skjelne mellom det individuelle og det systemiske i studier av ein bronsealderlokalitet og røyser, basert på Stig Sørensen sine tankar om menneskeleg kultur som situert mellom *det uendelig små* og *det uendelig store* (Forsberg 1999:251). Å forklare eit kulturelt fenomen som resultat av regional endring, er eit forskjellig utgangspunkt frå å forklare gravskikk ut frå individuelle særpreg ved individet som vart gravlagt. Å forklare ut frå ein større heilskap er nyttig og nødvendig, men kombinasjon av det generelle og det spesifikke er nødvendig dersom arkeologien skal studere *fortidens livsformer* (Sørensen 1993:6; sjå også Adam 1990:3). I denne samanhengen blir også tidsperspektivet eit relevant refleksjonstema, og arbeidet til den kinesisk-amerikanske arkeologen Chang kan representere ei muleg tilnærming.

Chang publiserte i 1967 *Rethinking Archaeology*, der han argumenterer for at det lar seg gjere å skilje mellom ulike typar tid i arkeologiske studier. Chang problematiserer omgrepa tid og rom, begge sentrale i arkeologien (Chang 1968:18, 23). Chang opererer med to ulike tidsomgrep, ei vitskapleg og ei kulturell tid. Chang si vitskaplege tid er den same som vi kallar naturvitskapleg tid, medan den kulturelle tida treng litt meir forklaring. Umiddelbart gir uttrykket kulturell tid lett assosiasjonar til opplevd og subjektiv tid, men det er ikkje dette Chang er ute etter. Han er ikkje interessert i korkje filosofiske eller fysiske diskursar om tid (Chang 1968:18f), og det kulturelle tidsomgrepet hans kan seiast å representere ei spesifikk arkeologisk tid. Heller ikkje er førhistoriske menneske sine tidserfaringar tilgjengelege for oss, desse er tapt, seier Chang (ibid:26). Det han meiner å få fram er ei systemisk tid manifestert i sosial interaksjon. Den vil likevel ikkje vere overlappande med tidserfaring observert i

⁵ Ermarth argumenterer for at kvinner har levd utanfor (den kvite-mannsdominerte-overklasse) historia, og slik sett ikkje har det same tilhøvet til den historiske tida som menn (Ermarth 1992:17, 154, fotnote 15). Sosiologen Paul Connerton nemner i samband med studier av korleis kollektive minne blir rituell oppretthaldne i eit samfunn, at individ frå ulike sosiale klassar, og også kvinner og menn, vil hugse hendingar på ulik måte (Connerton 1996:28). Sjå også Julia Kristeva sin artikkel *Kvinnetid* (1979).

levande samfunn, som i antropologiske studier (ibid:35f). Sosialantropologien fangar ikkje varigheten av sosial interaksjon, meiner Chang (ibid:30). Den systemiske tida er altså ikkje berre påvisbar endring i eit arkeologisk materiale, men all endring av ulik varighet, overlapping og rekkefølge som kan påvisast. Dette gjer det muleg å ta ulike utgangspunkt ut frå kva problemstillingar ein vil undersøke i samband med ein lokalitet. Chang si kulturelle tid omfattar også den opplevde tida, altså tid slik den blir sett i eit einskild samfunn, i tillegg til aspekta som er nemnt ovanfor (ibid:25f).

*These assumptions make it both possible and meaningful to take **points of reference** from the sequence. These points of reference may be representations of events, activities, ecological landmarks, structural landmarks, and the like, or their parts and/or their combinations. A temporal segment spans the entire distance between two points, and its content serves as the basic unit for both analysis and comparison (Chang 1968:26).*

Å avvise den fysiske og den filosofiske tidsdiskursen, slik Chang gjer, er imidlertid ikkje nødvendig eller ønskeleg. Den fysiske tidsdiskursen må seiest å vere rådande i arkeologien, men kanskje er det ikkje her dei mest interessante tankane kan hentast. Relevansen av den fysiske tida er ikkje sjølvsgd for eit fag som arkeologi (Bailey 1983; Welinder 1992; Karlsson 2001), og den filosofiske diskursen kan sjåast som eit supplement til Chang sine tankar om systemisk tid. Sosiologen Barbara Adam argumenterer for at det nødvendig å overskride faggrensar i studiet av tid (...) *because the study of time is a topic quite unlike any other academic subject* (Adam 1990:18).

Ingold nyttar den russiske litteraturforskarer og filosofen Bakhtin sitt *kronotop*-omgrep for å karakterisere stader som er lada med tid (Ingold 1993:169, med ref. til Bakhtin 1938)⁶. Kronotopen, eller *tids-staden*, er ei foreining av tid og stad. Sjølv om begge desse elementa er konstituerande for tids-staden, er tidselementet det viktigaste i den litterære kronotopen (Bakhtin 1938:86; sjå også Johansen 1988: 14,18), som er heilt avgjerande for struktureringa av ein tekst (Bakhtin 1938: 250). Kronotopen er på sett og vis ein stad med si eiga tid, og Ingold fokuserer på tids-stader i landskapet. At omgjevnaden har innverknad på tidsoppfatting har også blitt tatt opp av andre arkeologar (Bailey 1983; Bradley 1998; Hygen 1999: 14-17, 37f; Olivier 2001). Strukturering av omgjevnaden og menneskeleg handling påverkar kvarandre gjensidig. Oppleving av tid er eit element som er inkorporert i denne prosessen. Bradley argumenterer for at jordbrukande samfunn kan ha hatt ei anna tidsoppfatting enn jeger-sankarsamfunn (Bradley 1998:51-67). Med

⁶ Bakhtin sin tekst er skriven i 1937-1938, medan avslutningsdelen *Concluding Remarks* er skriven i 1973. For å halde refereringa enkel viser eg likevel til 1938, sjølv om avsluttinga er skriven på eit seinare tidspunkt.

eit erverv som kravde større grad av bufasthet kan kontinuitet mellom fortid og nåtid ha blitt viktigare. I motsetnad til tidlegare forskning på området, meiner ikkje Bradley at det er ein årsakssamanheng mellom bufasthet og ei endra tidsoppfating, men at det likevel er indikasjonar på at desse faktorane heng saman. Dette synet baserer Bradley på studier av neolittiske gravmonument. Han meiner desse endrar seg frå å vere lukka monument, der den døde er avsondra frå dei levande si verd, til monument med passasjar inn til gravkammeret, som ga dei levande tilgang til grava og leivningane. Bradley meiner dette kan oppfattast som eit uttrykk for forfedrekult (ibid.). Connerton meiner at det fysiske miljøet menneske omgir seg med endrar seg relativt lite, *so providing us with an image of permanence and stability (...)* (Connerton 1996:37). Erindring, som opplagt er ein føresetnad for tidsoppleving, er for Connerton meir sosial enn individuell⁷. Han meiner at rituell praksis har ei viktig oppretthaldande rolle for dette kollektive minnet, gjennom å manifestere seg i det han kallar *habit-memory*. Dette kan skildrast som ein ikkje-diskursiv kunnskap, det vil seie ikkje primært verbal, men kroppsleggjort kunnskap. Denne kunnskapen blir overlevert og oppretthalde gjennom handling (Connerton 1996). Implikasjonar av slik kunnskap har ennå fått relativt lite omfang i arkeologien, men opnar for nye og interessante vinklingar. Landskap og lokalitet er sentrale arkeologiske einingar i arkeologisk terminologi. Kanskje har også den arkeologiske litteraturen sine egne kronotopar, som kan studerast i forlenginga av å analysere litterære element i arkeologisk tekst.

⁷ (...) *our images of social spaces, because of their relative stability, give us the illusion of not changing and of rediscovering the past in the present* (Connerton 1996:37; jmf. Ingold 1993; Olivier 2001).

Avslutning

För postprocessuella arkeologer är historia också en politisk och ideologisk fråga. Även om vi förnekar detta bör vi fråga oss på vilka grunder vi tillskriver det förflutna betydelse (Hegardt 1997:19).

Eg håpar her å ha vist at den arkeologiske bruken av tid er meir kompleks enn vi tenker over til dagleg. Sjølv om eg hevdar at faget har vore dominert av den lineære evolusjonstida, skal dette ikkje oppfattast som eintydig argumentasjon for å forlate denne i faget. Det er uansett neppe muleg. Det er heller ikkje bruken av naturvitskaplege metodar eg kritiserer, snarare mangelen på diskusjon omkring tidsmessige føresetnader for og følger av å knytte saman ulike tidsdiskursar narrativt. Grensene mellom fortid og nåtid er ikkje sjølvstøtt gjevne (Bailey 1983; Ingold 1993; Hygen 1999; Karlsson 2001). Tida er ein del av mennesket si befatting med verda. Dette er eit tema arkeologien i lita grad har forhalde seg til, snarare har evolusjonstida vore dominerande, som konstant og einsarta overalt og til alle tider. Det er fleire tidsmessige 'lag' som kan studerast, studier som kan berikast gjennom eksplisitt diskusjon om dei ulike tidsaspekta ved arkeologisk forskning. Arkeologar, som tek sikte på å framskaffe kunnskap om materiell kultur, har gode føresetnader for å utvikle det teoretiske apparatet som trengst for arkeologien sine særskilde faglege problem (Olsen 1997:21), og ei problematisering av tidsaspektet kan vere ei forlenging av dette. Ein slik diskusjon kan vinne på å trekke inn kunnskap frå filosofi og litteraturstudier, som eksplisitt tematiserer menneskeleg og narrativ temporalitet. Slike perspektiv kan synast vanskeleg å sameine med arkeologisk verksemd slik den skjer i dag. For å gjere kontekstuelle analyser er ei oppfatting av sekvens og samtidighet nødvendig. Den lineære tidsaksen som deler inn tida i periodar er ein nyttig ordnande struktur innanfor det arkeologiske historiesynet. Imidlertid tyder poststrukturaliske og fenomenologiske analysar av arkeologisk kjeldemateriale på at nyansering av lineære tidsmessige element ikkje berre er mulig, men genererer også interessante tankar omkring menneskeleg handling i fortida.

Sjølv om grensene mellom fortid og nåtid kan vere problematiske å trekke, forhaldar menneske seg alltid til noko fortidig og framtidig. Vi forstår oss sjølve og verda rundt oss gjennom temporalitet, gjennom eiga og fortalt erfaring. Menneske

søker påviseleg meining i fortida, anten det dreiar seg om ei mytisk historieforståing eller historie i vestleg, lineær forstand. Temporalitet er manifestert i verda gjennom fysiske leivningar (Olivier 2001:66; Johansen 1988:19). Eikvar 'nåtid' er såleis ikkje ei isolert utstrekna av tid, men er akkumulert gjennom ein føregåande prosess (Olivier 2001:66). Tida er meir enn eit eksternt og abstrakt rammeverk, den er tilstades i verda gjennom monument i landskapet, som biologiske prosessar, som sosialt strukturerande prinsipp. Arkeologien skal ikkje oppgi å få gode dateringar på sine kjeldemateriale, eller oppgi forsøk på å sette desse inn i ein større historisk samanheng. Men faget kan tilførast nye problemstillingar gjennom å klargjere meir kva type tid ein studerer i ein gitt samanheng. Tid grip inn i all arkeologisk verksemd; som kronologi, som tidsavstand mellom fortid og nåtid, som menneskeleg tidserfaring og som narrativ tid. Det er skilnad på å studere hendingar med kort tidsforløp, og prosessar som har tatt generasjonar og kanskje opptil fleire hundre eller tusen år. Med medvit om at det finst ulike typar tid opnar det seg eit mangfald av nye tilnæringsmåtar, både for å analysere arkeologisk materiale og faget si eiga rolle som kunnskapsprodusent.

Tilhøvet mellom narrativ og opplevd tid er, som Ricoeur viser, svært komplekst. Ettersom arkeologien er del av ei historisk tidsforståing har dette arkeologisk relevans. Ei arkeologisk forteljing består av fleire stemmer, som ikkje kan sameinast til ei forteljing utan å gi einskilde kjelder førerang framfor andre. Multivokaliteten blir erstatta av ei samanhengande og progressiv forteljing, som gjer ei eller få stemmer dominerande på bekostning av andre. Den narrative tida er eit sentralt strukturerande element i denne prosessen. Ved å problematisere dette elementet i arkeologisk tekst må ein også handsame problemstillingar som tradisjonelt ikkje blir sett som arkeologiske tema. Tidlegare konstante einingar, som den historiske tidsaksen, tilhøvet mellom fortid, nåtid og subjekt blir historisert, og kan ikkje sjåast som sjølvsgatt gjevne. Dette synleggjer at arkeologi er eit fag med relevans for nåtida. Det er eit fag som formidlar verdiar, og er med og definerer det menneskelege (sjå til dømes Keller 1978; Gosden 1994:37; Myhre 1994). Sjølv om desse aspekta kan synast vanskelege å sameine med arkeologisk verksemd slik den skjer i dag, er det nødvendige innsikter faget må forhalde seg til. Eit humanistisk fag bør stille spørsmål ved vedtekne sanningar (Schaanning 1997:69), dette inneber også problematisering av eiga verksemd. Av den grunn kan diskusjon omkring arkeologien sine framstillingsformer og epistemologiske føresetnader ikkje utelukkande overlatast til andre fag.

Arkeologi hentar store delar av sitt teoretiske apparat frå fag som studerer levande samfunn, som sosialantropologi, sosiologi og filosofi, utan at arkeologien sitt langt større tidsspenn blir tematisert (men sjå Gosden 1994:192 for nyansering av dette synet). Basert på Zapffe sine tankar om litteratur hevdar Keller at tidsavstanden til fortida bryt ned barrierar ein vanlegvis har når ein blir presentert

for stoff som ligg nærare i tid og stad. Zapffe meiner at dramatiske hendingar får eit anna meiningsinnhald når vi har avstand til dei, anten avstanden er av geografisk eller tidsmessig art. Det *grufulle* blir *storslagent* når det skjer langt borte frå vårt eige nærområde. Som følge av dette har arkeologien eit ansvar for kva verdiar den formidlar (Keller 1978:49; sjå også Hygen 1999:53).

Nettopp på grunn av den store tidsavstanden til stoffet er det mulig å presentere ideologier og oppfatninger som folk ville reagere sterkt imot, dersom framstillingen gjaldt deres egen samtid. (...) Mens de samfunnsvitenskapelige disipliner arbeider med konkrete saksforhold i samtiden, arbeider de kulturhistoriske fag i mye større grad med grunnverdiene i vår kulturoppfatning. (Keller 1978:93).

Keller argumenterer vidare for at ved å stille seg upolitisk, og underkjenne si rolle i samtida, verkar faget konserverande (Keller 1978:79, 89f). Med andre ord; ved ikkje å handle handlar ein likevel. Romantiseringa av vikingtida er eit døme på at Keller her er inne på noko viktig. Dette gjeld ikkje berre NS sin bruk av fortida i sin propaganda (Myhre 1994), vikingromantikken er også til stades i meir harmlause samanhengar, som markedsføring innan turistindustrien, i logoar for norske bedrifter, i samband med OL på Lillehammer og så vidare. Ein kan gjerne spørre kvifor dagens nordmenn ønskjer å identifisere seg med eit samfunn der vald og drap ser ut til å ha vore ein del av æreskodeksen, og det å eige andre menneske som slavearbeidskraft var akseptert (Solberg 2000). Både samtidige europeiske kjelder og norrøne soger nedskrive i mellomalderen, teiknar eit bilete av eit valdeleg vikingsamfunn. Sjølv om kjeldeverdien av desse for å belyse vikingtida er omdiskutert, er truleg biletet ikkje heilt uberettiga (ibid:215-218, 255). Normene i vikingsamfunnet må ha gått på tvers av mange verdiar vi set høgt i vårt samfunn i dag. Kanskje representerer Zapffe sine tankar ei forklaring på kvifor vikingen likevel kan sjåast som arketypisk norsk. Skjønnlitterære og historiske forteljingar har, som både Zapffe og Ricoeur viser, grunnleggjande likskapar, og verkar inn på den menneskelege verdserfaringa. Dei arkeologiske narrativene kan både sjåast som kunnskap om *det andre*, og som monument over si eiga samtid. Når kunnskapen blir presentert i ei narrativ form som berre tillet det tidsmessig samanhengande å komme til syne, bør ein også formidle det faktum at framstillinga er ei form som nettopp har samanheng og kontinuitet som ordnande prinsipp. Arkeologifaget har ei samfunnsmessig rolle i høve til kva verdiar det formidlar. Kva moralsk vurdering ein har av desse, vil vere opp til den einskilde forskar, så vel som institusjonelle rammer for arkeologisk verksemd. Dersom det er ei målsetnad å hindre at arkeologisk kunnskap blir brukt til å legitimere interesser i nåtida, er formidling av kompleksiteten i arbeidet med å framstille kunnskap om fortida av stor tyding. Arkeologar har eit ansvar for å formidle den fragmentariske

prosessen kunnskapsproduksjon er. Ein kompliserande faktor er nettopp det tidslege, som kan studerast på fleire måtar enn det som har vore utbreidd i faget. Mennesket si historie kan studerast som naturhistorie; som hendingar som faldar seg ut over ei ekstern og irreversibel tidslinje. Tid er imidlertid eit langt meir komplekst fenomen enn ei einsretta linje. Dersom arkeologien vil studere det genuint menneskelege må også mennesket sin temporalitet, og denne sine mulege framstillingsmåtar, vere eit tema i studieprosessen.

Etterord

Jeg vil takke veilederen min, Lars Forsberg, for gode veiledninger i forbindelse med hovedfagsoppgaven. Gro O. Kyvik, Per Ditlef Fredriksen og Astrid Nyland skal ha takk for mange og gode diskusjoner. Hans Bryjulf Huset og familien min fortjener en spesiell takk. Til sist vil jeg også takke Terje Østigård for redaksjonelle innspill.

-
- Adam, B. 1990. *Time and Social Theory*. Polity Press, Oxford.
- Augustin, A. 1948. The Confessions. I Oates, W. J. (red.). *Basic Writings of Saint Augustine*. RandomHouse Publishers, New York. Vol 1: 3-259.
- Bailey, G. 1983. Concepts of Time in Quaternary prehistory. *Annual Review of Anthropology* 12:165-192.
- Bakhtin, M. M. 1938. Forms of Time and of the Chronotope in the Novel. Notes towards a Historical Poetics. I Holquist, M.(red.). *The Dialogic Imagination. Four Essays by M.M.Bakhtin*: 84-258. University of Texas Press, Austin 1998 (1981).
- Bakka, E. 1963. Forntida i Odda, Ullensvang og Kinsarvik. I O. Koltveit (red.). *Odda, Ullensvang og Kinsarvik i gamal og ny tid*. Odda, Ullensvang og Kinsarvik Bygdeboknemnd. Bygdesoga I: 47-205.
- Berglund, B. 1995. *Tjøtta-riket. En arkeologisk undersøkelse av maktforhold og sentrumsdannelser på Helgelandskysten fra Kr.f. til 1700 e.Kr.* Dr.philos.avhandling, Fakultet for arkeologi og kulturhistorie/AVH, Universitetet i Trondheim.
- Biers, W. R. 1996 (1992). *Art, Artefacts, and Chronology in Classical Archaeology*. Routledge, London, New York.
- Bintliff, J. 1998. A Siege Mentality of Lampeter? Let Ludwig in – He’s a Friend. *Archaeological Dialogues*. Vol.5, nr.1:37-43.
- Bintliff, J. 2000. Archaeology and the Philosophy of Wittgenstein. I Holtorf, C. og Karlsson, H. (red.). *Philosophy and Archaeological Practice. Perspectives for the 21st Century*: 153-173.. Bricoleur Press, Göteborg 2000.
- Bourdieu, P. 1963. The attitude of the Algerian peasant toward time. I Pitt-Rivers, J. (red.). *Mediterranean Countrymen. Essays in the Social Anthropology of the Mediterranean*: 55-72. Mouton & co, Paris, La Haye 1963.
- Bradley, R. 1998. *The Significance of Monuments. On the shaping of human experience in Neolithic and Bronze Age Europe*. Routledge. London, New York.
- Bratli, T. 1993. *Evolusjonismen og det moderne: Ein analyse av tilkomsten av arkeologien som vitskapleg disiplin*. Magisteravhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Brömel, A. T. 1837a. Om Norges Fiskerier i Fortiden. *Urda*. Et norsk antiqvarisk-historisk tidsskrift. Udgivet af Directionen for Det Bergenske Musæum. Første Bind: 119-132. Bergen 1837. Forlagt af Det Bergenske Musæum.
- Brömel, A. T. 1837b. Gulathinget. *Urda*. Et norsk antiqvarisk-historisk tidsskrift. Udgivet af Directionen for Det Bergenske Musæum. Første Bind: 73-88. Bergen 1837. Forlagt af Det Bergenske Musæum.

- Chang, K. 1968 (1967). *Rethinking Archaeology*. Random House, New York.
- Christie, W. F.K. 1837. Om Helle-Ristninger og andre Indhugninger i Klipper, især i Bergens Stift. *Urda*. Et norsk antiqvarisk-historisk tidsskrift. Udgivet af Directionen for Det Bergenske Musæum. Første Bind: 91-97. Bergen 1837. Forlagt af Det Bergenske Musæum.
- Connerton, P. 1996 (1989). *How Societies Remember*. Cambridge University Press.
- Damm, C. 2001. Another Time, Another History? Or How to Write the History of the Bugakhwe in Botswana. I Karlsson, H. (red.). *It's About Time. The Concept of Time in Archaeology*. 29-43. Bricoleur Press, Göteborg 2001.
- Darwin, C. 1900. *The Origin of Species. By means of natural selection or the preservation of favoured races in the struggle for life*. London.
- Dommasnes, L. H. 1976. *Yngre jernalder i Sogn - Forsøk på sosial rekonstruksjon*. Upublisert mag.art.avhandling. Universitetet i Bergen.
- Dommasnes, L. H. 1998. *Tradisjon og handling i førkristen vestnorsk gravsikk. II. Fra Vereide til vikingtid*. Dr.avhandling i arkeologi. Universitetet i Bergen. Bind 2.
- Eriksen, T. B. 1999. *Tidens historie*. J.M.Stenersens Forlag A-S, Oslo.
- Ermarth, E. D. 1992. *Sequel to History: Postmodernism and the Crisis of Representational Time*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Farbregd, O. 1979. Kolgroper – talrike og viktige, men problematiske minne frå vår eldste jernalder. I Nydal, R. et.al. (red.). *Fortiden i søkelyset. Datering med C14-metoden gjennom 25 år*: 131-137. Laboratoriet for Radiologisk Datering, Trondheim 1979.
- Fløistad, G. 1993. *Heidegger. En innføring i hans filosofi*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Forsberg, L. 1999. The Bronze Age Site at Mårtenfåboda in Nysätra and the Settlement Context of the Cairns on the Coast of North Sweden. I Huurre, M. (red.). *Dig it all. Papers dedicated to Ari Sritiäinen*: 251-289. The Finnish Antiquarian Society, The Archaeological Society of Finland, Helsinki 1999.
- Foucault, M. 1972. *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. Pantheon Books, New York.
- Foucault, M. 1988 (1965). *Madness and Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason*. Vintage Books Edition, Random House, Inc., New York.
- Foucault, M. 1990 (1986). *The Care of the Self. The History of Sexuality Volume 3*. Penguin Books, London.
- Foucault, M. 1991 (1977). *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. Penguin Books, London.
- Foucault, M. 1992 (1985). *The Use of Pleasure. The History of Sexuality Volume 2*. Penguin Books, London.
- Foucault, M. 1998 (1978). *The Will to Knowledge. The History of Sexuality Volume 1*. Penguin Books, London.
- Fredriksson, G. 1996 (1994). *Wittgenstein*. Forlaget Oktober a.s., Oslo.
- Fægri, K. 1979. Før og etter C14. I Nydal, R. et.al. (red.). *Fortiden i søkelyset. Datering med C14-metoden gjennom 25 år*: 81-93. Laboratoriet for Radiologisk Datering, Trondheim 1979.
- Gadamer, H.-G. 1988 (1975) *Truth and Method*. Sheed and Ward, London.

- Gell, A. 1992. *The Anthropology of Time. Cultural Constructions of Temporal Maps and Images*. Berg, Oxford.
- Gjessing, G. 1977. *Idèer omkring førhistoriske samfunn*. Universitets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke, nr.2. Oslo.
- Gosden, C. 1994. *Social Being and Time*. Blackwell, Oxford.
- Gräslund, B. 1996. *Arkeologisk datering*. Studentlitteratur, Lund.
- Gulliksen, S. 1979. Hvor nøyaktig er C14-metoden? I Nydal, R. et.al. (red.). *Fortiden i søkelyset. C14-datering gjennom 25 år*: 69-81. Laboratoriet for Radiologisk Datering, Trondheim 1979.
- Gustafson, G. 1906. *Norges oldtid. Mindesmærker og oldsager*. Gammel norsk kultur i tekst og bilder. Udgivet af Norsk Folkemuseum. Kristiania.
- Haavaldsen, P. 1982. *Økonomiske enheter og sosiale grupper. Livbergingsgrunnlag og sosial struktur i eldre jernalder i Søndre Vestfold*. Avhandling til magistergraden i nordisk arkeologi ved Universitetet i Oslo.
- Haber, F. C. 1978 (1959). *The Age of the World. Moses to Darwin*. Greenwood Press, Publishers. Westport, Connecticut.
- Hagen, A. 1979. Arkeologene og C14-metoden. I Nydal, R. et.al. (red.). *Fortiden i søkelyset. Datering med C14-metoden gjennom 25 år*: 93-101. Laboratoriet for Radiologisk Datering, Trondheim 1979.
- Hagen, A. 1983 (1967). *Norges Oldtid*. 3.utg. (revidert) Pensumtjeneste AS, opptrykk 1995. J.W.Cappelens Forlag a.s., Oslo.
- Hanisch, M. 2001. Gravritualene – fortellinger om ære? – ett nytt perspektiv på vestnorsk gravmateriale fra romertid og folkevandringstid. Upublisert hovedfagsoppgåve i arkeologi. Universitetet i Bergen.
- Hansen, A. M. 1904. *Landnåm i Norge. En utsigt over Bosetningens historie*: 98-208. W.C. Fabritius & Sønner A/S, Kristiania.
- Hegardt, J. 1997. *Relativ betydelse. Individualitet och totalitet i arkeologisk kulturteori*. Doktoravhandling i arkeologi. Occasional Papers in Achaeology, 12. Institutionen for arkeologi och antik kultur, Uppsala universitet.
- Helgen, G. 1982. *Odd og egg. Merovingertidsfunn fra Hordaland, Sogn og Fjordane*. Hagen, A. og Myhre, B. (red.). Arkeologiske avhandlinger fra Historisk museum, No.3, Universitetet i Bergen.
- Helliksen, W. 1992. Evolusjonisme i norsk arkeologi. Diskutert med utgangspunkt i A.W.Brøggers hovedverk 1909-1925. Avhandling til magistergrad i nordisk arkeologi ved Universitetet i Oslo.
- Hesjedal, A. 2000. *Samisk forhistorie i norsk arkeologi 1900-2000*. Dr.avhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Hinsch, E. 1951. Førromersk jernalder i Norge. Særtrykk av *Finska fornminnesföreningens tidskrift* 52: 51-71. Nordiska Arkeologmötet 1951.
- Hinsch, E. 1953. *Yngre steinalders stridsøkskulturer i Norge*. Universitetet i Bergen. Årbok 1954. Historisk-antikvarisk rekke Nr.1.
- Hodder, I. (red.) 1987. *Archaeology as Long-Term History. New Directions in Archaeology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Holtorf, C. og Karlsson, H. (red.) 2000. *Philosophy and Archaeological Practice. Perspectives for the 21st Century*. Bricoleur Press, Göteborg.

- Hougen, B. 1924. *Grav og gravplass. Eldre jernalders gravskikk i Østfold og Vestfold*. Videnskapsselskapets Skrifter. II.Hist.-Filos. Klasse 1924. No.6. A.W.Brøgger's Boktrykkeri A-S.
- Hygen, A. 1999. *Fornminneforvaltning i praksis. Vern, bevaring og bruk av førreformatoriske kulturminner*. Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen, 3.
- Ingold, T. 1993. The temporality of landscape. *World Archaeology* 25 (2): 152-174.
- Jenkins, K. 1999. *Why History? Ethics and Postmodernity*. Routledge, London and New York.
- Johansen, A. 1988. Mytiske landskap. *Profil* 2/88, Kulturens tid: 12-27.
- Karlsson, H. 1998. *Re-thinking Archaeology*. Gotarc, series B, Gothenburg Archaeological Theses, No.8. Dr.avhandling ved Universitet i Göteborg.
- Karlsson, H. 2001. Time for an Archaeological "Time-out"? I Karlsson, H. (red.). *It's About Time. The Concept of Time in Archaeology*: 45-61. Bricoleur Press, Göteborg 2001.
- Karlsson, H. (red.). *It's About Time. The Concept of Time in Archaeology*. Bricoleur Press, Göteborg 2001.
- Keller, C. 1978. *Arkeologi – virkelighetsflukt eller samfunnsforming*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Klindt-Jensen, O. 1975. *A History of Scandinavian Archaeology*. Thames and Hudson, London.
- Knapp, B. 1992. Archaeology and *Annales*: time, space, and change. I Knapp, B. (red.) *Archaeology, Annales, and Ethnohistory*: 1-21. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kristeva, J. 1979. Kvinnetid. *Arr. Idèhistorisk tidsskrift* vol.1: 36-47, 1995.
- Kristoffersen, S. 1997. *Dyreornamentikkens sosiale tilhørighet og maktpolitiske sammenheng. Nydamstil og Stil I i Sør- og Sørvestnorge*. Dr.avhandling Universitetet i Bergen.
- Kuhn, T. S. 1970 (1962). *Vitenskapelige revolusjoners struktur*. Spartacus Forlag AS, Oslo 1996.
- Kyvik, G. 2001. Fenomenologiske perspektiver på tid i arkeologi. *Meta. Medeltidsarkeologisk tidsskrift* vol.3: 49-57, 2001.
- Kyvik, G. 2002. Begrepet Livsverden - Fenomenologiske perspektiver. Borum Eshøj og den kosmogoniske død. Upublisert hovedfagsoppgåve i arkeologi. Universitetet i Bergen.
- Lorange, A. L. 1889. *Den yngre jernalders sverd. Et bidrag til vikingetidens historie og teknologi*. Efter forfatterens død og ifølge hans ønske udgivet ved Ch. Delgobe. John Griegs Bogtrykker, Bergen.
- Lothe, J. 1994. *Fiksjon og film. Narrativ teori og analyse*: 61-85. Universitetsforlaget AS, Oslo.
- Mandt, G. 1991. *Vestnorske ristninger i tid og rom. Kronologiske, korologiske og kontekstuelle studier*. Dr.avhandling i arkeologi. Universitetet i Bergen. Bind 1 og 2.
- Marstrander, S. 1979. C14-dateringer, resultater og problemer i arkeologien. I Nydal, R. *et.al.* (red.). *Fortiden i søkelyset. C14-datering gjennom 25 år*: 101-111. Laboratoriet for Radiologisk Datering, Trondheim 1979.
- Montelius, O. 1900. Typologien eller utvecklingsläran tillämpad på det menckliga arbetet. *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift* 10: 237-268.
- Myhre, L. N. 1994. *Arkeologi og politikk. En arkeo-politisk analyse av faghistoria i tida 1900-1960*. Varia 26, Universitetes Oldsaksamling, Oslo.
- Neumann, J. 1837a. Bjerghulerne i Bergens Stift. *Urda*. Et norsk antiqvarisk-historisk tidsskrift. Udgivet af Directionen for Det Bergenske Musæum. Første Bind: 201-229. Bergen 1837. Forlagt af Det Bergenske Musæum.

- Neumann, J. 1837b. Kong Balders Grav. *Urda*. Et norsk antiqvarisk-historisk tidsskrift. Udgivet af Directionen for Det Bergenske Musæum. Første Bind: 27-36. Bergen 1837. Forlagt af Det Bergenske Musæum.
- Neumann, J. 1842. Oldtidsminder paa Karmøen. *Urda*. Et norsk antiqvarisk-historisk tidsskrift. Udgivet af Directionen for Det Bergenske Musæum. Annet Bind: 213-241. Bergen 1842. Forlagt af Det Bergenske Musæum.
- Nydal, R. *et.al.* 1979 (ed.). Fortiden i søkelyset. C14-datering gjennom 25 år. Laboratoriet for Radiologisk Datering. Trondheim 1979.
- Oates, W. J. 1948. Introduction. I Oates, W. J. (red.). *Basic Writings of Saint Augustine*. Vol. 1: ix-xl. Random House Publishers, New York 1948.
- Olivier, L. C. 2001. Duration, Memory and the Nature of the Archaeological Record. I Karlsson, H. (red.). *It's About Time. The Concept of Time in Archaeology*. 61-70. Bricoleur Press, Göteborg 2001.
- Olsen, B. 1997. *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget AS, Oslo.
- Opedal, A. 1994. Arkeologien og det nasjonale. Gårdshistorisk forskning og nasjonale identitetsprosesser i tiden 1905 til 1955. Avhandling til magistergraden i nordisk arkeologi. IAKN. Det historisk-filosofiske fakultet ved Universitetet i Oslo.
- Rabben, A. 2002. Med vevsverd og stekepanne. Tekstilredskaper og kjøkkenredskaper i vestnorske mannsgrover fra yngre jernalder. Upublisert hovudfagsoppgåve i arkeologi. Universitetet i Bergen.
- Rabinow, P. 1991. Introduction. I Rabinow, P. (red.). *The Foucault Reader. An introduction to Foucault's thought*: 3-29. Penguin Books, London 1991 (1984).
- Rapaport, H. 1989. *Heidegger and Derrida. Reflections on Time and Language*. University of Nebraska Press, Lincoln and London.
- Ricoeur, P. 1983 (1981). The Narrative Function. I Thompson, J. (red.). *Hermeneutics and the Human Sciences: Essays on Language, Action and Interpretation*: 274-297. Cambridge University Press.
- Ricoeur, P. 1991a. Life: A Story in Search of a Narrator. I Valdès, M. J. (red.). *A Ricoeur Reader. Reflection and Imagination*: 425-437. Harvester Wheatsheaf. New York 1991.
- Ricoeur, P. 1991b. The Human Experience of Time and Narrative. I Valdès, M. J. (red.). *A Ricoeur Reader. Reflection and Imagination*: 99-117. Harvester Wheatsheaf. New York 1991.
- Ricoeur, P. 1991c. Narrated Time. I Valdès, M. J. (red.). *A Ricoeur Reader. Reflection and Imagination*: 338-355. Harvester Wheatsheaf. New York 1991.
- Ricoeur, P. 1999a. Den fortalte tid. I *Eksistens og hermeneutikk*: 161-181. Forlagt av H.Aschehoug og co. i samarbeid med fondet for Thorleif Dahls Kulturbibliotek og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, Oslo 1999.
- Ricoeur, P. 1999b. Metafor og referanse. I *Eksistens og hermeneutikk*: 5-59. Forlagt av H.Aschehoug og co. i samarbeid med fondet for Thorleif Dahls Kulturbibliotek og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, Oslo 1999.
- Ricoeur, P. 1999c. Hva er en tekst? I *Eksistens og hermeneutikk*: 137-161. Forlagt av H.Aschehoug og co. i samarbeid med fondet for Thorleif Dahls Kulturbibliotek og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, Oslo 1999.
- Schaanning, E. 1997. *Vitenskap som skapt viten. Foucault og historisk praksis*. Spartacus Forlag A/S, Oslo.

- Schaanning, E. 2000. *Fortiden i våre hender. Foucault som vitenshåndtør. Historisk praksis*. Bind 2. Dr.avhandling, historisk-filosofisk fakultet, Universitetet i Oslo. Acta humaniora nr.78. Unipub forlag, Oslo.
- Schnapp, A. 1996 (1993). *Discovery of the past*. British Museum Press, London.
- Schøning, G. 1826. *Reise gjennom Gudbrandsdalen 1775*. Utgit av G.F. Gunnensen. Kommissjon hos Thorbjørn Taalesen, Hamar 1826. Norsk Skoletidendes Boktrykkeri.
- Shanks, M. og Tilley, C. 1987. *Social Theory and Archaeology*. Polity Press, Oxford.
- Shanks, M. og Hodder, I. 1998. Processual, Postprocessual and Interpretive archaeologies. I Hodder, I. et.al. (red.) *Interpreting Archaeology. Finding meaning in the past*: 3-30. Routledge, London and New York 1998 (1995).
- Sherover, C. M. 1971. *Heidegger, Kant and Time*. Indiana University Press, Bloomington/London.
- Shetelig, H. 1912. *Vestlandske graver fra jernalderen*. Bergens Museums skrifter. Ny række.
- Shetelig, H. 1925. *Norges Forhistorie. Problemer og resultater i norsk arkeologi*. H. Aschehoug & co (W. Nygaard), Oslo.
- Solberg, B. 2000. *Jernalderen i Norge. Ca. 500 f.Kr. – 1030 e.Kr.* Cappelen Akademisk Forlag.
- Solli, B. 1996. *Narratives of Veøy. An Investigation into the Poetics and Scientifics of Archaeology*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, Ny rekke Nr.19. Dr.avhandling i arkeologi, Universitetet i Oslo.
- Staafl, B. M. 1994. *An Essay on the Theory of History in Swedish Archaeology*. University of Lund, Institute of Archaeology and the Historical Museum. Report Series No. 50.
- Staafl, B. M. 2000. Hannah Arendt and Torsten Hägerstrand. Converging tendencies in contemporary archaeological thought? I Holtorf, C. og Karlsson, H. (red.). *Philosophy and Archaeological Practice. Perspectives for the 21st Century*: 135-153. Bricoleur Press, Göteborg 2000.
- Svestad, A. 1995. *Oldsakenes orden. Om tilkomsten av arkeologi*. Universitetsforlaget AS, Oslo.
- Sørensen, M. L. S. 1993. Hvori består Forholdet mellem Ernæringsformer og Levevis i Yngre Bronsealder i Skandinavien. I Forsberg, L. og Larsson, T. B. (red.). *Ekonomi och Näringsformer i Nordisk Bronsålder. Rapport från det 6:e Nordiska Bronseäldersymposiet, Nämforsen 1990*:1-10. Studia Archaeologica Universitatis Umensis 3. Arkeologiska Institutionen, Umeå Universitet.
- Thomas, J. 1999 (1996). *Time, Culture and Identity. An interpretive archaeology*. Routledge, London and New York.
- Tilley, C. 1982. Social formation, social structures and social change. I Hodder, I. (red.). *Symbolic and Structural Archaeology*: 26-38. New Directions in Archaeology. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tilley, Christopher 1990. Foucault: Towards an Archaeology of Archaeology. I Tilley, Christopher (red.) *Reading Material Culture. Structuralism, Hermeneutics and Post-Structuralism*: 281-347. Basil Blackwell Ltd, Oxford 1990.
- Tilley, C. 1994. *A Phenomenology of Landscape*. Berg, Oxford, Providence/USA.
- Toulmin, S. og Goodfield, J. 1966. *Människan upptäcker tiden. Utvecklingstankens historia*. Natur och kultur, Stockholm.
- Trigger, B. G. 1996 (1989). *Arkeologiens idehistorie*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Undset, I. 1880. *Fra Norges eldre jernalder*. Cammermeyer, Christiania.

- Vibe-Müller, K. 1987. *Gravfeltene på Ula, Glemmen, Østfold. Keltisk jernalder, romertid og folkevandringstid*. Varia 13, Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Vinsrygg, S. 1986. Time in Archaeological Thought: China and the West. I Fraser, J.T. *et.al* (red.). *Time, Science, and Society in China and the West. The Study of Time*: 225-240. The University of Massachusetts Press. Amherst, 1986.
- Waraas, T. A. 2001. Vestlandet i tidleg Preboreal tid. Fosna, Ahrensburg eller vestnorsk tidlegmesolitikum. Upublisert hovudfagsoppgåve i arkeologi, Universitetet i Bergen.
- Welinder, S. 1992. Scientific Time and Human Time in Archaeology. *Tor*. Tidsskrift för arkeologi. Societas Archaeologica Upsaliensis. Vol 24: 5-26, 1992.
- White, H. 1974 (1973). *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-century Europe*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Yates, T. 1990. Jacques Derrida: 'There is nothing outside of the text'. I Tilley, C. (red.). *Reading Material Culture. Structuralism, Hermeneutics and Post-Structuralism*: 206-281. Basil Blackwell Ltd, Oxford.